

חוברת הכנה לבגרות בתולדות עם ישראל
לשאלון 029281 ממ"ד
לפי תוכנית הלימודים החדשה המבוססת על
תוכנית הלימודים בכיתה י' וי"א

נושאי הלימוד

- מסורת ומודרנה
- מלחמת העולם והשואה
- הישוב בארץ-ישראל

מבנה שאלון 29281 – החל ממועד הקיץ תש"ף

שימו לב

שאלות לב לדעת יכולות להשתלב בכל פרקי הבחינה

שאלות פר"ח על מלחמת העצמאות ועל העליה מברית-המועצות ומאתיאופיה יכולות להשתלב בפרקים שני, שלישי ורביעי

פרק ראשון (30 נקודות)

כולל את הנושאים הבאים עד 1939

תופעות המודרנה, משברי המודרנה, התמודדות העם היהודי עם אתגרי העת החדשה, הישוב היהודי בארץ עד תום מלחמת העולם הראשונה, הלאומיות הערבית, התפתחות הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל עד הישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם השנייה.

בפרק יהיו 5 שאלות. יש לענות על 3 שאלות

פרק שני (10 נקודות לשאלה)

שואה ומ-1939 עד סוף החומר:

כולל את הנושאים הבאים :

נאציזם ושואה, התפתחות הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל מהישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם השנייה, מדינה בדרך 1945-1947, מדינת ישראל.

בפרק יהיו 5 שאלות. יש לענות על 3

פרק שלישי (12 נקודות לשאלה)

אנסיין (קטע של נלמד)

כולל: מהתנועה הציונית עד סוף החומר

בפרק יהיו 3 שאלות. יש לענות על 2.

פרק רביעי (16 נקודות)

מקור חזותי- על כל החומר

בפרק יהיו 2 שאלות בנות 2 סעיפים

יש לענות על שאלה אחת

הנאורות מאפייניה וביטוייה בארצות השונות:

במאה ה-18 מתחילה תקופה חדשה בה החלה חשיבה על מהות האדם, תפקידו ומקומו בעולם ביחס לאל. חשיבה זו התאפיינה בתפיסה ביקורתית כלפי כל מה שהיה מוכר בתקופת ימי הביניים. בתקופה זו נוצרו המצאות מחשבתיות חדשות ששינו את העולם כמו כוח הכבידה, העובדה שכדור"א סובב את השמש ולא להפך. את סיסמת הנאורות טבע הפילוסוף עמנואל קנט: הוא טען שהנאורות היא מעברו של האדם ממצב בו הוא תלוי בהדרכתו של מישור אחר למצב בו הוא חושב לבד. ולכן קבע קנט: העז לדעת! אזור אומץ להשתמש בשכלך שלך!

עקרונות הנאורות

ההכרה בערך האדם- האדם ניחן בתבונה, במצפון, ביכולת הבנת המציאות, ביכולת שיפוט מוסרית ועל כן הוא אחראי לגורלו ולגורל החברה ויש לתת אמון בכוחותיו ולאפשר לו לפעול על פי הבנתו.

זכויות האדם והאזרח- ההכרה בערך האדם הביאה גם להכרה בזכויותיו הטבעיות והפוליטיות. הפילוסוף ג'ון לוק הגדיר שלוש זכויות טבעיות שכל אדם זכאי להן: הזכות לחיים- הזכות לחירות- כל אדם זכאי לחופש מבלי שמישהו יגביל אותו כמו למשל: חופש הביטוי, חופש הדעה, חופש התנועה, וכד' הזכות לקניין- אדם הוא בעלים על רכוש שעמל וקנה אותו, ואפילו המדינה לא יכולה לקחת רכוש זה ממנו אלא בהסכמתו.

זכויות האשה- באותה התקופה הנשים דאגו למסגרת הביתית ואילו הגברים עסקו בענייני "חוץ" דאגה לפרנסת המשפחה ולניהול המדינה. הנשים נתפשו כטיפשות יותר ולא ניתנה להן השכלה. נשים משכילות טענו שהדבר נובע מחוסר חינוך ודרשו שוויון זכויות גם בחינוך וגם בייצוג הפוליטי.

האמנה החברתית- רעיון המבוסס על כך שבני האדם הסכימו מרצונם החופשי להתארגן בחברה ולקבל על עצמם כללים, חוקים, פיקוח ומגבלות. הסכמה זו היא מעין ברית. האדם אמנם מאבד חלק מחירותו הטבעית, אך זוכה לביטחון קיומי רב יותר ולדאגה לצרכיו ולזכויותיו. האמנה החברתית היא רעיון עומד בבסיסה של כל מדינה דמוקרטית.

מאפייני הנאורות:

- **אינדיבידואליזם-** האדם אחראי לגורלו, ללא תלות באחרים, כאשר בעבר האדם היה חלק בלתי נפרד מקהילה/ קבוצה. בעידן הנאורות, התאפשר לאדם לפעול כפרט בודד ועצמאי ולא השתייכות כפופה, ולעיתים כפויה לקבוצה. (בשונה מזה, לפני הנאורות ההתייחסות לאדם הייתה בתור חלק מהכלל- המשפחה והעם)
- **רציונאליזם (תבונה)-** הכרת המציאות ע"י התבונה (רציונאל) ולפיכך האדם פועל, מגיע להישגים ומשתמש בשכלו להבנת המציאות. האדם יכול לבקר את הכנסייה ע"י שאילת שאלות, ויש צורך בהצדקה הגיונית לכל אמירה או קביעה. (בשונה מזה, לפני הנאורות הסתכלו על העולם בעיניים דתיות, לדוגמא אם קרה אסון ראו בזה רצון האל, ולא חיפשו סיבות).
- **ספקנות וחילון-** בנאורות החלה דרישה של הוצאת תחומי החיים מהכוונתה של הדת ועלתה הדרישה של הפרדת הדת מהמדינה. החלה סלידה מאמונות דתיות טפלות, וביקורת גדולה על שחיתות מוסרית של אנשי הכמורה והדת. (בשונה מלפני הנאורות, אז אנשי הדת השפיעו על ניהול המדינה).
- **ידע:** בעבר, בני האדם ניהלו את אורח חיים לפי הרגלים ומסורות שעברו מדור לדור בדפוסים קבועים וישנים. השינויים שהביאו הפיתוחים המדעיים והטכנולוגיים בנאורות יצרו חברה המבוססת יותר על ידע ורצון לרכוש ידע כללי רחב בהרבה תחומים שני הביטויים לכך זה "האנציקלופדיה" והמוזיאונים

השונים שחשפו את האדם המתפתח לתרבות וידע מתקדם וחדש. והוחלט שעל על בתי הספר ללמד נושאים רבים.

(בשונה מלפני הנאורות, אז כל אדם למד רק את מלאכתו, לדוגמה נגר הבין בעצים. גם הילדים למדו רק מלאכה אבל לא ידע בתחומים אחרים)

- **קידמה** – רעיון הקידמה התבסס על הדגשת השימוש בתבונה ובכך להביא לשיפור בתנאי החיים של האדם בני האדם יכולים למצוא פתרונות לבעיות העולם לדוגמה למצוא תרופות למחלות – כמו האנטיביוטיקה, למצוא מכונות לחקלאות וכך האוכל יהיה זול יותר ולא יהיה רעב, ועוד. העולם מתקדם בזכות בני אדם שמקדמים אותו. (בשונה מלפני הנאורות, אז הכנסייה הבטיחה לעולם גאולה וישועה, אך לא נעשה דבר ממשי לשיפור החיים)

דוגמה לשאלה בנושא: הצג שניים מעקרונות הנאורות, הסברי כיצד השפיע אחד מהעקרונות שבחרת על מאפייני החברה בעת החדשה. (התשובה בראשי פרקים יש לפרט על כל מאפיין)

<u>מאפיין שהושפע</u>	<u>העקרון</u>
אינדיבידואליזם, ראציונליזם ספקנות וחילון, קידמה	1. האדם אחראי על גורלו – האדם הוא בעל תבונה ומצפון והוא אחראי על חייו.
ספקנות וחילון, אינדיבידואליזם. קידמה.	2. כבוד האדם וחירותו. האדם נולד בצלם אלוהים ולכן יש לכבד אותו ולתת לו חירות להחליט על חייו.
אינדיבידואליזם	3. שוויון – האדם נברא בצלם ולכן מגיע לו שוויון בלי קשר למוצאו.
	שוויון לנשים – הנשים הן יצור תבוני ולכן מגיע להן שוויון בזכויות ובהזדמנויות.
אינדיבידואליזם, קידמה ידע	4. זכויות טבעיות – לאדם מגיע זכויות טבעיות ועל המדינה לדאוג שיקבלן
קידמה ידע	5. המדינה מוסד שמטרתו לפעול למען התושבים – יצירת אמנה חברתית שכל האזרחים נאמנים לו. המדינה דואגת לפרט, יצירת מערכת חוקים שתדאג לפרט. עקרון הפרדת רשויות

סוציאליזם

מה הרקע לצמיחת הסוציאליזם?

בעקבות המהפכה התעשייתית נוצר גם מעמד חדש פרולטריון – הפועלים שהיו שכירים קיבלו שכרם מבעלי העסק. לפועלים לא היו זכויות ולא היה גוף שיגן על זכויותיהם. חיי הפועלים היו קשים, הם עבדו 14 שעות ביום בבתי חרושת, הרוויחו שכר נמוך, לא קיבלו פיצויים, לא חופשות לא ביטוח תאונות ולא ביטוח רפואי. במכרות הפחם סבלו במחסור באוויר. בעלי בתי החרושת הענישו את הפועלים והתייחסו אליהם באכזריות. אם עובד לא הגיע לעבודה פוטר. בגלל השכר הנמוך גם האשה והילדים עבדו. הקשר בין ההורים לילדים היה רופף והילדים היו מסכנים ולא זכו לילדות אמיתית. הפועלים פנו לבעלי המפעלים ובקשו זכויות ותנאים אך הם סרבו. הפועלים חשו כי הם מנוצלים על ידי הבורגנות ושאוּפו לתיקון מצבם על ידי יצירת חברה צודקת.

בתקופה זו התפתחה האידאולוגיה הסוציאליסטית שרצתה לצמצם את הפערים הכלכליים והחברתיים בחברה ולשפר את תנאי החיים של הפועלים ע"י הפחתת שעות עבודה ושיפור תנאי הדיור. הגדרת הפתרון דרכי הפעולה:

א. **סוציאליזם אוטופי:** השקפת עולם המורכבת משתי גישות. הראשונה הטוענת כי המהפכה התעשייתית היא שלילית וצריך להחזיר את אירופה לחברה חקלאית בה החיים בחיק הטבע הינם אידיאל. הגישה השנייה מבקשת ליצור את השינוי על ידי שיפור תנאי החיים של הפועלים במגוון דרכים כגון: דאגה לתנאי העסקה הוגנים, הפחתת שעות עבודה, הענקת השכלה לכל אדם, שפור תנאי הדיור ועוד.

ב. **סוציאליזם מהפכני:** מרקסיזם - קומוניזם - שינוי המציאות באמצעות מהפכה, היפוך הפירמידה החברתית. לטענתם של מרקס ואנגלס, כל תולדות האנושות מבוססים על מלחמת מעמדות, בין המדכאים השולטים על אמצעי הייצור, לבין המדוכאים. במאה ה-19 המדוכאים הם הפועלים - הפרולטריון והמדכאים הם בעלי המפעלים. הם טענו עוד כי לפועלים תפקיד היסטורי חשוב - לבצע מהפכה של הפרולטריון - "הדיקטטורה של הפרולטריון" כנגד המדכאים - המעמד הבורגני. שינוי יחסי הכוחות בחברה בעקבות המהפכה יביא לכך שמעמד הפועלים המייצג את רוב החברה ישלוט באמצעי הייצור ויחלק את כל המשאבים בצורה שוויונית. בחברה מהפכנית זו "כל אדם יעבוד כפי יכולתו ויקבל תמורה על פי צרכיו". "על מנת לממש את הרעיון הוקם האינטרנציונל, איגוד פועלים בינלאומי (1864) שיאחד את כל פועלי העולם לקראת המטרה המשותפת. ארגון זה קבע את יום האחד במאי כחג הפועלים הבינלאומי."

ג. **סוציאליזם דמוקרטי חוקתי:** גישה הטוענת כי אין צורך במהפכה אלימה על מנת להנחיל את הערכים הסוציאליסטיים, אלא שבחברה דמוקרטית ניתן לחולל שינויים סוציאליים באמצעות חקיקה. בניגוד למרקסיזם, הסוציאל דמוקרטיה לא מבקשת לשנות את הסדר החברתי מן היסוד, אלא תומכת בהתערבות של המדינה בצורות שונות כדי למתן את הבעיות החברתיות. היא תומכת בפיקוח ממשלתי על המשק הכלכלי ועל מחירי המוצרים, ובהלאמת שירותים חיוניים. אחד האמצעים שהציעה הסוציאל דמוקרטיה להשגת שוויון הוא תשלום מיסים למדינה. בכספים אלה משתמשת המדינה כדי לסייע לחסרי ההון לשיפור מצבם בתחומים שונים. הסוציאליזם, לטענתם הוא הרחבה של הליברליזם, וממשיך את תהליך הקדמה, כך שבנוסף לזכויות הפוליטיות והמשפטיות יש לדאוג גם לזכויות החברתיות – חינוך, בריאות, דיור ורווחה של כלל האנשים. לשם כך יש להקים איגודים מקצועיים - שתפקידם הוא מאבק על זכויות הפועלים. בשנת 1829 קם באנגליה איגוד מקצועי ראשון במסגרתו החלו הפועלים להיאבק על זכויותיהם, כגון: העלאת שכר, תשלום עבור שעות נוספות ועוד. בשנת 1863 נוסדה בגרמניה מפלגת פועלים ראשונה, ולאחריה קמו מפלגות סוציאליסטיות בכל המדינות המתועשות. המפלגות ייצגו את הפועלים במאבקם נגד בעלי ההון והממשלות. בהשפעת המפלגות החלו המדינות בחקיקה סוציאלית, לדוגמה: ביטוח מאבטלה, תאונות, מחלה ופנסיה, הגבלת שעות עבודה ביום, איסור על עבודת ילדים ועוד.

הלאומיות

הלאומיות המודרנית היא אידיאולוגיה שהתגבשה והתפתחה במהלך המאה ה-19 והפכה לכוח משפיע בעת החדשה.

הגדרת הלאומיות ומטרתה: הלאומיות מדגישה את עובדת היותה של כל אומה בעלת מאפיינים מיוחדים והיא מבקשת לאפשר לכלל אומה תהיה מדינה ריבונית (עצמאית) ותהיה לה שליטה עצמאית ללא התערבות גורם חיצוני. האומה מגדירה את עצמה על ידי עיצוב אופייה של המדינה.

כיצד מתגבשת קבוצה לאומית? הקבוצה הלאומית מתגבשת באמצעות טיפוחה של תודעה לאומית שהיא מודעותו של אדם להשתייכותו ללאום מסוים. התודעה הלאומית מועצמת באמצעות סמלים: דגל, המנון, ימי חג לאומיים, זיכרון קולקטיבי, דמויות חשובות מהעבר ופולקלור המבטאים את רוח האומה ומחזקים את ההזדהות האישית עמה.

מהי לאומנות? לאומיות עלולה לעיתים להפוך לדרך קיצונית, הרואה בלאום ערך שגובר על כל הערכים האחרים (לדוגמא: חירות ושוויון). לאומנות עשויה לבוא לידי ביטוי באפליה ויחס עוין כלפי מיעוטים בתוך מדינת הלאום, וכלפי חוץ בתוקפנות ושלילת זכותן של אומות אחרות לריבונות.

דגמי הלאומיות: לאומיות אתנית היסטורית: מתעוררת בקרב קבוצת אנשים שיש להם היסטוריה משותפת. היא מתבססת על מרכיבים כמו דת, שפה, מנהגים ותרבות, ומדגישה קרבת דם, גורל משותף, ומולדת היסטורית. העבר המשותף של בני הלאום הוא המרכיב המשפיע ביותר בלאומיות זו. תחושת השייכות מתבססת על המוצא המשותף (כגון בגרמניה).

לאומיות ליברלית אזרחית: מאגדת קבוצה של אנשים סביב ערכים ואידיאולוגיה משותפים. זוהי תפיסה ליברלית שמקדשת ערכים כמו שוויון, חירות ודמוקרטיה. האומה נוצרת, מיחידים שבחרו להצטרף אליה מרצונם ולהקים מדינת לאום ריבונית. לאומיות זו שמה דגש על המסגרת המדינית ועל השותפות האזרחית (לדוג' בארה"ב)

שני דגמים עיקריים התפתחו באירופה: לאומיות אתנית ולאומיות אזרחית.

לאומיות ליברלית אזרחית	לאומיות אתנית היסטורית
האזרחות, עצם ההשתייכות האזרחים למסגרת המדינית הופכת אותם לבני לאום אחד.	מאפיינים אתניים משותפים כמו: הסטוריה, שפה דת, מוצא, תרבות. ראשי תיבות: הש"ד מת
התאמה בין לאומיות לאזרחות. כי המדינה יוצרת את הלאום. ההצטרפות מתוך בחירה	אין התאמה בין לאומיות לאזרחות. השייכות נקבעת מראש. הזכויות מוענקות לאזרח בגלל השתייכותו לקבוצה האתנית השלטת
יתרון: כל התושבים הם בני אותו לאום ומקבלים את כולם על בסיס נאמנות למדינה וערכים משותפים כמו <u>בארה"ב</u>	יתרון: כולם שייכים לאותו זהות אתנית ובעלי אותה תרבות, הסטוריה, שפה ומנהגים <u>כמו גרמניה</u>

צמיחת המשטרים הטוטליטריים

עם סיומה של מלחמת העולם הראשונה התגבשו באירופה שלושה משטרים בעלי אופי טוטליטרי מובהק: הקומוניזם, הפשיזם והנאציזם. משטרים אלו היו טוטליים והשתלטו על כל תחומי החיים.

קומוניזם

שיטה חברתית-כלכלית שדוגלת בביטול המעמדות הכלכליים על ידי חלוקה שוויונית של הנכסים והתוצרת לכל אדם לפי צרכיו, ויחד עם זאת דורשת מכל אדם לפעול לטובת החברה כפי יכולתו. תפיסה זו התפתחה באירופה, החל ממחצית המאה ה-19, בתגובה לעוני המחפיר שממנו סבלו המוני פועלים שסבלו מתנאים קשים והיו תלויים בבעלי המפעלים. ההבטחה לחברה חדשה ומתוקנת סחפה המוני אנשים ברחבי אירופה ובמיוחד בארצות שבהם היה מצב כלכלי קשה.

מלחמת העולם הראשונה דרדרה את רוסיה למשבר חמור עקב מיליוני ההרוגים וההוצאות הכלכליות האדירות למרות המצב משפחת הצאר הרוסי (השליט) המשיכה לנהל אורח חיים מפואר תוך בזוז כספים. בלילה שבין ה-24 ל-25 באוקטובר 1917 התחוללה מהפיכה כנגד הצאר, ניקולאי השני, כמעט ללא התנגדות וללא אלימות, על ידי חברי הסיעה הבולשביקית והוקמה ממשלה שברשה עמד לנין. תוך זמן קצר החל מאבק בין תומכי הצאר אשר התנגדו לשינויים שלנין ביקש להנהיג לבין הבולשביקים שהשתלטו על השלטון. ברוסיה פרצה מלחמת אזרחים שהייתה אלימה ועקובה מדם שנמשכה עד 1921. בסיום המלחמה התייצב השלטון הקומוניסטי, ונוסדה 'ברית המועצות'. לנין וממשיכיו פנו ליישום האידיאולוגיה הקומוניסטית.

המאפיינים של המשטר הקומוניסטי:

פיקוח על הכלכלה – הגשמת הסיסמא: כל אדם יעבוד כפי יכולתו ויקבל תמורה על פי צרכיו חייבה יצירת משק ריכוזי שיוכל לווסת את חלוקת העבודה והמשאבים בהתאם לצרכי החברה מצד אחד ובהתאם ליכולות של הפרטים השונים מצד שני. במסגרת זו כל הרכוש הפרטי הולאם (=נעשה לרכוש המדינה) ויושמו תכניות חומש (=תכנית לחמש שנים) שפירטו את היעדים הכלכליים של המדינה.

מפלגה אחת – נאסרה כל התארגנות פוליטית חוץ מהמפלגה הקומוניסטית וכל מערכות השלטון כבתי המשפט המשטרה והצבא היו כפופות תחת המפלגה הקומוניסטית.

עקרון המנהיג האחד ופולחן האישיות – פולחן האישיות נועד להצדיק את סמכויותיו הבלתי מוגבלות של השליט ולהעמידו מעל אזרחי המדינה. סטלין תואר כ"מנהיג שאינו טועה לעולם", "שמש העמים" כל הישגי ברה"מ יוחסו לו, נכתבה היסטוריה חדשה כדי להאדיר אותו, אנשי האקדמיה היו נתונים למרותו, סופרים ואומנים שיבחו אותו לפי דרישתו ופסלים בדמותו הוצבו ברחבי ברה"מ.

שימוש בטרור – הוקמה משטרה חשאית ובתי דין מהפכניים. רשת מודיעין ומלשינים פיקחו על הנעשה בכל מקום. המשטר הצטייר כארגון ה"רואה"ו"שומע" הכול, וכך הוגברה ונשמרה הטוטליות של המשטר. המשטרה ביצעה מאסרים המוניים ושלטה במחנות המעצר. סטלין "טיהר" גם חלק מתומכיו שנהנו מאהדה רבה במפלגה וסיכנו אותו. הוא ניהל נגדם משפטי ראויה בהם הוגדרו "אויבי העם" הם הואשמו בבגידה ובריגול. שלטון היחיד של סטלין הידרדר במהירות לשלטון טרור, שבו כל מי שנחשד בפשעים נגד המדינה והעם הושלך למחנות עבודה בסיביר. בפקודתו נרצחו למעלה מ-10 מיליון בני אדם.

השימוש בתעמולה ובחינוך – המשטר בברה"מ שלט באופן מוחלט על כל מערכת החינוך.

המשטר הקומוננטי והיהודים

לנין וסטלין לא היו מוכנים להכיר בזכותם של היהודים להגדרה עצמית או לאוטונומיה תרבותית. הם כפו על היהודים התבוללות תרבותית. הוקמו מחלקות יהודיות בתוך המפלגה הקומוננטית שנודעו בשם "יבסקציה" והם חיסלו את מוסדות הקהילה היהודית, אסרו על הפצתם של ספרי קודש ואסרו על חינוך דתי. היבסקציה (המחלקה היהודית) פעלה לטיפול תרבות יהודית חילונית בעזרת האידיש. בנוסף סופרים עבריים ורבנים נרדפו וחלקם נשלחו לכלא או למחנות כפייה בסיביר. חל איסור על חינוך דתי וקיום חגים יהודיים. לעומת זאת, היבסקציה התמקדה בטיפול תרבות יהודית חילונית בעזרת האידיש, הקימה רשת של מוסדות חינוך, מפעלי תרבות, הוציאה לאור עיתונים וספרים והקימה תיאטרון באידיש. אך כל אלה נעשו על בסיס החדרת הערכים הקומוננטיים. כמו-כן היה מסע רדיפות נגד פעילים ציוניים והם הושלכו לכלא או נשלחו למחנות עבודה בסיביר. למרות זאת נמשכה פעילות ציונית בסתר.

פשיזם באטליה

מקור המילה פאשיזם בלטינית שפירושה 'אגודה' של זרדים העוטפים גרזן. 'אגודה' זו נישאה ביד משרתיהם של בעלי הסמכות ברומא העתיקה וביטאה את עוצמתם. זהו דגם נוסף של משטר טוטליטארי. המושג נטבע על בניטו מוסוליני שהיה ראש ממשלה איטליה מ 1922-1943. לפי האידיאולוגיה הפשיסטית כוחה של המדינה נמצא באחדותה. בניגוד לקומוניזם שדרש אחדות והתגייסות על מנת לספק את צרכי הפרט, באידיאולוגיה הפשיסטית האומה או המדינה עומדות מעל הפרט והאדם הפרטי מממש את עצמו רק דרך היותו משרתה של המדינה.

המאפיינים של המשטר הפשיסטי

- **המנהיג** – ערכיה של האומה באים לידי ביטוי מיטבי במנהיג האומה. כיוון שהמנהיג, ורק הוא, מבין את רוח האומה הוא מורם מעם והוא שמעצב את האומה ומוסדותיה ללא שום ערעור
- **האליטיזם** – הפשיזם מיישם את אי השוויון על ידי חלוקת האומה לבני הקבוצה האליטיסטית – המנהיגים שלהם יש חלק בשלטון ולמונהגים שצריכים לציית להם.
- **דיכוי חירויות הפרט** – כיוון שתמצית הפשיזם היא אחדותה של האומה או המדינה כעומדת מעל הפרטים והמדינה היא ערך עליון, אין במדינה הפשיסטית מקום ליצירה חופשית או לחופש ביטוי ומחשבה. מתבטל ערכם של הפרטים במדינה.
- **שבח המלחמה והאלימות** – שיאה של המסירות למדינה הוא בהקרבת החיים במלחמה נגד לאומים אחרים ומכך שהפשיזם מעודד עימותים לאומיים שבהם האומה יכולה לרכוש לעצמה תהילה ותפארת.
- **לאומנות** – בין הלאומים מתקיים מאבק שבו הפרטים צריכים להיאבק על הישרדותם באמצעות המסירות למדינה.
- **הפשיזם בעולם** : מדינות אחדות באירופה (איטליה, ספרד, רומניה ועוד) וכן מדינות נוספות בעולם אמצו דגמים פשיסטיים במידה כזו או אחרת מתוך רצון להדגיש את חשיבותן ועוצמתן הלאומית וכפתרון למשברים חברתיים.

סיכום – האידיאולוגיות הקומוניסטית והפשיסטית דגלו בפתרון מהפכני וטוטאלי של העוולות החברתיות והפגיעה בזהות הלאומית. כדי להגשים את הרעיונות המהפכניים בצורה מהירה וכוללת הוקמו משטרים טוטליטאריים שכפו את האידיאולוגיות – הקומוניזם והפשיזם – באמצעות תעמולה, חינוך וטרור. לאחר כיבוש איטליה על ידי בעלות-הברית בשנת 1944 הגיעה לסופו המשטר הפשיסטי באיטליה. המשטר הקומוניסטי בברית-המועצות קרס לאחר פירוקה של ברית-המועצות בשנים 1990-1991.

מה הם המאפיינים המשותפים למשטרים טוטליטריים?

המשטרים הטוטליטריים היו מנוגדים לערכי הנאורות

האידיאולוגיה הטוטליטרית מציגה אידאל, חזון, שבכדי להשיגו השלטון רשאי לרמוס את זכויות האדם והאזרח ובהן: הזכות לחירות, לשוויון, לכבוד, להליך משפטי הוגן ולפרטיות. המשטרים הטוטליטריים מתכוונים לשנות את החברה ואת בני האדם ולהתאים אותם לאידיאולוגיה שלהם. המשטרים הטוטליטריים מבקשים לעצב "אדם חדש" ולכן הם פועלים להשגת שליטה מוחלטת באזרחים, עד כדי פיקוח על חיי היומיום שלהם ואפילו הכוונת מחשבותיהם. בכך נוגד המשטר הטוטליטרי את ערך האינדיבידואליזם שהתפתח בתקופת הנאורות לפיו כל אדם הוא בעל ערך הקובע מה נכון בשבילו ועבורו. כמו כן במשטר הטוטליטרי אין את עקרון הפרדת הרשויות כיוון שכולם כפופים למנהיג הכול יכול. ואף העיקרון המאפשר למדינה להפעיל טרור כלפי התושבים, מנוגד לזכויות הטבעיות. במשטר הטוטליטרי יש צייתנות מוחלטת וזה מנוגד לעקרון הספקנות.

התמודדות העם היהודי עם אתגרי העת החדשה

השינוי במעמד היהודים במדינות השונות מסוף המאה ה-18 ועד תחילת המאה ה-20

בעת החדשה השתנה מעמד היהודים והם זכו לאמנספציה=שיוויון זכויות. שוויון זכויות ניתן בעקבות השפעת הנאורות ורעיון השוויון, הליברליזם והיחלשות הכנסיה. האמנספציה הסירה מהיהודים את המגבלות בהם היו נתונים, ונתנו להם אפשרות מבחינה חוקית להתקבל לכל מקום מבחינת תעסוקה ולימודים. כמו כן היהודים יכלו לגור כעת בכל מקום.

הדרך למתן האמנציפציה- שיוויון הזכויות לא הייתה קלה, והיו בה התקדמויות ונסיגות, ולא בכל הארצות האמנציפציה הייתה שווה.

צרפת: צרפת הייתה המדינה הראשונה באירופה שהעניקה שוויון ליהודים. ב-1789 עם פרוץ המהפכה הצרפתית פורסמה הצהרה על זכויות טבעיות של כל בני האדם לשוויון ולחרות. למרות זאת היהודים לא זכו מיד לשוויון זכויות עם הצהרת זכויות של האדם והאזרח. מכיוון שהיהודים שמרו על זהות לאומית- יהודית לא צרפתית. בצרפת ניתן ליהודים שוויון זכויות בהדרגה באזורים שונים, בתנאי שהקהילה היהודית תוותר על האוטונומיה הקהילתית שהייתה לה ובוטלו סמכויות השיפוט של הקהילה ויהודים גויסו לצבא. נפוליאון, שליט צרפת, שחשש כי היהודים לא מתכוונים לוותר על זהותם הלאומית כיהודים, הקים אסיפה יהודית "הסנהדרין" והציג להם שאלות שנועדו לבדוק את נאמנות היהודים לצרפת. ב-1808 פרסם נפוליאון פקודה שחייבה את היהודים לשרת בצבא הצרפתי כדי לשלב אותם בכוח בחברה. והגביל את זכויות היהודים ל עשר שנים. פקודה זו כונתה ע"י היהודים הפקודה המחפירה. זה היה עיכוב זמני באמנספציה בצרפת ולאחר נפילת שלטון נפוליאון המשיכה האמנספציה בצרפת ללא הגבלות.

ארצות איסלאם שנכבשו ע"י מדינות אירופה: צרפת ואנגליה כבשו מדינות בצפון אפריקה ובארצות אלו קבלו היהודים שוויון זכויות. למשל הכיבוש הצרפתי באלג'יר הביא ליהודי אלג'יר אמנספציה משתי סיבות: כפי שקבלו יהודי צרפת אמנספציה, כך גם נתן השלטון הצרפתי אמנספציה ליהודי אלג'יר. וגם בזכות שר המשפטים של צרפת שהיה יהודי בשם כרמיה ודאג שיהודי אלג'יר יקבלו אזרחות צרפתית על פי פקודת כרמיה שיזם ב-1870. בעקבות קבלת האמנספציה באלג'יר מעמד המשפטי של יהודי אלג'יר היה גבוה יותר ממעמד המוסלמים בארצם, שנחשבו רק לנתינים וזה גרם לאנטישמיות ושנאת היהודים. במדינות אסלאם ללא השפעה אירופאית לא נתנה ליהודים אמנספציה.

השפעת האמנספציה על החברה היהודית

האמנספציה גרמה ליהודים לרצות להשתלב בחברה ולהיות כמו כולם, ולכן הם הלכו ושינו את אורח החיים שלהם:

לבוש - רבים הפסיקו ללבוש את הלבוש שהיה מקובל אצל יהודים, והחלו להתלבש כמו שאר האנשים במדינה.

מגורים - כבר לא חייבים לגור רק בשכונות של יהודים, ולכן רבים עברו לגור בשכונות לגויים.

עיסוק - בעבר יהודים יכלו לעבוד רק במסחר ובהלוואה בריבית. עכשיו יכלו לעבוד במה שרוצים במסחר, בנקאות, מקצועות חופשיים. יהודים רבים התעשרו מאוד כמו משפחת רוטשילד

שפה - בעבר דיברו בעיקר אידיש. עכשיו דיברו בשפת המדינה בה גרו (גרמנית, צרפתית, אנגלית).

שמות - בעבר יהודים קראו לילדיהם בשמות יהודיים. עתה רבים קראו דווקא בשמות הנפוצים בחברה בה גרו.

בתחום הפוליטיקה: בעקבות האמנספציה יהודים החלו להצטרף למפלגות, תנועות לאומיות ולצבא. הם שאפו להבטיח את השתלבותם המלאה של היהודים בחברה הכללית. היו יהודים שהגיעו לדרגות גבוהות בפוליטיקה ובחברה.

לסיכום, בעקבות האמנספציה חיי היהודים עברו שינוי בתחום הכלכלי, חברתי, דתי ופוליטי. האמנספציה הציבה בפני היהודים אתגר כי כבר לא היו חייבים לחיות כיהודים אלא לבחור ביהדותם. כל הדברים הללו הובילו בסופו של דבר להתבוללות וחלק אף התנצרו. האמנספציה השפיע גם על הקהילה היהודית, אשר סייעה ליהודי לשמור על יהדותו במשך מאות שנים. מתן האמנספציה היה כרוך בפגיעה משמעותית בסמכויות הקהילה ובעצמאותה.

השפעת האמנספציה על הקהילה היהודית

1. ביטול העצמאות של הקהילה - עד אז לקהילה היהודית הייתה סמכות לקבוע על היהודים, לדוגמא בית הדין של הקהילה היה יכול להעניש מישהו. עכשיו יהודים לא חייבים לשמוע לקהילה, ולא חייבים להיות רשומים כחברי קהילה. לדוגמא הם יכולים לבחור בין בית הדין של הקהילה לבין בית משפט של גויים. ככה הקהילה איבדה מכוחה. חלק גדול מהשירותים שנתנה בעבר הקהילה נתנה כעת המדינה.

2. פגיעה בסמכות ההנהגה-ראשי הקהילה, הרבנים והדיינים, לא היו יכולים עכשיו להכריח אף אחד להקשיב להם. מעכשיו הקשיב להם רק מי שרוצה בכך.

לסיכום, המעמד של הקהילה ירד והקהילה הפכה למסגרת לא מחייבת. החל תהליך של חילון בקרב יהודים רבים והתבוללות בחברה הכללית.

תנועת ההשכלה היהודית

הנאורות והאמנספציה השפיעו לא רק על הזכויות של היהודים, אלא גם על מה שהם האמינו בו. תנועת ההשכלה היהודית (1770-1870) הושפעה מרעיונות הנאורות של ידע עיסוק ברעיונות מדע ופילוסופיה. תנועת ההשכלה סחפה יהודים רבים והביאה לרכישת השכלה כללית רחבה והכנסת יותר ויותר לימודי חול ולא רק לימודי קודש. בנוסף החלו בהקמת בתי-ספר לבנות שעד אז למדו בבית. כך שתנועת ההשכלה היהודית השפיעה לא רק על הלימוד אלא על אורח החיים היהודי, הלבוש, השפה והחינוך.

ההשכלה בארצות האיסלאם:

לארצות האיסלאם הגיעה ההשכלה דרך בתי הספר של חברת כל ישראל חברים כי"ח כי"ח =חברה שהקימו יהודים מצרפת ב 1860-במטרה לעזור ליהודים בארצות האיסלאם. החברה הקימה בתי ספר בהם למדו מקצוע, כדי שהיהודים יוכלו לעבוד במקצועות מכובדים, וכך לא יהיו עניים וישפרו את מעמדם.

מאפייני בה"ס של כי"ח:

החינוך היה חינוך לאומי-צרפתי, צמצמו את שעות לימודי הקודש ושמדגש על לימודים כלליים ומקצועיים. בתי הספר היו מודרניים עם מורים משכילים בעלי הכשרה להוראה, תנאי למידה של לוח, ספרים, מחברות, כסא ושולחן לכל תלמיד, חלוקה לפי גיל והכשרה לבחינות ממשלתיות בסיום הלימודים. חברת כי"ח הקימה בתי ספר רבים. היתרון שלהם היה שהיהודים באמת הפכו למשכילים יותר ומצבם הכלכלי השתפר. מצד שני, בתי ספר של כי"ח לא חינוכו ללימודי תורה, יהדות או ציונות ובוגרים רבים הפכו לחילונים דבר שלפני כן לא היה בכלל בארצות האיסלאם.

היו מדינות שקיבלו את בתי הספר של כי"ח בשמחה כמו באלג'יר ומרוקו, אך היו מקומות כמו בלוב וג'רבה שבואם עורר ויכוח והתנגדות בגלל צמצום לימודי התורה, ושינוי סדר העדיפויות שהוצג

לתלמידים בהם ההשכלה תפשה מקום חשוב יותר מיראת שמים, וצרפת הייתה משאת נפשם של הצעירים היהודים במקום ארץ ישראל.

פרק 12: תנועות וזרמים יהודיים במאה ה-19 ובמאה ה-20

הרצון להשתלב בחברה, תוך שמירה על התרבות והדת היהודית הביאו לדילמות עבור יהודים רבים. ליהודים נוצרו אתגרים חדשים בעקבות האמנספציה וההשכלה וזה הביא להיווצרות תנועות וזרמים ביהדות.

הניאו אורתודוקסים (כמו דתיים לאומיים היום) טענו שלא כל מה שיש במודרנה זה רע, במה שלא מנוגד להלכה אפשר להשתמש, לכן אין שום דבר רע בלמוד מדעים. הם הקימו בתי ספר בהם למדו לימודי קודש וחול, והאמינו בשילוב של תלמוד תורה עם דרך ארץ, כלומר חכמה והשכלה. הם ראו את האמנספציה בתור דבר חיובי. האמנספציה רואה ביהודים שווים לכל אדם, וזכאים לחרות. האמנספציה היא ברכה מפני שהיא תאפשר ליהודים לקיים מצוות ללא פחד מהגויים. בראש זרם זה עמד **הרש"ר הירש** רב מגרמניה. **הרב שמשון רפאל הירש ראה בחיוב את** האמנספציה כי היא ניתנה על בסיס הרעיון שכל בני האדם שווים וזכאים לחירות ושוויון. כתוצאה מכך:

-הסובלנות הדתית תאפשר ליהודים לשמור מצוות ללא חשש שהגויים יפגעו בהם.

-האמנספציה תקל על תפקידו של היהודי בגולה להפיץ את האמונה באל אחד ומוסר הנביאים.

הרש"ר הירש הקים מוסדות חינוך המשלבים חיי תורה עם למודים כללים כמו מתמטיקה, מדעי הטבע, גיאוגרפיה ועוד. השיטה שלו "**תורה עם דרך ארץ**", זאת אומרת שילוב לימוד תורה עם לימודים כלליים. הרב הירש הנהיג מספר חידושים: הקים בית כנסת חדש עם תפילות שנערכו בחגיגות, והתפילה לוותה במקלה ללא כלי נגינה. הרש"ר הופיע בבית הכנסת בלבוש מודרני, ודרש דרשות בשפה הגרמנית. הקים בית-ספר לבנות, וייסד עיתון בשם "ישרון" להפצת שיטתו. לרפורמים התנגד מאוד בגלל שהם מחנכים לעבור על ההלכה. הרש"ר התנגד לכל השינויים והתיקונים של תנועה זו וטען כי יש ללכת בדרך התורה ולדקדק בכל המצוות.

האורתודוקסים = בעלי הדרך הישר (כמו חרדים היום), אמרו שכל ההשכלה והמודרנה גרמו ליהודים להתבולל ולהיות חילונים, והיהדות בסכנה. לכן צריך להתנגד לכל מה שקשור למודרנה, להשכלה ולאמנספציה. בעיקר כעסו האורתודוקסים על הרפורמים שמנסים להידמות לגויים. לדעת האורתודוקסים צריך לשמור על הלבוש היהודי כדי להראות שאנחנו שונים -להיבדל מהגויים. הם גם התנגדו לאמנספציה כי אמרו שהיא מגבירה את ההתבוללות וגורמת ליהודים לא להתפלל לביאת המשיח ולחזרה בארץ ישראל -כי היהודים מתחברים לארצות שלהם בגלות. בראש הזרם הזה עמד החת"ם סופר, רב בהונגריה, שנקרא על שם ספרו "חידושי תורת משה". הרב התנגד למגמת ההשתלבות מתוך חשש מ:

- תהליך החילון והתבוללות,
 - ויתור על הקשר לארץ ישראל,
 - ויתור על הלאומיות.
- החת"ם סופר היה בעד:
- עלייה לארץ ישראל.

עודד את תלמידיו לעלות לארץ, ללמוד תורה. ולהתפרנס מעבודת כפיים.

התנגדותו למודרנה בוטאה באמרתו "חדש אסור מן התורה" ביטוי שמושאל מהלכה אחרת והכוונה שאסור לשנות ולחדש. לדעתו יש להחמיר ולא להקל בהלכות ולא לקבל שינויים. על מנת לשמור על היהדות יש להקפיד על לבוש יהודי מסורתי, וחינוך יהודי ללא כל שינוי.

דוגמא לשאלה בנושא: הסברי את המענה לשילוב בין הדת למודרנה שנתנה התנועה האורתודוקסית והתנועה הנאו-אורתודוקסית

תשובה: האורתודוקסיה התנגדה לכל אימוץ של סממן מודרני והגבהת החומות כדי למנוע התבוללות וחילון, ואף התנגדות לשינוי אפילו במנהגים. לפי האימרה של החת"ם סופר "חדש אסור מן התורה." ולכן עודדו עליה לארץ שאליה המודרניות לא הגיעה ושבּה יוכלו לקיים את המסורת כהלכתה. קראו להתבדל מהרפורמים ולהוציאם מכלל ישראל ואסרו על שינויים כמו שינוי מקום הבימה בבית-הכנסת ואיסור להתפלל בבית-כנסת שהבימה בו לא ליד ארון הקודש ואיסור להיכנס לבית-כנסת שיש בו מקהלה. לעומתם הזרם הנאו-אורתודוקסי ראה במודרנה צדדים חיוביים שלא סותרים את ההלכה ולכן קבלו את המודרנה אבל תוך נאמנות להלכה וראו במודרנה הזדמנות לשיפור איכות החיים ולשלב את הדברים הטובים מהמודרנה ביהדות. לפי תפיסתם הוקם בית-מדרש לרבנים כאשר נלמדו לימודים אקדמיים לצד קבלת סמיכה לרבנות. הוכנסו בבית-הכנסת שינויים שאינם מנוגדים להלכה כמקהלת גברים ודרשות בגרמנית ויצא לאור הירחון "ישורון" עיתון שייסד הרב שמשון רפאל הירש כבמה להבעת עמדותיה של היהדות האורתודוקסית. כמו-כן הוקמו בתי-ספר לבנים ולבנות בהם למדו השכלה כללית ולימודים תורניים ע"פ השיטה של "תורה עם דרך ארץ."

התנועה הציונית

שורשי הרעיון הציוני כלאומיות מודרנית

כאמור במאה ה-19 החל התעוררות של לאומיות באירופה. כיצד השפיעה התעוררות הלאומיות באירופה על התעוררות הלאומיות היהודית?

השפעה שלילית - הלאומיות אשר הדגישה את היסודות המשותפים לכל אומה הגבירה את זרותם של היהודים והובילה לאנטישמיות.

השפעה חיובית - הלאומיות האירופית השפיעה על יהודים והביאה אותם להבנה שהם אומה וכמו כל אומה צריכים להקים מסגרת של מדינה. ההתעוררות הלאומית האירופה הגבירה את המודעות של היהודים בשאלת קיומם בחברה ובמדינה בה הם יושבים ובצורך למצוא פתרון לאומי נפרד שהוא מדינת לאום יהודית שבה ירגישו שייכים.

גורמים להתעוררות הלאומיות היהודית במאה ה-19:

האנטשמיות המודרנית שנוצרה גם בעקבות הצלחת היהודים שהאמנספציה איפשרה.

האמנספציה שנתנה ליהודים את חופש הביטוי, חיזקה את מעמד היהודים ואיפשרה ליהודים לקום ולהתארגן כתנועה לאומית עם דרישות ורצון למצוא לעצמם מדינה. האמנספציה גם גרמה להתבוללות והגבירה את ההבנה שיש לשמור על ייחוד לאומי יהודי במדינה יהודית לאומית.

תנועת ההשכלה היהודית שהביאה למחקר ולימוד בנושאים הקשורים לשפה העברית, התרבות היהודית וארץ-ישראל דבר שהדגיש את היסודות הלאומיים המשותפים לעם היהודי.

הראשונים שהחלו לעסוק ברעיון שיבת ציון כרעיון לאומי מודרני היו "מבשרי הציונות".

מבשרי הציונות (יש ללמוד רק על מבשר ציונות אחד)

הוא כינוי לאישים יהודיים אשר העלו לראשונה רעיונות לאומיים-ציוניים במחצית המאה ה-19. הם הדגישו את הרעיון "שיבת ציון", "ביניהם היו דתיים וחילוניים כמו הרבנים קלישר ואלקלעי וכן מנהיג הפועלים משה הס שהיה יהודי חילוני סוציאליסטי.

מנהיגי הציונות שבאו אחריהם השתמשו ברעיונות שלהם לפיכך יש לראות אותם כסוללי הדרך של הציונות.

הגורמים להופעת מבשרי הציונות – הרקע היסטורי

- התגברות האנטישמיות
- התגברות ההתבוללות
- התעוררות הלאומית באירופה
- הקשר לארץ-ישראל שנשמר לאורך כל הדורות

א. הרב צבי קלישר 1795-1874

תולדות חייו – נולד למשפחת רבנים, למד בישיבה, למד גם מדע, כתב ספרים החשוב ביותר היה "דרישת ציון" בו פירסם את רעיונותיו. הוא הושפע ממאבק הפולנים לעצמאות.
רעיונותיו:

1. הדרגתיות בתהליך הגאולה – הגאולה תבוא, בשלבים על ידי בני אדם, לאט לאט ולא בפתע. לגאולה יש שני שלבים: קודם השלב הטבעי שבו האנשים יקומו ויחזרו לציון ואז יגיע השלב הניסי, הגאולה משמים. הרב קלישר חידש בכך שעד אז חשבו שיש לחכות רק לגאולה הניסית והוא אומר שעל עם ישראל להתחיל בחזרה לארץ כחלק מהגאולה. הרב יצא נגד תפיסת הגאולה של החרדים שטענו שאסור לזרז את הגולה, ואסור "לדחוק את הקץ".

2. עצמאות מדינית בעזרת המעצמות – לעם ישראל יש זכות להקים מדינה כמו לעמי אירופה, וכמו שהם זכו בזכות המעצמות, כך גם לנו העם היהודי מגיע. מדינות אירופה צריכות לעזור ליהודים להקים מדינה, כמו שהן עזרו לעמים באירופה. לדוגמה, לאיטלקים, ליוונים, ולגרמנים.
התוכניות המעשיות:

1. הקמת קרן לגאולת הארץ שתמומן ע"י העשירים לקניית אדמות בארץ-ישראל לעבודה חקלאית. החברה תיתן אדמות לעיבוד ותתמוך בחקלאים עד שיוכלו להחזיר את הכספים. קלישר הציע שהעשירים ישפיעו על סולטן להרחבת ישובה של ארץ-ישראל.

2. הקמת בי"ס חקלאים ללימוד עבודת אדמה.

3. הכשרת אנשים לצבא ולהגנה.

פעולותיו של הרב קלישר להגשמת רעיונותיו:

- הקים חברה ליישוב א"י.
- ביוזמתו הקימה כי"ח את בית הספר החקלאי "מקווה ישראל".
- נפגש עם רוטשילד ועשירים אחרים ובקש מהם לרכוש אדמות בארץ ולתרום לפיתוחה.

הרב קלישר נחשב למבשר הציונות הדתית מעשית.

ב. הרב יהודה אלקלעי 1798-1878

תולדות חייו - נולד בסרייבו, בבלקן. למד בירושלים, היה רב בסרביה. כתב את הספר "מנחת יהודה".

- רעיונותיו: 1. הדרגתיות בתהליך הגאולה - לגאולה שני שלבים כפי שאמר הרב קלישר.
א. השלב הראשון הוא השלב הטבעי - בידי האדם. בשלב הטבעי ירכשו היהודים את א"י מידי הסולטן ויתחילו בהתיישבות. העולים יעסקו בחקלאות ובמסחר ויחיו את השפה העברית.
ב. השלב הניסי - גאולה מידי שמיים. מכאן שהגאולה הדרגתית ולכן יש להתכונן אליה. לדעתו, האדם והבורא שותפים בתהליך הגאולה, ואין בגאולה זו משום "דחיקת הקץ".
2. פירוש חדש למושג "תשובה" – "מלבד המובן הרגיל", תשובה "משמעותה גם" שיבה "לארץ ישראל. בנוסף לחזרה בתשובה הפרטית – יש גם חזרה כללית - לאומית של שיבת ציון.

התוכנית המעשית:

1. פניה למעצמות אירופה – הועד יפנה לצרפת ואנגליה כדי שאלה ישיגו היתר לעלייה מעות'מאניים
2. הקמת קרן לאומית לגאולת אדמות – כל יהודי בעולם יתן מעשר כספים למטרה זו. ועד היהודים גם יקנה את האדמות ויטפל בעלייה.

פעולות הרב אלקלעי:

הקים אגודות בארץ ישראל ובלונדון לשוב ארץ-ישראל, כתב ספר להפיץ את תוכניותיו.

הרב אלקלעי

הרב קלישר

כישלונם של מבשרי הציונות :

המבשרים נכשלו. הם לא הצליחו לעורר תנועה של שיבת ציון, הגורמים :

- במזרח אירופה -האמינו היהודית בגאולה ניסית וגם השתדלו לקבל שוויון זכויות כמו במערב
- במערב אירופה – האמינו באמנציפציה וכן בהתבוללות ותיקוני דת ולכן התנגדו לציונות.

חשיבות מבשרי הציונות :

- בישרו את הרעיון הלאומי – היו הראשונים שעוררו את העם לשוב לארצו ולהקים מדינה. זו הייתה גישה חדשה. עד אז חשבו למצוא גאולה בגולה או שעלו לארץ מסיבות דתיות כמו אנשי הישוב הישן שבו לחיות בארץ וללמוד תורה אך לא חשבו על מדינה לעם היהודי.
- מורי דרך לאחרים – הם הכשירו את הקרקע למנהיגים ציוניים שבאו אחריהם – לפינסקר ו"חייבת ציון" וכן להרצל ו"התנועה הציונית".

תנועת "חיבת ציון"

חיבת ציון- הייתה תנועה שדגלה ברעיון שיבת ציון. פעלה במזרח אירופה בעיקר ברוסיה ורומניה בשנות השמונים והתשעים של המאה התשע עשרה. בתנועה היו אגודות רבות שקראו לעצמן בשמות הקשורים לציון. האגודות החלו לצמוח ב-1882 בעקבות גל הפוגרומים "סופות בנגב" והאנטישמיות ברוסיה. התנועה פעלה בין מבשרי הציונות לתנועה הציונית של הרצל. חובבי ציון עודדו עלייה לא"י וארגנו את העלייה הראשונה והקמת ההתיישבות חקלאית בארץ. התנועה למעשה החלה את ההתיישבות היהודית בארץ מסיבה לאומית.

ועידת קטוביץ 1884

ועידה שהתכנסה ביוזמתו של פניסקר, מנהיג תנועת חיבת ציון בעיר קטוביץ שעל גבול רוסיה גרמניה והייתה לוועידת הייסוד של תנועת "חיבת ציון".

לראשות התנועה נבחר פניסקר והרב שמואל מוהליבר נבחר ליושב ראש של כבוד.

לוועד המנהל נבחרו רבנים נוספים שהיו מגאוני הדור כמו הנצי"ב מוולוז'ין. בוועידה הוגדרו המטרות של תנועת חיבת ציון. החלטות ועידת קטוביץ:

א. להחזיר את היהודים לעבודת אדמה בארץ ישראל.

ב. כל אגודות חובבי ציון יהיו מרוכזות תחת ארגון אחד עם הנהגה שנבחרה.

ג. אנשים מחיבת ציון יפעלו בשלטון הרוסי כדי לקבל אישור פעולה ממשלת רוסיה להשתתפות בפעילות הארגון

ד. תישלח משלחת לא"י על מנת לבדוק אלו מושבות זקוקות ביותר לסיוע ולנסות לשדל את האימפריה העות'מנית שיסירו את ההגבלות לבניית ישובים חדשים.

הישגיה ופעולותיה של חיבת ציון

- הפיצה את הרעיון הציוני - בעיקר במזרח אירופה לעשרות אלפי יהודים.
- עידוד העלייה - אנשי העלייה הראשונה היו חובבי ציון, שהקימו 28 מושבות חקלאיות בארץ.
- תמכה בעולים-התנועה, שלחה לעולים תמיכה כספית, מפני שהמושבות היו במצב כלכלי קשה והיא גם עודדה את החלוצים להמשיך ולחיות בארץ למרות הקשיים.

קשייה של חיבת ציון וכישלונותיה

1. התנועה לא הצליחה להפוך לתנועה המונית ולא הצליחה לשנות את מצב היהודים.
2. בתנועה היו חילונים ודתיים וזה גרם להרבה ויכוחים בעיקר בתחום החינוך והחקלאות על אורח החיים שצריך להתקיים בארץ.
3. מחסור בכסף - יהודים במערב אירופה לא הצטרפו ולא תרמו. יהודי רוסיה עצמם היו במצב כלכלי לא קל ולכן לא יכלו לתרום הרבה. קושי בגיוס כספים לרכישת קרקעות בארץ.

4. האיסור על פעילות פוליטית שהטילו שלטונות רוסיה לא אפשר פעילות ציונית גלויה ולכן חברי התנועה פעלו במחתרת .

הרצל והתנועה הציונית

הרצל היה יהודי ממשפחה מתבוללת. הרצל חשב בצעירותו שהפתרון לאנטשמיות הוא השתלבות מלאה בחברה בעזרת האמנספציה. הוא עצמו התחתן עם אישה גויה.

הרצל הגיע לכתוב על משפט דרייפוס בצרפת כיוון שהיה עיתונאי. הרצל נדהם מהשנאה הרבה ליהודים ומהקריאות "מות ליהודים" שנשמעו ע"י ההמונים.

מרגע זה החל הרצל לעסוק בחיפוש פתרון לאנטשמיות הקשה באירופה.

כדי לפרסם את רעיונותיו כתב ספר בשם **"מדינת היהודים"**.

הספר מורכב משני חלקים: חלק ראשון - תאור הבעיה היהודית ובחלק השני הפתרון לבעיה היהודית.

הבעיה: האנטשמיות לא תעלה כל עוד היהודים מפוזרים בעמים ללא מקום משלהם.

האמנספציה נכשלה כיוון שהיא לא הצליחה להוציא את שנאת היהודים מלב הגויים אלא גרמה ליותר שנאה ואנטשמיות מודרנית.

הפתרון: הקמת מדינה יהודית עצמאית בארץ-ישראל או בארגנטינה בהסכמת המעצמות. יש להשיג צ'רטר-אישור להתיישבות יהודית גלויה וקבועה בארץ ורק זה יפתור את בעיית היהודים. הרצל תיאר את מאפייני המדינה שתקום: המדינה תהיה דמוקרטית עם הפרדה בין הדת למדינה.

פעולותיו של הרצל

הרצל החליט לארגן ועידה כללית –קונגרס של היהודים הציונים. מקום כינוסו של הקונגרס נקבע בעיר באזל-שווייץ. הרצל הכין בקפידה את הקונגרס. הוא דאג לאולם מכובד, להזמנות מהודרות, לדגל היהודי, ללבוש חגיגי של כל הנוכחים וגם להזמנת נציגי התקשורת.

הקונגרס - הציוני

הקונגרס הציוני הראשון התקיים ב 1897. כ 200 נציגי אגודות ציוניות מכל רחבי העולם השתתפו בו. לראשונה הונף הדגל כחול-לבן. הטקס חגיגי וההתרגשות הייתה רבה.. פעם ראשונה שהתכנסו יהודים ממזרח ומערב כדי לקדם את רעיון הקמת מדינה יהודית. התקיימו דיונים רבים ובסופם התקבלו החלטות: הקמת התנועה הציונית, והפצת רעיונותיה בעולם, יעשו פעולות להקמת בית לאומי בארץ-ישראל בהסכמת המעצמות ואיחוד הקבוצות השונות בעם היהודי סביב הרעיון הציוני..

החלטות הקונגרס נקראו "תוכנית באזל" שהם הדרך לביצוע מטרות התנועה הציונית.

מהי תוכנית באזל, הצג שני רעיונות בתוכנית

תוכנית באזל התקבלה בקונגרס הציוני הראשון בבאזל. המטרה – "הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית מולדת בארץ ישראל, מובטח במשפט הכללי". כלומר, הקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל בהכרה ובאישור בין לאומי. בתוכנית באזל אין התייחסות למונח מדינה, והשימוש בצמד המילים "בית מולדת" נעשה ע"מ להקל על המשא ומתן המדיני.

הדרכים לכך: החלטה אירגונית: לארגן את יהודי העולם סביב הרעיון הלאומי החלטה מדינית - פעילות לקבלת צ'רטר מהממשלות בעולם, להתיישבות בארץ ישראל. (הרצל פנה לסולטן התורכי שייתן ליהודים צ'רטר על ארץ-ישראל אך הסולטן סירב). הצירים, הנציגים של הקונגרס הציוני נבחרו על ידי רוכשי "השקל הציוני" דמי חבר בתנועה הציונית. וההחלטות הוכרעו ע"פ דעת הרוב. הקונגרס התכנס כל שנה והחל מהקונגרס החמישי-מידי שנתיים.

עיקר הצלחתו של הרצל התבטאה בתחומים הארגוניים ככינוס קונגרס יהודי אחת לשנה וכן בתחום הפצת רעיונותיו. עם זאת, על אף החשיבות שנתן הרצל למפעל זה, לא הצליח הרצל במטרתו-השגת צ'רטר להקמת מדינה יהודית.

הזרמים בתנועה הציונית

רוב המנהיגים הציוניים ראו בריכוז העם היהודי בא"י את הפתרון לבעיית הקיום היהודי. יחד עם זאת כבר בימיו של הרצל היו זרמים ומחלוקות בתנועה הציונית.

היו שני תפיסות עקריות: ציונות מדינית וציונות מעשית.

ציונות מדינית: ובראשה הרצל -יש לקבל צ'רטר על ארץ ישראל ורק אז לבוא ולהתיישב בארץ.

הסיבות לכך: א. יש סיכוי להסכמה של מעצמות אירופה להעניק ליהודים את ארץ-ישראל כי מדינות אירופה מעוניינות לפתור את בעיית היהודים בשטחן.

ב.רק התיישבות גלויה ומוכרת באישור תוכל לפתור את בעיית היהודים.

ג. התיישבות לא חוקית בארץ תגרום לבזבז כסף מותר על שחד לטורקים.

הציונות המדינית התנגדה לעליה לארץ ללא הסכמת השלטון העותומני ותיארה את המתיישבים שעלו (כמו עליה ראשונה) "כמסתננים בלילה".

פעולות הציונות המדינית: כינוס קונגרסים והקמת מוסדות התנועה הציונית. משא-ומתן עם מעצמות.

ציונות מעשית ובראשה חובבי-ציון -יש קודם להתיישב בארץ-ישראל ורק אח"כ לקבל צ'רטר. הסיבות לכך: א. ארץ-ישראל נקניית במעשים. רק התיישבות בארץ תתן זכות לדרוש אותה

ב.צריך פתרון דחוף! היהודים באירופה זקוקים לפתרון מיידי ואין זמן להמתין עד קבלת צ'רטר

ג. פעילות מעשית של עליה לארץ תעזור לפעילות המדינית כי היא תחזק את את הדרישה לצ'רטר.

פעולות הציונות המעשית: עליה לארץ בעליות ראשונה ושניה והקמת ישובים בארץ ועזרה כלכלית.

דוגמא לשאלה בנושא: מהי המחלוקת בין הציונות המדינית למעשית?

הציונות המדינית שבראשה עמד הרצל טענה שאין לעלות לארץ לפני קבלת צ'רטר בעוד שהציונות המעשית טענה שיש לפעול הפוך, וקודם כל לעלות לארץ ולהקים ישובים. העליה צריכה להיות איטית בלי למשוך תשומת-לב של השלטון העותומני וכך לבסוף תקום מדינה. ציונות מעשית נקראת כך בגלל התפיסה שקודם יש לעשות מעשים ולעלות לארץ. ציונות מדינית נקראת כך בגלל התפיסה שיש לעשות משא ומתן מדיני ולקבל צ'רטר להתיישב בארץ.

ציונות דתית

הרקע ליסוד "המזרחי"

כאשר הקים הרצל את התנועה הציונות הצטרפו אליו גם רבנים ואישים דתיים. כבר בהתחלה עלתה השאלה – האם הציונות תהיה תנועה דתית, והאם ההתיישבות בא"י תהיה עפ"י מסורת ישראל.

הרצל והרבנים עשו מאמץ למצוא פשרה ביניהם. הוחלט שמחצית מחברי התנועה הציונית יהיו דתיים ומחצית השנייה יהיו חילונים. בנוסף סוכם עפ"י המלצת הרצל שלא ייעשה דבר כלשהו שיפגע בדתיים, ואת כל הכוח יש להפנות אל המטרה שהיא הקמת מדינה יהודית. הרצל חשש שוויכוחים יעכבו את השגת המטרה. בקונגרס החמישי ב 1901-הציעה "הפרקציה" (הסיעה הדמוקרטית) שצריך לחייב כל חבר ציוני להתחנך חינוך לאומי-חילוני ולא דתי. הם ראו בדת ערך ישן וגלותי. הרב יעקב ריינס וחבריו הדתיים, התנגדו כמובן להצעת הקבוצה ואיימו לפרוש מהתנועה. הרצל הציע לריינס לא לפרוש, אלא להקים קבוצה בתוך הציונות כדי שתדאג לאינטרסים של הציונים הדתיים, וכך היה וב 1902-הקים הרב ריינס את "המזרחי". "פירוש" המזרחי, "הוא **מרכז רוחני**". **המטרה:**

הקמת מרכז רוחני דתי לעם ישראל בארץ ישראל. המזרחי האמין כי הציונות היא חלק מתהליך הגאולה וכי היא עשויה להציל את היהודים מאיבוד בגלות, ולמנוע התבוללות ואף לחזק את הדת. סיסמת המזרחי: א"י לעם ישראל עפ"י תורת ישראל.

הרב יעקב ריינס 1839-1915 מנהיג התנועה ריינס למד בישיבת וולוז'ין והקים ישיבה, בה למדו

לימודי קודש וחול. הוא ייסד את תנועת "המזרחי" והיה נשיאה הראשון. הוא התנגד להצעת "הפרקציה" הדמוקרטית "בדבר החינוך הלאומי-חילוני מתוך חשש שמעמד הדת ייפגע, וכן שהדבר ימנע מדתיים להצטרף לציונות. הוא תמך בהרצל וב"תוכנית באזל". החרדים התקיפו אותו על כך שהוא משתף פעולה עם ה"חילונים" ובטענה שהוא פועל נגד הגישה המסורתית שהגאולה תבוא בדרך נס.

הציגי מחלוקות עמם התמודדה תנועת "המזרחי"

א. מחלוקת מול "הפרקציה" הדמוקרטית "שרצתה שהתנועה הציונית תעסוק בענייני תרבות ורוח בדרך חילונית. הזרם הדתי בתנועה החליט להקים את תנועת "המזרחי" "שתהיה סיעה דתית בתנועה ותיאבק נגד המגמה של שרצתה חינוך לאומי חילוני. ולא תאפשר פגיעה בדת.

ב. האם לתמוך בתנועה הציונית למרות שרובה היתה חילונית או לא כפי שסברו החרדים. תנועת המזרחי תמכה בתנועה הציונית וראתה בה תנועה להצלת העם היהודי והאמינה שיש לה חשיבות להכניס לתנועה הציונית אווירה דתית.

מדוע היה קושי לדתיים להצטרף לתנועה הציונית?

היה קושי חינוכי בשיתוף פעולה עם חילונים שהיו מראשי התנועה הציונית וגם קושי הלכתי בגלל הגישה שהציונות עוברת על איסור דחיקת הקץ. אך הרב ריינס הסביר שהתנועה הציונית היא תנועת הצלה שרוצה להיטיב את מצב היהודים ולשפר את מצבם. בענין שיתוף הפעולה עם החילונים בתנועה אמר, הרב שההתחברות עמם היא אמצעי להצלת העם היהודי ולא כדי לאמץ אורח חיים חילוני והצטרפות אנשים דתיים לתנועה יכולה להשפיע מבפנים על אופי התנועה ולתרום לקירוב חברי התנועה הציונית ליהדות. ואף ראה בהצטרפות לתנועה הציונית תנועה שתאחד את העם היהודי ותמנע התבוללות.

נאציזם ושואה

האידיאולוגיה הנאצית נוסחה ברובה על ידי היטלר עצמו בספרו "מיין קאמפף" ("מאבקי"). את הספר כתב היטלר בעודו מרצה את עונשו בכלא לאחר ניסיון ההפיכה הכושל שביצע ב-1923 בספר זה גיבש ופירט היטלר את העקרונות המובילים של האידיאולוגיה הנאצית וגם את חזונו לגבי הדרך להגשמתם. הגשמת החזון תביא ליצירת "סדר חדש" שבו ישלוט הגזע הארי באירופה, הגזעים הנחותים ישועבדו והיהודים ייכחדו.

עקרונות האידיאולוגיה הנאצית

1. עיקרון תורת הגזע והאנטישמיות – תורת הגזע הייתה לתורה הרשמית של המשטר הנאצי-האידיאולוגיה של הקבוצה השלטת. תורת הגזע היא הבסיס למדיניות הנאצית.

■ על פי תורת הגזע, בני אדם לא נולדים שווים, הם מחולקים לפי מדרג גזעים - יש גזעים עליונים ויש גזעים נחותים. תכונות הגזעים קבועות ולא ניתנות לשינוי, הן עוברות בתורשה מדור לדור. במאבק בין הגזעים החזקים ישרדו והחלשים יכחדו.

■ הגזעים חולקו לשלוש דרגות: יוצרי התרבות, נושאי תרבות והורסי התרבות.

א. יוצרי התרבות- הגזע העליון – הגזע הארי- "עם האדונים"

הגזע הארי הוא הגזע העליון – העם הגרמני. העליונות הגזע הארי באה לידי ביטוי ברמת התפתחותו הגבוהה – הוא בעל כוח היצירה, הקדמה, היופי והגבורה ומהווה את השלמות הפיזית והרוחנית. ולכן הם יוצרי התרבות ותפקידם הוא להיות אומה ארית טהורה דם, לשלוט בעולם ולעשות "סדר חדש".

ב. נושאי תרבות – כמו היפנים שיכולים ללמוד את התרבות, לשמר אותה ולחקות אותה.

ג. הורסי התרבות – היהודים – תת גזע – היהודים הם בכלל לא בני אדם אלא טפילים / חידקים המזהמים את הגזע הארי, וגורמים לגזע הארי להיחלש, מפריעים לו להתפתח. היהודים הם האויב של הגרמנים, הם התגלמות הרוע, שטן – הם רעים בלי יוצא מהכלל- והם לא יכולים להשתנות כי אדם נולד לגזע מסוים, ולכן צריך להרחיק את היהודים על מנת שהגזע הארי יישאר גזע טהור וחזק. ולכן היטלר חש שליחות להציל את העולם מסכנת ההשתלטות של הגזע היהודי. זהו קרב לחיים על גורל האנושות ואין בו רחמים.

על פי תורת הגזע, היהודים הם מחריבי התרבות האנושית. מטרתו של העם היהודי היא להרוס כל עם שבקרבו הוא יושב כדי להשתלט על העולם כולו ואז להחריבו. היהודים הם חסרי יכולת לעבוד וליצור, אלא רק בעלי יכולת להרוס, לרמות ולנצל את סביבתם. מאפיינים אלה בתכונותיהם גורמים להם להפוך לטפילים בחברה שבה הם חיים. האנטישמיות הנאצית ראתה בגוף היהודי ההפך הגמור מהגוף הגרמני – בעוד כל הגרמנים יפים, חזקים, חרוצים ומוכשרים, כך כל היהודים מכוערים, עצלנים, רמאים ונצלנים. כישרונם היחידי של היהודים טמון ביכולתם לשמור על טוהר הגזע היהודי. הסכנה הגדולה היא שיהודים יחללו את טוהר הדם של הגזע הארי.

2. עקרון מרחב מחיה:

הסלאבים – העמים ממזרח אירופה- נחותים – הסלאבים צריכים להיות משרתיים/עבדים לגזע הארי, ולהתפשט למזרח אירופה: היטלר רוצה להתפשט לבנות אימפריה לגזע העליון- העם הגרמני, ולכן העם הגרמני לא יכול להסתפק בגבולות מדינתו. חובתו של העם הגרמני להתפשט קודם כל לכונן מזרח אירופה, לסלאבים הנחותים. אם העם הגרמני לא יעשה כך – לא יהיה לו מספיק מרחב מחיה והוא עלול להתנוון.

עקרון מרחב המחיה דחף את המשטר הנאצי כבר בשנות ה-30 להתפשט עוד לפני מלחמת העולם השנייה. זה חלק מהתהליך ל"שלטון עולמי".

3. עיקרון המנהיג - על פי התפיסה הנאצית - השלטון נועד למוכשרים ולטובים ביותר ומכאן שלא צריך להעניק חשיבות לשלטון העם. האידאולוגיה הנאצית הדגישה את חשיבותו של המנהיג – ה"פיהרר". המנהיג = ה"פיהרר" **יודע כל**, הוא אינו טועה לעולם, כל הסמכויות בידי חובה לציית לו באופן מוחלט. המנהיג מעל החוק.

המנהיג יודע מה טוב לעם הגרמני כי הוא מגלם את רצון העם הגרמני ואת כל התכונות הנעלות של הגזע העליון. ואין להטיל ספק במנהיג שהרי כל פקודה שלו נכונה. רצונותיו של המנהיג ופקודותיו הם בחזקת חוק שאין מערערים עליו. הוא יוצר את החוק.

למנהיג יש ייעוד היסטורי שאי אפשר להתכחש לו- להוציא את גרמניה מההשפלה ולהקנות לה מקום של כבוד בעולם, לבנות את אימפריה בת אלף שנים, ולהנהיג את העולם... **רייך אחד, פולק (עם) אחד, פיהרר אחד**

4. "המאבק"/"המלחמה המתמדת" כערך מרכזי

היטלר אימץ את האמרה הנודעת, כי "המאבק (המלחמה) הוא אבי הכל".

הנחת יסוד זו אפשרה להיטלר להסביר את מהות הטבע ומהות בני האדם. בהישענו על מושגי "מלחמת הקיום" וה"בברירה הטבעית", שהוסברו על ידי צ'רלס דרווין, טען היטלר, כי כל מה שקורה ויקרה בעולם הוא תוצאה של מאבק.

ולכן מסקנתנו ברורה- ההיסטוריה כולה היא שליטה בין הגזעים כדי לשרוד את במלחמת הקיום. במסגרת המאבק ישרדו הגזעים החזקים והגזעים החלשים יכחדו.

במהלך השנים חל שיבוש ביחסי הכוחות בין הגזעים ולכן חובה לחדש את המאבק ולהחזיר את מקום הראוי לבני הגזע העליון (הגזע הארי) שפעם כבר שלטו בעולם וצריכים לחזור ולשלט. התנאי לכך- **שמירה על טוהר הגזע הארי**. מיזוג ועירוב בין הגזעים הביאו לפגיעה של הגזע הארי העליון. (ולכן צריך הפרדה, שמירה על טוהר הדם.....)

5. הלאום כערך עליון- תרבות ה"פולק" הגרמני:

המדינה, שאליה יש לשאוף, טען היטלר, היא מדינה "פולקיסטית", מדינה גזעית המושתתת אך ורק על יסוד טהרת הדם הגרמני ("פולק הנו עם או קהילה המאוחדת כולה ע"י דם טהור").

אין להתחשב ברצון הפרטי. הפרט משועבד לאומה, למדינה וצריך לשרת אותה, תוך וויתור על שאיפותיו. **לאדם כפרט אין שום ערך אלא כאשר הוא חלק מבני הגזע אליו הוא שייך.** הנאצים הסתייגו מתפיסה אינדיבידואלית ובמקום זאת, ביקשו ליצור חברה מלוכדת שבה הפרטים מתלכדים יחדיו. **המדינה מכוונת את חיו של הפרט והיא קובעת מה טוב לו ומה רצוי לו.** המדינה שולטת על כל תחומי החיים ומכוונת את רצון הפרט. הלאום הגרמני עולה על שאר העמים. -על מנת שהאומה הארית תמלא את ייעודה- בניית האימפריה ויצירת "הסדר החדש" בעולם, חובה לשמור על טוהר הדם של האומה ארית – אין מקום לזרים.

הנאציזם כמהפכה טוטלית ולכן יש את שלילת הדמוקרטיה-

לפי הנאצים, הדמוקרטיה היא משטר בזוי, המתבסס על המון ונשלט על ידי היהודים. ערכי הדמוקרטיה כמו: זכויות הפרט, חופש ביטוי או אפילו ערך "השלום" וכ"ו... מנוגד לטבע ולמוסר, יוצר משטר חלש ומנוון... הרעיון הדמוקרטי מתעלם מהגזע, ומאמין בקיומו של הפרט.

יש גם את **שלילת הקומוניזם**- הקומוניזם נשלל באופן עוד יותר חמור ע"י הנאציזם משום שזהו שוויון שאינו מכיר בשלטון החזקים והמעולים בין בני אדם בין מעמדות בין אומות ובין גזעים.

במרוצת השנים חל שיבוש ביחסי הכוחות הטבעיים בין הגזעים השונים, בגלל עירוב בין הגזעים, וזה החליש וניוון את החברה האנושית. חולשה וניוון באים לידי ביטוי בתופעות ששל ליברליזם, דמוקרטיה, סוציאליזם. צריך לשלול ערכים אלו ולחנך על ערכי מלחמה, אכזריות כי זה מחשל את האדם ויותר את הכוח והעוצמה.

לסיכום - מטרתו של היטלר לעשות מהפכה טוטלית בכל העולם: לעשות "סדר חדש" המבוסס על תורת הגזע, לעשות זאת תחילה באירופה ואחר כך במקומות אחרים.

ייחודה של האנטישמיות הנאצית נגד היהודים ונגד היהדות

האידיאולוגיה הנאצית מבטאת את ההבדל בין האנטישמיות המודרנית למסורתית. בעוד שבאנטישמיות המסורתית היהודי נתפס יוצא מהכלל בגלל היהדות ושנאו אותו על רקע דתי באנטישמיות המודרנית הייתה, השנאה מבוססת על טענות מדעיות וחברתיות. הסיבה לשנאה מבוססת על המוצא של היהודים ותכונות האופי של היהודים שאינם ניתנים לשינוי, גם אם היהודי ימיר את דתו עדין תכונותיו השליליות ישארו. הנאצים טענו שהיהודים והיהדות נושאים תכונות שטניות ואכזריות ולכן הם יכולים מצד אחד להיות בלתי יצרניים וטפילים ומצד שני הם רוצים לנצל את החברה והם מגלים תכונות יצרניות המאפשרות להם לנצל את גרמניה בכל דרך. הנאצים כיוונו שנאתם גם לאדם היהודי וגם לדת היהודית ודרשו את השמדתם של היהודים כי עצם קיומם מסכן את העולם.

דוגמא לשאלה בנושא: הסברי עיקרון באידיאולוגיה הנאצית שהיה נגד היהודים, ועיקרון שהיה מנוגד לערכי היהדות.

הסבר עיקרון באידיאולוגיה הנאצית שהיה נגד היהודים

תורת הגזע: האנושות כולה נחלקת למדרג היררכי של גזעים, כאשר הארים הם הגזע העליון והיהודים הם גזע נחות מהרסי תרבות / טפילים. סילוקם יביא לטיהורה של האנושות.

היהודים מאיימים להשתלט על העולם השתלטות כלכלית ופוליטית, ועל הגזע הארי להציל את העולם מההרס שתביא ההשתלטות היהודית.

הסבר עיקרון שהיה מנוגד לערכי היהדות

עקרון המנהיג: צייתנות עיוורת לאדם העומד בראש ההיררכיה - בניגוד ליהדות שמדגישה את המצפון והבחירה החופשית.

היהדות החדירה לעולם רעיונות מוסריים כרחמים, מצפון, ואמונה שבסוף הרע ייפול. הנאציים לא קבלו ערכים אלו וטענו כי החזק, מנצח והוא הצודק. ואין דבר כזה מוסר ומצפון.

גרמניה הנאצית, אידיאולוגיה, בניית המשטר, מדמוקרטיה לנאציזם, 1933-1939

הגורמים והנסיבות לעליית הנאצים לשלטון

בין השנים 1924 לשנת 1933 הצליחה המפלגה הנאצית להפוך ממפלגה שולית וחסרת ייצוג ברייכסטאג (הפרלמנט הגרמני) למפלגה הגדולה בגרמניה. היטל עלה לשלטון בגרמניה באמצעים דמוקרטיים תוך התבססות על הפופולאריות שלו בקרב ההמונים.

הסיבות העיקריות לעליית המפלגה הנאצית עד לתפיסת השלטון בראשית שנת 1933 :

1. **משבר כלכלי** – בשנת 1920 פרץ בגרמניה משבר כלכלי חמור שגרם להתמוטטות בנקים, לפשיטות רגל של מפעלים רבים וחברות ולשישה מיליון מובטלים. המשבר גרם לתחושה של תסכול, כעס וייאוש מהרפובליקה הדמוקרטית.

2. המצב הפוליטי – בשנים 1930 – 1933 המצב הפוליטי בגרמניה מבטא אי יציבות פוליטית. בשנים האלה התחלפו שלושה ראשי ממשלה, היו בחירות לעיתים קרובות וראשי הממשלה פעלו ללא רוב ברייכסטאג וידיהם היו כבולות.

3. המצב החברתי – בשנים 1930 – 1933 התחזקו בגרמניה שתי כוחות – הימין, הנאצים והשמאל, הקומוניסטים. בגרמניה רבים חששו מהתחזקות הקומוניסטים והשתלטותם על גרמניה ולכן גרמנים רבים הצביעו בבחירות עבור הנאצים בכדי לבלום את הקומוניסטים.

המצב הכלכלי, הפוליטי והחברתי הקשה בגרמניה נוצל על ידי היטלר באמצעות אסיפות ונאומים ברחבי גרמניה ובהם הבטיח לגרמנים שאם הם יצביעו עבורו הוא יפתור את הבעיות של גרמניה, יבטל את השפלת חוזה ורסאי ויקדם את גרמניה מבחינה כלכלית, פוליטית וחברתית.

בניית המשטר הנאצי הטוטליטרי

הסבר כיצד ביססו צעדיו של היטלר את המשטר הטוטליטרי בגרמניה?

עם מינויו של היטלר לקאנצלר, בתחילת שנת 1933, האמינו רבים בגרמניה ובעולם כי תפיסת השלטון תביא להתמתנות הנאצים. אך עד מהרה התברר כי ראשי המפלגה הנאצית לא הסתפקו בתפיסת השלטון בדרך דמוקרטית: היטלר ביקש לשנות את המשטר הדמוקרטי הגרמני למשטר טוטליטרי בו תהיה המפלגה הנאצית הגורם הפוליטי היחיד והבלתי מעורער וזכויות האזרח יבוטלו.

שריפת הרייכסטאג: (הפרלמנט הגרמני) עם עליית היטלר לשלטון, היו הנאצים מיעוט ברייכסטאג ובממשלה. היטלר, החליט לרכז בידיו את כל סמכויות השלטון, ולכן הורה על פיזור הרייכסטאג וקיום בחירות חדשות במרץ 1933. לפני הבחירות קיימו הנאצים מסע טרור ותעמולה כדי להבטיח את ניצחונם. הם הפיצו ידיעות על מהפכה קומוניסטית שצפויה בגרמניה. כשבוע לפני הבחירות (28.2.1933) הציתו בחשאי הנאצים את בניין הרייכסטאג והאשימו במעשה את הקומוניסטים. בעקבות השריפה הצליחו הנאצים להשפיע על נשיא גרמניה להשתמש בסמכותו לפרסם תקנות לשעת חירום. 'צו החירום להגנת העם והמדינה' ביטל את זכויות האזרח המובטחות בחוקה: חופש הדיבור והעיתונות, חופש ההתארגנות וכו'. בצו ניתנו לממשלתו של היטלר סמכויות רבות. הצו החמיר גם את העונשים ואפשר הטלת עונש מוות על מתנגדים לשלטון.

'החוק לביטול מצוקת העם והמדינה' (חוק ההסמכה): הבחירות שנערכו ב-5.3.1933 התקיימו תחת טרור נאצי. על המפלגה הקומוניסטית נאסר להשתתף בבחירות. הנאצים זכו ל-44 אחוזים מהמושבים ברייכסטאג ויחד עם תומכי המלוכה השיגו רוב מוחלט ברייכסטאג ובממשלה. באמצעות שליטתם ברייכסטאג התקבל ב-23.3.1933 'החוק לביטול מצוקת העם והמדינה' שכונה גם 'חוק ההסמכה'. החוק הסמיך את היטלר וממשלתו לחוקק חוקים ללא השתתפות הרייכסטאג. בהתאם לחוק הממשלה יכלה גם לחוקק חוקים הסותרים את החוקה הגרמנית. החוק ביטל למעשה את הדמוקרטיה בגרמניה ויצר דיקטטורה טוטליטרית.

ביטול המפלגות פרט למפלגה הנאצית: כדי לבסס את שלטונו הטוטליטרי בגרמניה ביקש היטלר לאסור כל פעילות פוליטית וארגונית מחוץ לשליטתו. ב-14.6.1933 נאסר בחוק קיום של מפלגות נוספות פרט למפלגה הנאצית.

תעמולה נאצית: הנאצים השתמשו בכל אמצעי תקשורת ההמונים כדי להשפיע על אזרחי המדינה: נאומים, סרטים, כרזות ושידורי רדיו. בנאומיו ריתק היטלר את ההמונים. בשנת 1933 נטל היטלר את הפיקוח על הרדיו, שהיה בפיקוח משרד התעמולה הנאצי, ובאמצעות הוזלת מחירי המקלטים עודד האזנה המונית לרדיו. התעמולה ששטפה את מוחם של האזרחים הצליחה לדכא חשיבה עצמית וביקורתית, תעמולה זו תרמה לפולחן האישיות של הפיהרר. היטלר הוצג כמארגן התנועה, מעצב האידיאולוגיה שלה, מבצע המדיניות, מפעיל ההמונים, והסמכות העליונה הבלתי מעורערת.

כיצד סייע צעדים אילו לביסוס משטר טוטליטרי: צעדים אילו חיזקו את השליטה של המפלגה הנאצית על כל תחומי החיים בגרמניה והביא לביסוס האידיאולוגיה הנאצית בכל גרמניה.

מדיניות הנאצים כלפי היהודים בגרמניה בשנים 1933-1939

מייד עם עליית הנאצים לשלטון ב-1933 הם ממשיכים את מסע התעמולה נגד היהודים, הפעם כמדיניות ממשלתית ובאמצעות כוחות המפלגה הנאצית.

מטרות השלטון הנאצי בשנים 1933-1934:

(א) גירוש היהודים מגרמניה ע"י הפיכת חייהם לבלתי נסבלים מבחינה חברתית כלכלית.

(ב) אריזציה, העברת רכוש יהודי לידיים אריות התהליך החל ב-1933.

(ג) בידוד יהודי גרמניה מהחברה

הפגיעה ביהודי גרמניה בשנת 1933

המטרה העיקרית היא דחיקה תרבותית חברתית, הפרדת היהודים מהחברה.

חקיקה אנטי יהודית- הגרמנים חוקקו שורה של חוקים המשקפים את עיקרי האידיאולוגיה הנאצית: השפלה, אפליה, דחיקה מחיי התרבות, הכלכלה והחברה כדי להפוך את גרמניה לנקיה מיהודים.

צווים וחוקים הפוגעים ביהודים

1) חרם 1 באפריל – חרם כלכלי, חרם על קנייה בחנויות בבעלות יהודית, חרם אחד באפריל.

פורסמו מודעות ענק בהם הואשמו היהודים באחריות לפגיעה בכלכלת גרמניה. הציבור נקרא להחרים את כל עסקי היהודים במטרה לפגוע בכלכלה היהודית. משמרות של האס.אס (פלוגות הסער של המפלגה הנאצית) עמדו ליד פתחי חנויות יהודים שסומנו במגן דוד ומנעו כניסת לקוחות. הנאצים השתמשו בכרוזים ורמקולים נגד היהודים. נגרם נזק לחנויות ולסחורה ובעלי החנויות הוכו. המטרה לפגוע ביהודים מבחינה כלכלית.

2) החוק לשיקום הפקידות (אפריל 1933)- על פקידים לא ארים לפרוש ממשורותיהם כלומר פיטורי עובדים יהודים מהשירות הציבורי. בחוק הגרמני הוגדר מיהו יהודי - מי שאחד מסביו היה יהודי נחשב יהודי. המטרה הפרדה והרחקת היהודים מהשירות הציבורי.

3) הגבלה בקבלת יהודים לבתי ספר גבוהים- הוצאת רופאים (ממרפאות ובתי חולים שהיו תחת ארגון ביטוח הבריאות הלאומי) ופרופסורים יהודים ממקום עבודתם. אפליה השפלה ודחיקה כלכלית. אומנים יהודים, לא יתקבלו ללשכת התרבות ומכאן שיוכלו לפעול רק במסגרות יהודיות כך שחוק זה מרחיק את היהודים ממערכת החינוך, ההשכלה, המנהל והתרבות.

חוקי נירנברג-1935

בשנת 1935 החמיר היחס ליהודים יותר ע"י חקיקת חוקי נירנברג. חוקי נירנברג כוללים שני חוקים: חוק אזרחות הרייך והחוק להגנת הדם.

חוק אזרחות הרייך - החוק מפריד בין מי שאזרח לבין מי שזכות זו נשללת ממנו. אזרח הוא רק בן הגזע הארי הנאמן לשלטון הנאצי. זכות אזרחות הרייך מוענקת ע"י מתן תעודת אזרחות הרייך. אזרח הרייך בלבד בעל זכויות פוליטיות מלאות בהתאם לחוקים. לכן יהודים אינם אזרחים (בתקנה הוגדר יהודי מי ששלושה מסביו יהודים) ולכן חסרי זכויות.

החוק להגנת הדם - מטרתו הבטחת טוהר הגזע הארי לכן:

1. נישואים בין יהודים לאזרחים בעלי דם גרמני אסורים.
2. איסור להעסיק נשים בעלות דם גרמני במשק בית יהודי אם גילן פחות מ-45.
3. אסור ליהודים להניף את דגל הרייך.

ההשפעה של חוקי נירנברג על יהודי גרמניה

משפטית = שלילת האמנציפציה וביטול האזרחות.
 כלכלית = נישול כלכלי, יהודי לא יכול לשאת משרה ציבורית.
 חברתית = ניתוק והפרדה מהחברה הגרמנית, אפליה על רקע גזעי.
 המטרה - להסיר הגנה חוקית מהיהודים, לנשלם כלכלית, וליצור הפרדה חברתית בינם לגרמנים כשהמטרה להוציא את היהודים מגבולות גרמניה.

מדיניות הנאצים כלפי היהודים בשנת 1936

- בשנה זו נעשה פסק זמן בפגיעה ביהודים משתי סיבות עיקריות:
1. בגרמניה התקיימה אולימפידת ברלין, גרמניה רצתה להראות חיובית בעיני העולם.
 2. השלטון הגרמני עסק בנושאים אחרים כמו ייצוב השלטון, ייצוב הכלכלה, תעמולה, צבא.

שנת 1938 שנת המפנה - החרפה ביחס ליהודים

- הסיבות להקצנת מדיניות הנאצים כלפי היהודים בשנת 1938.
- התחזקות השלטון הנאצי-החל משנת 1937 אז חשה ההנהגה הנאצית כי בעקבות ההישגים במדיניות הפנים והחוץ יש ביכולתה לנקוט צעדים חריפים יותר כלפי היהודים. היערכות למלחמה ופיתוח כלכלת מלחמה. התחזקות במדיניות החוץ (אנשלוס-השתלטות על אוסטריה).
 - תוצאות ועידת אוויאן אדישות המעצמות. והמדיניות הפייסנות של בריטניה וצרפת.

ביטויים להקצנה (המפנה) ביחס ליהודים ב 1938

- יהודי אוסטריה - אלימות, מחנות ריכוז, שריפת בתי כנסת ומתן עבודות בזויות. הפעלת והחלת חוקים אנטי יהודים כפי שנהוג בגרמניה, הגירה כפויה.
- גירוש זבונשין-גירושם של יהודי פולין שחיו בגרמניה לעיירת הגבול זבונשין, שם נתקעו וסבלו מחרפה ורעב. רק לאחר מספר רב של חודשים הותר להם להיכנס לאדמת פולין.
- יהודי גרמניה - הרחקה מהחיים הכלכליים, אריזציה כפויה ורישום יהודי להחרמה, המשכה במדיניות בידוד כמו הוספת השם שרה וישראל לתעודת הזהות היהודית, החתמת דרכונים באות J, מחנות ריכוז והשיא: ליל הבדולח!

ליל הבדולח - 7.11.38 התנקש הרשל גרינשפאן בחייו של יועץ השגרירות הגרמנית כנקמה על הפגיעה בהוריו (מגורשי זבונשין). השלטון הגרמני ניצל את הרצח לפתיחת גל של פוגרומים ע"י פלוגות האסאס שהדריכו את מפקדי תחנות המשטרה ברחבי גרמניה. בלילה שבין 9 ל-10 בנובמבר 1938 פרצו פוגרומים בכל רחבי גרמניה. נשרפו בתי כנסת, נופצו חלונות ראוה של בתי עסק יהודיים (ליל הבדולח נקרה בשם זה, בגלל כל הזגוגיות והזכוכיות שנופצו ברחובות ונצצו ככדור בדולח). נהרסו דירות נשדדו חפצי יהודים קרוב למאה יהודים נרצחו, אלפים הוכו ונפצעו, כ-30,000 יהודים נשלחו למחנות ריכוז. משמעות ליל הבדולח - ליל הבדולח מהווה סיום של החקיקה האנטי יהודית. כעת עוברים לאלימות פיזית

עד סוף המלחמה. דעת הקהל העולמית לא מעניינת יותר את הנאצים והם אינם חוששים ממנה. ליל הבדולח הביא את הגרמנים למסקנה שיש לקבוע מדיניות כלפי היהודים.

הרקע לפרוץ מלחמת העולם השנייה

כאשר היטלר מתמנה לפיהרר, השליט של גרמניה הנאצית, מתחיל היטלר לפעול בשני מישורים-גלוי וסמוי. במישור הסמוי: היטלר מתחיל בחשאי לפתח כלי נשק, מגדיל את צבאו ע"י גיוס כוח אדם ובניית צוללות וחיל אוויר. והכל בניגוד להחלטות הסכם ורסאי.

במישור הגלוי: היטלר מתחיל לבדוק את תגובת הקהילה הבינלאומית ע"י התגריות וכיבוש מחדש של שטחים שנלקחו מגרמניה. לדוגמא: בשנת 1938, נכבש "חבל הסודטים" שבצ'כוסלובקיה ולאחריו המדינה כולה. למרות הקריאות לעזרה ממשלת צ'כוסלובקיה, בריטניה או צרפת לא היו מוכנות לנקוט בפעולה צבאית נגד היטלר. היטלר שפעל עפ"י תוכנית ברורה פעל גם בדרך מדינית במקביל לזו הצבאית, הוא החל בשרשרת הסכמים ובריתות: ברית רומא ברלין עם מוסוליני שליט איטליה וברית עם יפן שבהמשך נלחמה נגד ארה"ב.

"הסכם ריבנטרופ – מולוטוב" שנחתם מול רוסיה ונושא את שמות שרי החוץ של שתי המדינות. הסכם זה אפשר את כיבוש פולין, ביטל את עצמאותה וחילק אותה בין שתי שכנותיה גרמניה ורוסיה. הסכם ריבנטרופ-מולוטוב אפשר להיטלר לתקוף את פולין ושחרר את היטלר מחשש של מלחמה בצד המזרחי של אירופה שבו נמצאת ברית-המועצות.

פרוץ המלחמה וגורל היהודים בשואה

ב 1/9/39 נכבשת פולין תוך שלושה שבועות.

הכיבוש הנאצי בפולין

כיבושה של פולין על ידי הגרמנים לווה באלימות קשה כלפי היהודים כולל התעללות והשפלה בלי רחמים. החיילים היו במצב מלחמה ובאווירה של אלימות ללא גבולות, ולכן הרשו לעצמם לפרוק את יצריהם על היהודי הטיפוסי. התעמולה הנאצית תיארה את ה"יהודי הטיפוסי" כאיש בעל פאות וזקן, לבוש קפוטת, על פי מסורת הדימויים האנטישמיים המסורתיים. בגרמניה ובשטחים שסופחו אליה לא היו יהודים רבים שענו לסטריאוטיפ זה, אך בפולין היו יהודים רבים שלבשו לבוש זה. בעיני החיילים הגרמנים, יהודי פולין ייצגו את ה"יהודי הטיפוסי" בדיוק כפי שתיארה התעמולה הנאצית והמפגש עם דמות זו גרם לחיילים לפרוק את יצריהם על יהודים אלה, ללא קשר לפקודות או הנחיות שניתנו. יהודים הועבדו בעבודות פרך, למשל: בפינוי ההריסות מהפצצות הגרמניות בוורשה, ובשעת העבודה הוכו באכזריות. יהודים בעלי זקן פחדו לצאת מבתייהם כיוון שחיילים וקצינים גרמנים נהגו להחזיק מספרים בכיסיהם, בכדי לגזור את זקניהם או שזקניהם נתלשו. יהודים רבים נתלו בוורשה סתם בגלל היותם יהודים ולא בגלל הוראה מפורשת כלשהי.

שלושה שבועות אחרי תחילת מלחמת העולם השנייה וכיבוש פולין נשלח מכתב ממפקד המשטרה המיוחדת בגרמניה לכוחות בפולין.

המכתב הזה נקרא **אגרת הבזק של היידריך** ובו הוראות איך להתנהג ליהודים במדינות הכבושות באירופה. יישום האגרת החל בפולין. באגרת הבזק היו שלושה סעיפים עיקריים:

- ❖ **גטאות** - יש לרכז את יהודי הערים בשכונות מיוחדות. בכל עיר יוקצה איזור אזור מסוים ליהודים וכולם יעברו לשם. את הגטאות יש להקים קרוב למסילות ברזל = מסילות רכבת (כדי שיהיה קל להעביר אותם) יהודים שגרים בעירות קטנות או בכפרים יועברו לגטו בעיר הגדולה הקרובה למקום בו הם גרים.
- ❖ **יודנרט** - בכל גטו יש להקים מועצה של יהודים. המועצה הזו, ששמה הוא יודנרט, תורכב מאנשים שהיו מנהיגים של הקהילה לפני המלחמה. תפקיד היודנרט יהיה לקשר בין הגרמנים ליהודים, לדאוג לביצוע ההוראות, ולהיות אחראים על היהודים מול הגרמנים.
- ❖ **אריזציה** - מפעלים בבעלות של יהודים נסגרו. מפעלים בבעלות של יהודים שניתן להשתמש בהם לטובת הגרמנים יש להעביר מיד לבעלות של גרמנים = לבעלות של הארים. ההתנהגות של הגרמנים כלפי היהודים הייתה בהתאם לאיגרת הבזק. בערים הגדולות הוקמו גטאות, הוקמו יודנרטים והרכוש היהודי הוחרם ונלקח.

חלוקת פולין

עם כיבוש פולין ע"י הגרמנים היא חולקה לשלושה חלקים: החלק המזרחי בשלטון ברית-המועצות לפי הסכם "ריבנטרופ-מולוטוב". מרכז פולין בידי גרמניה כשהאזור הפך ליחידה מנהלית בפני עצמה בשם "גנרל גוברנמן" ושם רוכזו היהודים לפי אגרת הבזק של היידריך והחלק המערבי שסופח לגרמניה.

הצעדים שננקטו באזור "הממשל הכללי" במסגרת המדינית כלפי היהודים עד כליאתם בגטאות:

האנס פרנק, ראש המינהל האזרחי הגרמני באזור ה"ממשל הכללי" (אזור גוברנמן), פרסם תקנות וגזירות אנטי-יהודיות ששיתקו את חיי הפרט והחברה. התקנות נועדו ליצור הפרדה בין יהודים לבין האוכלוסייה המקומית הפולנית:

- **ריכוז ובידוד** - כל יהודי מגיל 10 מחויב לסמן את הבגד העליון בסרט עם מגן דוד כחול, או בטלאי צהוב. נאסר על יהודים לעבור דירה, והם חויבו לסמן את החנויות ובתי העסק שלהם. חופש התנועה שלהם הוגבל ונאסר עליהם הכניסה לכל מיני מקומות.
- **שימוש בכוח העבודה היהודי** - בימי הכיבוש הראשונים הגרמנים חטפו יהודים מרחובות הערים לעבודות מזדמנות, כמו סחיבת משאות, עבודות שירות במחנות צבאיים ופינוי רחובות מהריסות. ביום הקמת ה"ממשל הכללי", פורסם צו המחייב את כל היהודים בגיל עבודה לצאת לעבודות כפייה. יהודים רבים נשלחו למחנות עבודה והועסקו בסלילת כבישים, בחיזוק ביצורים, בבניין ועוד.
- **פגיעה תרבותית וחינוכית** - נסגרה מערכת החינוך היהודית. ילדים ונוער מצאו עצמם ללא מסגרת חינוכית וכך נמנעה מהם מסגרת תומכת בזמן משבר.
- **תנאי קיום בלתי נסבלים, התעללות והשפלה** - אדם שיצא מפתח ביתו לא ידע אם ישוב ומתי. התעללויות ברחוב, תלישת זקנים והשפלות נוספות היו עניין של יומיום.

מטרות הנאצים בהקמת הגטאות:

עם הכניסה לעיירות ולערים של פולין ב-1939 ולערים באזורים שבשליטתה של רוסיה ב-1941, הורו הגרמנים על הקמת הגטאות והורו לכוון מועצות יהודיות, "יודנרטים", בהתאם לאגרת הבזק ב-1939. כאמור הגטאות הוקמו כשהנאצים מצדיקים זאת בכך שהם מחזירים את היהודים למצבם הרגיל בימי הביניים שאז חיו בגטאות והיתה להם מעין אוטונומיה טבעית. הנאצים ניסו להטעות את היהודים ולהסתיר את האמת על גורלם מהסביבה החיצונית.

מטרות הגטאות

המטרה	הביצוע באופן מעשי
בידוד	הפרדת היהודים מכלל האוכלוסייה מבליטה את התפיסה הנאצית הטוענת שאין ליהודים חלק בחברה האנושית.
הטעיה	הגטאות הוצגו כמקום בטוח יחסית בו יש אוטונומיה (שלטון עצמי) יהודית חלקית.
זירוז המות	צפיפות ואספקת מזון מעטה ודלה יגרמו לעליה באחוזי המותים מרעב וממגפות, ויתרמו לזירוז הפתרון הסופי.
שבירת כוח העמידה	תנאי מחיה (חיי היום יום) קשים יגרמו לפגיעה במצב הרוח, להחלשות כוח העמידה וימנעו ניסיונות התנגדות.
ניצול כוח העבודה	ריכוז היהודים מאפשר שימוש בהם ככוח עבודה במקום העובדים הגרמנים המשתתפים במלחמה כחיילים.

מהלך המלחמה מהפלישה לברית המועצות ועד סיום המלחמה

ביוני 1941 היטלר מפתיע את בריה"מ ופולש אליה במבצע ברברוסה. לכוחות הצבא הצטרפו יחידות (עוצבות המבצע = אינזאצגרופן) שרצחו יהודים בכל מקום ואז החל ביצוע "הפתרון הסופי". מעבר לרצח ישיר ושיטתי של גברים, נשים וילדים.

מדוע היה השינוי דווקא בתקופה זו

- כיבוש שטחים בברית המועצות, שהייתה בהם אוכלוסייה יהודית צפופה עודדה את הגרמנים לעבור מ"פתרונות זמניים" ל"פתרון סופי".
 - "מבצע ברברוסה" נתפס כמלחמה טוטאלית נגד השקפת העולם הבולשביקית שהנאצים כל כך שנאו והיהודים נתפסו כיוצריה ומחולליה של אידיאולוגיה זו.
 - השטחים שנכבשו בברית המועצות היו אזורי ספר, המרוחקים ממרכזי תרבות ומדעת הקהל המערבית. לכן אפשר היה לפעול בהם ללא רסן ומגבלות.
 - פתיחת "מבצע ברברוסה" ונפילה מהירה של שטחים נרחבים מברית המועצות עוררה בקרב הגרמנים תחושות של הצלחה וכוח והם הרשו לעצמם לרצוח בלי גבול.
- בשלב זה של תחילת הפתרון הסופי רצחו הנאצים את היהודים בבורות ובהמשך רצחו יהודים במשאיות גז.
- כיצד הרצח בבורות הירי הושפע ממצבה של גרמניה במלחמת העולם השנייה?
- הרצח בבורות הירי: השלב החל עם הפלישה לברית המועצות (יוני 1941) על רקע העובדה שהנאצים לא נתקלו בהתנגדות משמעותית / הרגישו בלתי מנוצחים, והאמינו ביכולתם לעשות ליהודים בשטחי ברה"מ ככל העולה על רוחם. בנוסף ראו ביהודים את האויב הבולשביקי שיש להשמיד.

ועידת ואנזה

ב-1942 מתכנס השלטון הנאצי לוועידה סודית. בוועדה הוצגו נתונים מדויקים כמה יהודים יש להרוג בכל מדינה ומדינה ממדינות אירופה. בוועידת ואנזה החליטו באופן רשמי על "הפתרון הסופי לשאלת היהודים" כלומר החליטו על השמדה של העם היהודי באופן מכוון ומתוכנן. תפקיד הוועידה

היה לתכנן את התיאום בין המשרדים השונים בגרמניה כדי שכולם יהיו שותפים ויעזרו לביצוע תכנית ההשמדה של יהודי אירופה. הוועדה סמלה את המעבר מרצח על בסיס מקומי למבצע מתוכנן הכולל את כל יהדות אירופה. בעקבות הוועדה הוקמו 6 מחנות השמדה במרכז פולין: חלמנו, בלז'ץ, סוביבור, טרבלינקה, מיידנק, ואשוויץ. המחנות הוקמו במקומות מבודדים כדי לעזור בהסתרת קיומם. המחנות הוקמו סמוך לתחנות רכבת כדי שיהיה יותר קל להוביל את האנשים אליהם וכך ההשמדה תהיה קלה יותר. ליהודים אמרו כי הם עוברים להתיישב מחדש, וכך נסעו אל מותם. היהודים נסעו ברכבות של בהמות, משפחות שלמות, בצפיפות איומה, ללא מזון וללא מים, בתנאים קשים. על השער של אושוויץ היה כתוב: "העבודה משחררת" – כדי להמשיך ולהסתיר מפני היהודים את הסיבה האמתית לבואם. כמובן שלא רק כדי לעבוד. כשירדו מהרכבת הגרמנים עשו "סלקציה" – בחרו בתנועת יד מי ילך לעבודה ומי ילך להשמדה: ילדים וזקנים, חולים וחלשים היו נשלחים מיד למוות בתאי הגזים. ואח"כ גופותיהם הועברו ע"י יהודים למשרפות, והאפר שנשאר פוזר על הנהר בפולין. מ - 1942 החלו לחסל את הגטאות ולשלוח משם את היהודים למחנות השמדה. בנוסף נשלחו לשם יהודי מערב ומרכז אירופה.

מדוע הוקמו מחנות ההשמדה בפולין?

1. מיקום המדינה במרכז אירופה. קל לרכז את כל היהודים מרחבי אירופה.
2. המחנות הוקמו באזורי יערות וביצות כך שיוכלו להסתיר את מעשי הרצח כחלק ממדיניות ההסוואה הנאצית.

מצעדי המוות מ- 1944 עד 1945

בשלב האחרון של מלחמת העולם השנייה בסוף 1944 ראו הגרמנים שהם עלולים להפסיד והחלו בפינוי מבוהל של אנשי המחנות לכיוון גרמניה. היהודים שפנו מהמחנות צעדו בקור ללא ביגוד מתאים, ללא מקום לישון בלילות וללא מזון או עזרה רפואית. מי שנפל או שהיה לו קשה ללכת, ירו בו. כך נרצחו עוד אלפי יהודים בחודשים האחרונים למלחמה.

מניע (סיבה) של הגרמנים לקיום צעדות המוות

1. הרצון של הגרמנים להסתיר את מעשיהם עד הרגע האחרון מפני בעלות הברית דרך פינוי המחנות והעברתם לאזורים שעוד נותרו בשליטת גרמניה.
2. דבקות במטרה להשמיד ולחסל את הגזע היהודי. 3. אחזקת היהודים כשבויים.

גורל היהודים במדינות צפון אפריקה

הגרמנים שאפו להשמיד את יהודים בכל העולם ועקב כך גם יהודי צפון אפריקה שארציהם היו תחת השפעה נאצית סבלו מאוד.

מרוקו תונים ואלג'יר היו תחת שלטון וישי הצרפתי. בשנים 1941-1942 פורסמו בצפון אפריקה צווים אנטי-יהודיים נוספים והם מומשו במהירות. עומק הפגיעה של יהודי צפון אפריקה השתנה ממקום למקום. אם באלג'יריה הושפעו לדוגמה מרבית שכבות האוכלוסייה היהודית מהחוקים המפלים, הרי במרוקו הצטמצמה הפגיעה ליהודים העירוניים אשר היו להם קשרים רבים לתרבות הצרפתית. בלוב הוצאו מרבית הצווים האנטי-יהודיים במחצית השנייה של שנת 1942, ובהם גם חובת עבודת כפייה לבני שמונה עשרה עד ארבעים וחמש.

בלוב ובתוניסיה הוקמו מחנות מעצר וכפייה ואליהם נשלחו יהודים. כמו כן במהלך המלחמה הגיעו לצפון אפריקה אלפי פליטים יהודים אשר נתפסו על ידי השלטונות המקומיים בחשד שעסקו בפעילות עוינת ונשלחו על פי רוב למחנות הסגר באלג'יריה ובמרוקו. מחנות אלו היו מיועדים לנתיני אויב למי שנחשד שהם מתנגדי משטר, והוכנסו אליהם יהודים ולא יהודים כאחד. היהודים הועבדו במשך שעות רבות ובמזג אוויר קשה, וכל הפרת סדר גררה עונשים, תנאי החיים הקשים - המחסור במים, התזונה הלקויה והמחלות הרבות הביאו לידי מותם של רבים.

העמידה היהודית בשואה - גילויי אמונה

על אף העובדה שהגרמנים אסרו פעילות דתית יהודים קיימו מצוות דת בסתר. בשואה נוצר מושג חדש קידוש החיים. ע"פ ניסוחו של הרב יצחק ניסנבוים, שהיה רב בגטו ורשה:

"זוהי שעה של קידוש החיים ולא קידוש השם במוות". "הכוונה היא לכך שיהודי צריך לעשות כל מאמץ כדי להגן על חייו, כדי לשמור על הזהות שלו כיהודי, וכדי להתנגד לרצון של הנאצים להרוג אותו. בעבר רצו הגויים להעביר את היהודים על דתם ולכן קידוש השם היה ב"הרג ובל יעבור" אולם בזמן שהנאצים מעוניינים בהשמדה פיזית של העם היהודי יש לעשות "קידוש החיים" שמשמעותו לעשות הכל כדי לשרוד, האיבערלייבן =השאירה לשרוד. כדי לממש את רעיון קידוש החיים ושמירה על צלם אנוש, היהודים הקימו בגטאות מערכת תרבות וחינוך ששימשו מפלט רוחני מהקשיים, הפעילו בגטאות תזמורת ותאטרון. בגטאות היתה כתיבה ספרותית ענפה שהודפסה במחתרת וכך גם הודפסו עיתונים שסיפקו חומר קריאה עדכני על המתרחש, ספריות ניידות הופעלו בגטאות ובתי-ספר ותנועות נוער הופעלו. תוך סיכון החיים כמרד פסיבי נגד הוראות הנאצים ומתן עדיפות לקידוש החיים על פני קידוש השם. עוד פעולות שנעשו כחלק מקידוש החיים מבחינה פיזית: יהודים בנו מחבואים כדי להסתתר מפני הגרמנים. יהודים הבריחו מזון לתוך הגטאות, יהודים נסיונות לברוח מתוך הגטאות והמחנות, קניית תעודות מזויפת שבה כתוב שבעל התעודה אינו יהודי ועוד. סוג אחר של קידוש החיים הוא הניסיון לשמור על החיים היהודיים, ניסיון לשמור על חיים ע"פ התורה ובהתאם למסורת ומצוות התורה. דוגמאות לכך: השתתפות בשעורי תורה, התכנסות לתפילה בציבור, נסיונות להניח תפילין, לימוד תורה לילדים, פנייה לרבנים עם שו"תים שנוצרו כתוצאה מהמצב הקשה.

ההנהגה הרבנית -פניה אל רבנים בשאלות הלכתיות

הנהגת הרבנים התקיימה לצד ההנהגה הפורמלית של היודנטים. הגרמנים ראו ברבנים חלק בלתי נפרד מהנהגת הציבור היהודי. באגרת היידיך נאמר כי רבנים ימונו למועצת הזקנים לצד אישים סמכותיים. הגרמנים פגעו דווקא ברבנים משום שידעו שלרבנים כוח השפעה עצום שמלכד את הציבור היהודי ורוחו.

הדין ההלכתי בשואה: תנאי החיים הקשים בגטאות ובמחנות הביאו לפניה לרבנים בשאלות הלכתיות הרות גורל. למרות המצב הקשה יהודים רבים אחזו ביהדות ובמצוות ופנו אל רבנים כחלק מרעיון קידוש החיים ושמירה על חיים יהודיים. מציאות החיים הנוראה עולה מתוך השאלות, ומשקפת מסירות הנפש העצומה של היהודי ששואל את השאלה וניסה בכל כוחו ואמונתו לנהוג ע"פ התורה גם בזמנים כה קשים. לרבנים היה קושי רב לפסוק הלכות כיוון שהרבנים עצמם חיו בתנאים קשים ללא ספריית קודש לבסס עליה את הפסיקה ולרוב בלי אפשרות להתייעץ עם רבנים נוספים על פסיקתם, שעלולה היתה לקבוע את גורלו של השואל לחיים ולמוות.

שיקולים שהנחו את הרבנים במתן התשובות

- אם העניין הוא פיקוח נפש.
 - קידוש ה' מול חילול ה'.
 - העיתוי בו נשאלה השאלה. בשאלות בנושא כשרות התשובות בתחילת המלחמה היו שונות מאשר בעומק המלחמה.
 - הסיכוי להצלה.
- השאלה הקשה ביותר בגטאות, שהגיע לרבנים היתה שאלת הכנת רשימת הנשלחים מן הגטאות למחנות השמדה, בשלב שכבר ידעו על כך.

דוגמאות לשו"תים

שאלות בנושאי הצלה ומסתור

שאלה בעניין "הסתתרות בקרב משפחות נוצריות" -האם מותר להפקיד תינוקות יהודיים בידי גויים, מתוך תקווה שהתינוקות כמובן יינצלו, ויש סיכוי שאחרי המלחמה יוחזרו להורים שלהם אם כמובן יישארו בחיים. ואם לא, אז יש סכנה שהילדים יתנצרו.

התשובה:

מותר לתת ילדים יהודיים לגויים עד אחרי המלחמה, ואז יחזירו אותם. כי בוודאי הילדים ימותו אם יישארו עם ההורים, ויש רק ספק שהם יתנצרו, אז"ל הספק "דוחה את" הוודאי. "ייתכן מאד שההורים יישארו בחיים ויקחו את הילדים. יש גם סיכוי שגם אם לא יישארו בחיים אז הגויים יחזירו את הילדים למוסדות יהודיים, אחרי המלחמה.

ההנהגה הרבנית: האדמו"ר מפיאסצ'נה

הרבנים כאמור היו ההנהגה הרוחנית ובנוסף לפסיקת הלכות עסקו בעידוד היהודים, חיזוק האמונה ודוגמא אישית. דמות רבנית משמעותית היה האדמו"ר מפיאסצ'נה. רבי קלונימוס קלמיש שפירא - האדמו"ר מפיאסצ'נה היה אדמו"ר שפעל בפולין בעיירה פיאסצ'נה. נודע כהוגה חסידי דגול והתפרסם בזכות חיבוריו וספריו החדשניים בתחום החינוך החסידי, בהם "חובת התלמידים". בתקופת הכיבוש הגרמני שהה בגטו ורשה והמשיך לדרוש לקהל חסידיו. את דרשותיו העלה על הכתב והן נמצאו לאחר המלחמה והתפרסמו בספר "אש קודש". לאחר מרד גטו ורשה, באפריל 1943, גורש הרבי עם היהודים שנותרו בחיים למחנה הריכוז טרוניקי, ליד לובלין. האדמו"ר נרצח בנובמבר 1943, יחד עם שאר יהודי המחנה. מה היתה דרך הנהגתו של האדמו"ר בשואה? -האדמו"ר עשה מאמצים רבים בגטו לשמור על מסגרת החיים הדתיים בגטו. כך, למשל, עשה מאמץ עליון לאפשר גישה של נשים למקווה טהרה, לקיים את מסגרת החגים - אפיית מצה בפסח, וכדומה, קיום ברית מילה, ועוד. -עידוד תושבי הגטו ע"י הדרשות שנתן: בדרשותיו קישר האדמו"ר את מאורעות השואה עם העבר של העם היהודי. הרב עסק בחיזוק האמונה. -הרב ענה על שות"ים שהפנו אליו יהודים - , הקים מטבח ל-1,500 איש ודאג לתפעולו, בסיוע הג'וינט. ובכך שימש דוגמא לפעילותם של רבנים יחידים למען הציבור כולו

ההנהגה היהודית: היודנרטים

תפקידי היודנרטים

- תפקידי היודנרטים כללו תפקידים שמלאו בעבר מנהיגי הקהילה והתווספו אליהם תפקידים חדשים .
 - **ניהול וארגון החיים הפנימיים בגטו ושמירת הסדר בו**: דיור, חלוקת מזון, תעסוקה ועבודה, גביית קנסות ומסים תשלומי חובה, (סעד, בריאות) בתי חולים מרפאות שמירה על הניקיון , עזרה סוציאלית, בתי יתומים חינוך ותרבות, משטרה ובתי סוהר, והכשרה מקצועית. במהרה התברר שהיודנרט לא הצליח לספק ליהודי הגטו מזון ותרופות והוא נתפס כמכשיר בידי הגרמנים למימוש מדיניותם.
 - **מכשיר ביצוע למדיניות האנטי יהודית**: העברת הוראות הגרמנים ועוזריהם ליהודים. לדוג' החרמת רכוש, ענידת הטלאי הצהוב, שילוח עובדים למחנות כפיה מרוחקים מהגטו דאגה לגיוסי חובה, עובדי כפיה.
 - **יעילות** -היודנרט אחראי להעסקת תושבי הגטו בעבודות חיוניות לגרמנים
 - **בשלב הפתרון הסופי** -סימון יהודים למשלוחים, אקציות ומחנות השמדה.
- מטרות הגרמנים בהקמת היודנראט
- א. גוף אחראי שיבצע ביעילות את הוראות השלטון הנאצי חסכון בכח אדם עבור הנאצים.
 - ב. הנאצים רצו שהיהודים בגטו ינתבו את כעסם ושנאתם כלפי היודנראט.
 - ג. הנאצים יצרו ליהודים אשליה שיש לגטו אווטונומיה יהודית וכך יסוו את כוננתם.

הנהגה במילכוד

דילמת קבלת המינוי

אנשי היודנראט עמדו בדילמה תמידית בין תפקידים לבין הרצון לדאוג לחיי היהודים. בגטו. מצד אחד היודנראט נדרשו לצייט להוראות הנאצים ומצד שני רצו לשמור על קיום היהודים בגטו. מתח זה היה הרקע לדילמה האם לקבל את המינוי לתפקיד היודנראט. כיצד נבחרו חברי היודנראט?

היו מקומות בהם מונו אנשים שהיו פעילים בקהילה היהודית לפני המלחמה (דוג' וארשה) והיו מקומות בהם מונו אנשים ללא רקע של פעילות קהילתית. שינוי תמידי התקיים במבנה היודנראטים, כאשר הגרמנים הרחיקו חברי יודנרט שגילו יוזמה ועצמאות ומינו חברים צייתנים אחרים במקומם.

הדילמות שעמדו בפני היודנראטים בשנים 1939–1941

- כיצד למצוא איזון בין חובת הציות לגרמנים לבין הרצון לעזור ליהודי הגטו? - מצד אחד רצו היודנראט לעזור ליהודי הגטו, לייצג אותם ולשמור על האינטרסים שלהם. מצד שני נאלצו לבצע את ההוראות של הנאצים שפגעו מאד ביהודים. לדוגמה: הנאצים חייבו את היודנראט לספק להם אנשים לעבודת כפיה. היודנראט נאלצו לבצע את הפקודה תוך ידיעה ברורה שהאנשים שישלחו עלולים למות ובני משפחותיהם הנותרים בגטו יתקשו להתמודד עם המציאות הקשה.
- איך לנהל את הגטו? – היודנראטים היו אמורים לנהל את הגטו ולדאוג ליהודי הגטו למקומות מגורים, למזון, לתנאי תברואה ובריאות, אך הדבר היה מורכב ובעייתי. חלוקת הדירות אומנם נעשתה לפי קריטריונים כמו: גודל המשפחה, ומעמד חברתי- כלכלי, אך פעמים רבות הם התקשו לעמוד בקריטריונים שקבעו לעצמם בשל לחצים שונים. כמות האוכל שעמדה לרשותם הייתה מאד מצומצמת והיה עליהם להחליט כיצד לחלקה. היודנראטים יזמו הקמת מפעלים ובתי מלאכה כדי שהגטו יהיה יצרני ויספק את צורכי הגטו. במפעלים אלו לא היה מקום עבודה לכל תושבי הגטו ועל היודנראט היה להחליט מי יעבוד ומי לא. מי שעבד קיבל תלושי אוכל, דבר שקבע למעשה מי יחיה ומי ימות. הייתה ליודנראט גם דילמה כיצד לחלק את הנטל בין תושבי הגטו, כשהיה צריך למלא הוראות שוטפות או מזדמנות של הנאצים. כמו למשל החרמות רכוש- ממי לקחת קודם

הדילמות שעמדו בפני היודנראטים בשנים 1941–1945

- כיצד לבצע את הוראות הגרמנים בתקופת "הפתרון הסופי"? – בתקופה זו נדרשו היודנראטים לספק אלפי אנשים לגרמנים "להתיישבות מחדש". כאשר התבררה ליודנראט המשמעות של מונח זה הם עמדו בפני דילמות קשות. האם להמשיך לבצע את הוראות הנאצים? האם לנהל מדיניות שיש בה סיכוי להציל לפחות חלק מתושבי הגטו? את מי לשלוח להשמדה? ילדים? זקנים? חולים? לכל יודנראט הייתה החלטה אחרת. חלק שלחו את הילדים והקשישים בניסיון להציל את החזקים יותר.
- כיצד להתייחס לתנועות המחתרת ולמאבק המזוין? – חלק מהיודנראט ראו בפעילות המחתרתית גורם מתחרה להנהגתם, הודאה בחולשתם. חלק חששו כי פעילות מחתרית ותמיכה בה, עלולה לסכן את תושבי הגטו להביא לפעולות נקם מצד הגרמנים ולחיסול המידי של הגטו. היודנראט יתלבטו האם לתמוך במרד ולשתף פעולה עם תנועות הנוער או להסגיר לידיו הגרמנים.
- האם לשתף את היהודים בגטו בתחושותיהם או ידיעותיהם לגבי מדיניות הנאצים? האם לספר ליהודי הגטו לאן הולכים המשלוחים? איך לנהל את הגטו כשיודעים שיש מחנות השמדה? האם יש טעם להמשיך לעבוד? היו יודנראט שהמשיכו להשלות את עצמם ואת יהודי הגטו שבאמצעות העבודה היצרנית הם ימשיכו לחיות. היו אחרים שהתאבדו והיו כאלה שהבינו שזה הסוף ושיתפו פעולה עם המחתרת בגטו.

יו"ר היודנראט בגטו וארשה אדם צ'רניאקוב

אדם צ'רניאקוב היה מהנדס במקצועו, ולימד בבית ספר מקצועי יהודי. לפני המלחמה היה חבר מועצת העיר ורשה, וייצג במועצה את סקטור התעשיינים. כמו כן מילא את תפקיד סגן יושב ראש הקהילה היהודית בוורשה. לאחר פלישת גרמניה הנאצית לפולין מינה אותו ראש העיר של ורשה, כראש הקהילה היהודית. ימים אחדים לפני נפילת ורשה בידי הגרמנים. ב-4 באוקטובר, נקרא צ'רניאקוב אל שלטונות הכיבוש הגרמנים, שהטילו עליו להקים יודנראט בן 24 חברים והוא בראשו. כאשר נבחר לעמוד בראש היודנראט, מילא את תפקידו נאמנה וניסה להקל על יושבי הגטו כמה שיותר. הוא בא במגע מתמיד עם השלטונות הגרמניים במטרה להקל על סבל הגטו ולהפעיל את כל

קשריו כדי לשחרר אסירים יהודים שנאסרו על עבירות שונות. הוא ספג מהגרמנים עלבונות ומכות, אך לא נרתע מלהביע עליהם ביקורת.

ב-22 ביולי 1942 החלה האקציה הגדולה בגטו - פינוי של יהודי הגטו אל מחנה ההשמדה טרבלינקה. היודנראט נדרש לספק מדי יום 6,000 איש מיושבי הגטו אשר "יועברו למזרח" למחנות השמדה. צ'רניאקוב ידע מה הגורל הצפוי ליהודים הנשלחים וכי הגטו עומד בפני חיסול. הוא הרגיש שאינו יכול לשתף פעולה עם הנאצים ולהחליט מי יחיה ומי ימות. הוא התאבד ביום השני של הגירוש, ביוני 1942. לפני מותו כתב ביומנו: "איני יכול לשאת עוד את כל זה, מעשי יוכיחו לכל אחד מהו הדבר הנכון לעשות".

מלחמת העולם השנייה. מהלכים עיקריים: 1939-1941

הפלישה לפולין - ב-1 בספטמבר חוצים מיליון וחצי חיילים גרמניים את הגבול הפולני ללא הכרזת מלחמה, הכניסה מלווה בהתקפה מהאוויר. בריטניה וצרפת הציגו אולטימטום בפני היטלר לעצור את הפלישה ולסגת מפולין אחרת יממשו את התחייבותם לפולין. האולטימטום לא נענה וב-1 בספטמבר הכריזו בריטניה וצרפת מלחמה על גרמניה וכך החלה למעשה מלחמת העולם השנייה. "מלחמת בזק" מתקפה המבוססת על הפתעה, שילוב כוחות אוויר, ים ויבשה, פגיעה באוכלוסיה האזרחית בשטח האויב באמצעות הפצצה מהאוויר של ערים, כפרים ודרכי תחבורה על מנת לזרוע בהלה ואיבוד עשתונות בקרב האויב. תוך פחות מחודש הצבא הפולני חוסל, הבירה ורשה נכנעה ופולין חולקה בין רוסיה וגרמניה כשהרוסים מממשים את הסעיפים הסודיים של הסכם "ריבנטרופ - מולוטוב" ומשתלטים על מזרח פולין ואילו גרמניה מספחת אליה את מערב פולין ובמרכז פולין ומקימה את אזור הממשל הכללי "גנרל גוברנמן".

הצדדים במלחמה: מחנה "בעלות הברית" - בראשות בריטניה, צרפת, ברית המועצות וארצות הברית. מחנה "מדינות הציר" - גרמניה, איטליה ויפן.

כיבוש מדינות צפון ומערב אירופה - לאחר כיבוש פולין, פנה היטלר לכבוש את מערב אירופה. דנמרק נכנעה ובגלל שהדנים נחשבו כחלק מהגזע הארי המלך וממשלתו נשארו. לאחר מכן כבש היטלר את נורבגיה. לאחר נפילת נורבגיה, נכנעת הולנד לאחר 2 ימים של התקפות מסיביות מהאוויר בשיתוף פעולה של בוגדים הולנדים, המלכה ההולנדית וממשלתה נמלטו לאנגליה ובמקומה מונה מושל נאצי שעמד בראש השלטון בהולנד. הבלגים ניסו לעקב את התקדמות הגרמנים עד לבוא העזרה הבריטית-צרפתית, אך הגרמנים חדרו לבלגיה מדרום כשהם מתקדמים במהירות מכיוון התעלה, המלך הבלגי נכנע וחיל המשלוח הבריטי שכלל למעלה מ-119 אלף חיילים, נלכד בצפון צרפת בחוף דנקרק. כך נסללה הדרך לגרמנים לחדור לצרפת בלי כל התנגדות. צרפת נכנעה וחולקה לשניים: הצפון כולל העיר פריז תחת שליטה ישירה של גרמניה, ואילו בדרום הוקמה מדינת חסות שבירתה העיר וישי. כניעת צרפת סימלה את החיסול הסופי של הסדר האירופאי שנקבע בחוזה ורסאי. הייתה זו שעתו הגדולה של היטלר, כל המעצמות באירופה חוץ מבריטניה היו נתונות תחת שלטון או בברית איתו והיה נדמה להיטלר ולעולם ששום כוח לא יוכל לעמוד מול מלחמת הבזק של מכונת המלחמה הגרמנית.

הקרב על אנגליה - לאחר נפילת צרפת, היטלר ציפה שבריטניה תחתום איתו על חוזה שלום וכך תוכל האויב הפרייה הבריטית להתקיים לצידה של האימפריה הגרמנית החדשה. צ'רצ'יל דחה כל הצעת שלום של היטלר ולכן החליט היטלר לתקוף את הבריטים. לגרמנים היה יתרון אווירי עצום וגם כיבוש נורבגיה, דנמרק, ארצות השפלה וצרפת, סיפקו לחיל האוויר בסיסים קרובים יותר לתעלה, כך שניתן היה לפגוע בכל מטרה בריטית. אלפי מטוסים גרמנים הפגזו את בריטניה במשך ימים ולילות כשהם זורעים מוות והרס. ב"בליץ" נהרגו כ-29 אלף בריטים ורובעים שלמים נהרסו לחלוטין. תושבי בריטניה ירדו מדי לילה למקלטים ולתחנות הרכבת התחתית, הם פינו את הילדים לערי השדה אבל הרוח הבריטית לא נשברה.

הרחבת הלחימה לחזיתות השונות: מבצע ברברוסה 1941-1942

ב-22 יוני 1941 הפך היטלר את הסכם ריבנטרופ-מולוטוב ופלוש עם צבאו לרוסיה. הצבא הרוסי היה מופתע לחלוטין וספג אבדות קשות. הגרמנים הגיעו כמעט עד למוסקבה והטילו מצור על סטלינגר שבצפון, המצור נמשך כ-19 חודשים ובמהלכו מתו מיליונים מרעב ומהפגזות, אולם הגרמנים לא הצליחו למוטט את ברית המועצות, והסיבות העיקריות לכך. 1: החורף הרוסי פגע בהתקדמות הגרמנית, הדלק בטנקים קפא ולחיילים לא היה ציוד מתאים ללחימה בקור שכזה. 2: הרוסים נקטו בשיטת האדמה החרוכה, והרסו את כל התשתיות שבאזורי הכיבוש לפני נסיגתם. הדבר היקשה על הגרמנים ודרש מהם ליצר קווי אספקה ארוכים ופגיעים.

פרל הרבור והצטרפות ארה"ב למלחמה - דצמבר 1941 היפנים החלו בכיבוש מנצ'וריה שבסין ב-1937 והשתלטו על הערים הגדולות של סין, קוריאה וייטנאם. לארה"ב היו אינטרסים כלכליים וצבאיים במזרח הרחוק ובמיוחד בסין והיא לא ראתה בעין יפה את ההתקפה של יפן. ארה"ב מטילה חרם על מכירת נפט, ברזל וחומרי גלם ליפן, היא מקפידה את יחסיה עם יפן. ואז היפנים מחליטים להפתיע את ארה"ב בכיבוש הבסיס הימי "פרל הרבור" האמריקאי. בדצמבר 1941, תקפו מטוסים יפנים מתוך נושאות מטוסים את הפיליפינים, הונג-קונג, תאילנד ופרל הרבור. המטוסים היפנים השמידו למעלה מ-119 מטוסים אמריקאים על הקרקע, 13 אוניות אמריקאיות ניזוקו והושמדו. ארה"ב הכריזה מלחמה על יפן, בריטניה מצטרפת אליה, גרמניה ואיטליה מכריזות מלחמה על ארה"ב וכך המלחמה הופכת למלחמה עולמית.

המפנה במלחמה : 1942-1943

הישיגי בעלות הברית בצפון אפריקה (אל עלמין)

ההצלחה שליוותה את הצבאות של ארצות הצי (גרמניה, אטליה ויפן) בשלוש השנים הראשונות של המלחמה החלה להשתנות. במחצית השנייה של שנת 1942 בצפון אפריקה התרחש קרב אל-עלמין שבו עצרו הבריטים את ההתקדמות הגרמנית ליד אלכסנדריה שבמצרים. כתוצאה מהקרב החל תהליך הנסיגה הגרמנית מצפון אפריקה וארץ ישראל ניצלה מכיבוש.

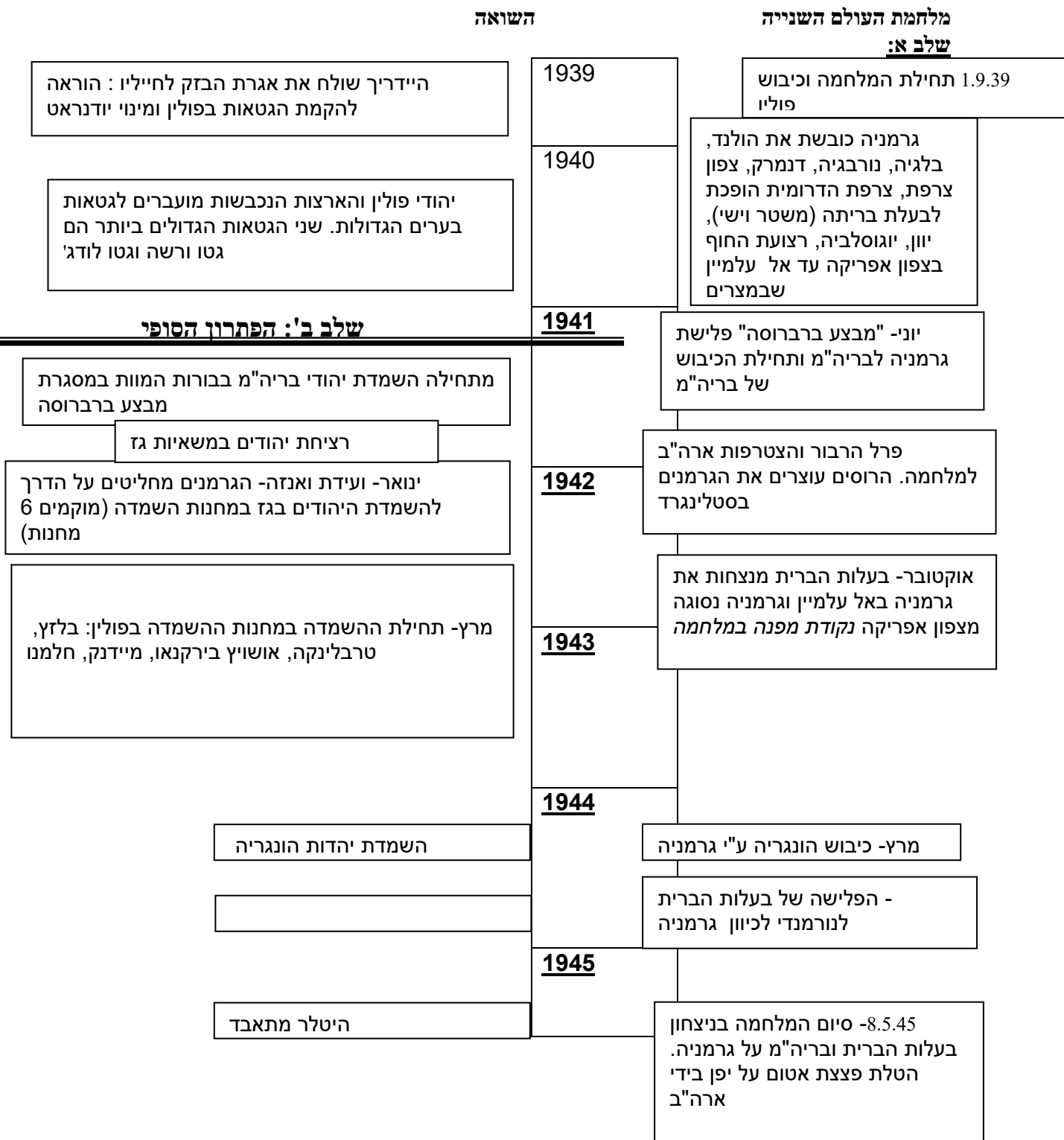
קרב סטלינגרד - קרב המפנה החשוב ביותר היה בסטלינגרד שברוסיה. כתוצאה מהקרב החלה נסיגה גרמנית משטחי בריה"מ.

הפלישה לנורמנדי - בסוף 1943 החליטו צ'רצ'יל, רוזוולט וסטאלין, בועידת טהרן, כי יש לפתוח חזית נוספת באירופה במקביל למתקפה הרוסית ולמתקפה באיטליה. היעד שנבחר היה חוף נורמנדיה שבצפון מערב צרפת. ב-6.6.1944 נחתו צבאות בעלות הברית בנורמנדיה שבצרפת. זאת הייתה הפלישה הגדולה בהיסטוריה, הגרמנים ידעו שצפויה פלישה, אך הם שיערו כי היא תיערך במקום הקרוב לאנגליה ולא בנורמנדיה, שם הציבו כוחות מעטים בלבד. הכוחות האנגלים התקדמו צפונה, אל עבר ארצות השפלה. הכוחות האמריקאים פנו אל עבר פריס. ובאוגוסט 1944 שוחררה פריס.

סיום המלחמה : המתקפה הרוסית שהחלה עם בלימת הגרמנים בסטלינגרד התרחבה. לאחר שחרור השטחים הכבושים ברוסיה המשיך הצבא האדום לשחרר את המדינות הכבושות במזרח אירופה. במקביל שחררו החיילים האמריקאים והבריטים את מערב אירופה ודהרו גם הם לעבר ברלין. באפריל 1945 נכנס הצבא האדום לברלין, היטלר התאבד וב-8 למאי 1945 בא הקץ לשלטון הרייך השלישי וגרמניה נכנעה. **הטלת פצצת אטום על יפן** - ב-26 ביולי הוגש ליפן על ידי בעלות הברית אולטימטום שנודע בשם: "הכרזת פוטסדאם" ובו שמונה תנאי כניעה. בסופו של דבר, החליט הנשיא טרומן, נשיא ארה"ב להטיל פצצת אטום על יפן. הנימוק הרשמי של טרומן להטלת הפצצות היה חשש שהמשך המלחמה יגבה קורבנות רבים נוספים. שתי פצצות אטום הוטלו. עד שבספטמבר חתמו היפנים על מסמכי הכניעה ובזה הגיעה לסיומה מלחמת העולם השנייה.

תרשים זרימה של מלחמת העולם השנייה והשואה

הצדדים במלחמה: "בעלות הברית" - בראשות בריטניה, צרפת, ברית המועצות וארצות הברית. מול "מדינות הציר" - גרמניה, איטליה ויפן.

ההתנגדות לנאצים

מרידות בגטאות

גורמים וסיבות

- הרצון העז לנקום בגרמנים ושמירה על הכבוד היהודי.
- המרד אינו דרך להצלה כי אין סיכוי להינצל, אך הוא מחויב מהמצב הקשה שבו הם עמדו, השמדה. ולכן המרידות פרצו לאחר שהחלו בהשמדה במחנות השמדה מ 1942.
- רוב המורדים היו צעירים מתנועות הנוער שהיו מוכנים להקריב עצמם למען המאבק.

קשיים של מרד בגטאות

- **מחסור בנשק:** קניית נשק היתה בעייתית וחייבה הרבה כסף. הנשק חייב מסתור.
- רוב האוכלוסיה בגטו לא יכלה להיות אוכלוסיה לוחמת: בגלל חוסר נסיון ומצב פיסי קשה
- היו גטאות בהם היו דנרט או המשטרה היהודית התנגדו למרד או סייעו בזיהוי ראשי המרד.
- **חשש לסכן את הגטו-** החשש מאחריות קולקטיבית וענישה קולקטיבית עם גילוי המחתרת.
- הקושי להתארגן בגטו מסוגר תחת פיקוח גרמני תמידי. הקושי להשיג ידע ומודיעין.

דילמת העיתוי

עוד קושי היה בהחלטה על עיתוי המרד, כלומר מתי יש לעשות מרד בנאצים. כי יציאה למרד סיכנה את כל תושבי הגטו. ולכן הוחלט לצאת למרד רק כתגובה מידית לפעולות חיסול של הגרמנים, שממילא התכוונו להרוג את היהודים.

מרד גטו ורשה

היה מעשה ההתקוממות הגדול ביותר של היהודים בזמן השואה מול הכוחות הנאצים. עם הגיען של ידיעות על מעשי הרצח של הנאצים במזרח ובמחנה ההשמדה חלמנו (אליו נשלחו אנשי הגטו) הבינו יהודי הגטו כי הם עומדים בפני השמדה. באווירה זו נוצרה בגטו ורשה הנהגה יהודית אלטרנטיבית להנהגת היודנרט. היתה זו הנהגה צעירה, שמעל לכל, הרצון לשמור על כבודם ולמות תוך מאבק והתנגדות, הוא שהניע את פעולותיהם.

האקציה הראשונה מגטו ורשה נערכה ב-22 ליולי 1942, ביום זה נלקחו מהגטו 300,000 יהודים, כאשר מרביתם נלקחו למחנה ההשמדה בטרבלינקה. לאחר מכן נותרו בגטו כ-60,000 יהודים. היהודים שנשארו, הבינו כי הם הבאים בתור ודבר זה יחד עם תחושת התסכול, כי לא נאבקו על חיי קרוביהם, הניע אותם להתארגן למרד לקראת האקציה הבאה.

מצב הכוחות הלוחמים בגטו ורשה:

בגטו פעלו באותה עת שתי מחתרות:

- (1) האצ"י (איגוד צבאי יהודי), שהיה כוח קטן שמנה כ-250, ואנשיו שהיו יחסית מיומנים בלחימה, החזיקו בכמות גדולה יחסית של כלי נשק. (בעיקר אקדחים שהוברחו לתוך הגטו). בראש האצ"י עמד פאוול פרנקל.
- (2) אי"ל (ארגון יהודי לוחם) הארגון מנה כ-700 חברים, והחזיק בכמות מעטה מאד של כלי נשק. רוב כלי הנשק של המחתרות היו אקדחים, רימונים ובקבוקי מולוטוב. בראש הארגון עמד מרדכי אנילביץ' וסגניו, יצחק צוקרמן ומארק אדלמן.

המרד מתחלק לשני שלבים עיקריים:

שלב א:

ב-18 בינואר 1943 נערכה אקציה נוספת (הראשונה נערכה ב-22 ליולי 1942), שנמשכה כ-4 ימים. חלק מן המובלים באותה אקציה היו חברי המחתרות, שבעודם מובלים החלו לפתוח באש על החיילים הגרמניים. בפעולה זו הצליחו להפגיע את הגרמנים, שרובם מתו, אך גם מרבית הלוחמים היהודים. בסיומה של אותה אקציה נלקחו מן הגטו 6000 יהודים נוספים.

בעקבות הניסיון הראשון, הבינו מנהיגי המחתרות כי הגרמנים עשויים להגיע לגטו ולערוך אקציה נוספת במפתיע, וכך לתפוס את אנשי המחתרות כאשר אינם מוכנים. מצב זה הכניס את הכיתות הלוחמות לכוננות מתמדת וכל כתה התארגנה בעמדות ובבונקרים בחלק אחר של הגטו.

שינוי נוסף וחשוב, היה בהתגייסותם של כל יהודי הגטו בסיוע למחתרות. היהודים שנאשו מהנהגת היודנרט והיו עדים להצלחה החלקית של הקרב הראשון שנערך בין המחתרת לנאצים, הבינו שהתנגדות אקטיבית, עשויה לתרום להישרדותם יותר מאשר לסכן את חייהם. במהלך שלושת החודשים שבין הקרב הראשון ועד לכניסתם הבאה של הגרמנים וחידוש האקציות, סייעו היהודים למחתרות בחפירה של בונקרים ורשת תעלות, בהן החביאו מים, מזון וכלי נשק. לכל יהודי היה מקום מסתור, וכך נוצר שיתוף פעולה הדוק בין המחתרות לבין יתר הציבור היהודי שבגטו.

שלב ב:

האקציה האחרונה, שהייתה השלב הסופי והעיקרי של המרד נערכה ב-19 באפריל 1943, ערב ליל הסדר. הנאצים שידעו על קיומה של מחתרת יהודית בגטו, נכנסו אל הגטו עם כוח של למעלה מ-2000 חיילים יחד עם משוריינים וטנקים, כאשר מולם ניצבים בסה"כ בין 700 ל-750 לוחמים יהודים. בזמן כניסת הנאצים אל הגטו, התחבאו היהודים בבונקרים ובמקומות מסתור. מצב זה יצר יתרון חלקי לטובת היהודים שהצליחו להחזיק בקרב מול הנאצים למשך מספר ימים.

אי-הצלחתם של הנאצים לתפוס את היהודים ולגבור עליהם, גרמה להם לשנות את הטקטיקה ולהתחיל לשרוף באופן שיטתי בית אחר בית בגטו. השריפות פשטו בכל הבניינים והגיעו אל הבונקרים בהם הסתתרו הלוחמים. החום הגדול הקשה על המשך הלחימה ואט אט יצאו היהודים ממקומות המסתור שלהם ונפלו לידי הנאצים. ב-8 במאי 1943 נפלה המפקדה של אי"ל ברחוב מילא 18, לוחמים רבים נהרגו וביניהם מרדיכי אנילביץ' שהיה המפקד הבכיר. הקרבות נמשכו קרוב לחודש ימים עד לנפילתו הסופית של הגטו ב-16 במאי. המרד בגטו ורשה היה להתקוממות העירונית הראשונה נגד הנאצים באירופה הכבושה. היה זה קרב קשה בו היהודים הוכיחו כושר עמידה בלתי רגיל, כזה שאפילו מדינות ריבוניות באירופה לא גילו בזמן שנכבשו ע"י הנאצים. נקודת התורפה העיקרית של היהודים היתה המחסור בכלי נשק. מרבית היהודים נהרגו בזמן חיסול הגטו, ולאחר ניצחון שרפו הנאצים את בית הכנסת הגדול בוורשה.

חסידי אומות העולם

גויים שהצילו יהודים בזמן השואה, תוך סיכון וללא קבלת תמורה.

סיבות להצלת יהודים:

אמונה דתית שיש לעזור לאדם המצוי בסכנת חיים, ביטוי להתנגדות בנאצים, הכרות קודמת או קשרים טובים עם היהודים.

קשיים בהצלת יהודים: סיכון החיים, קושי להסתיר יהודים, הלשנות של הסביבה או שכנים.

דוגמא לחסיד אומות העולם שהציל יהודים רבים:

ראול וולנברג שפעל למען הצלת יהודי בודפשט והצליח להציל אלפי יהודים.

אירנה סנדלר שהיתה עובדת סוציאלית וחברה במחתרת הפולנית. היא סכנה את חייה והבריחה המון ילדים מהגטו. היא הקפידה על רישום מדויק של הילדים כדי שיוכלו למצוא אותם בסוף המלחמה ואת הרשימות הטמינה בכד בחצר ביתה. הצילה כך 2500 ילדים.

העם הדני שכולו הוכר כחסיד אומות העולם כאשר סרבו לשתף פעולה עם הנאצים והעבירו את 7000 יהודי דנמרק בסירות דייגים לשבדיה הניטרלית.

קושי בהצלת ילדים יהודים לאחר השואה

ילדים יהודים רבים הוסרו במנזרים ונותרו יחידים מבני משפחתם בנוסף חלק מהמנזרים בהם הוסתרו ילדים יהודיים לא אפשרו את הוצאתם והרב הרצוג, שהיה הרב הראשי של ארץ ישראל באותה תקופה פעל רבות להצלתם.

לאחר השואה

שארית הפליטה

כינוי ליהודים שנשארו באירופה לאחר השואה.

מחנות העקורים

עם סיום המלחמה שוכנו חלק גדול מהניצולים במחנות עקורים אשר הוקמו כולם בשטחי הכיבוש במערב אירופה. בסוף 1946 ישבו כ-250,000 עקורים יהודים במחנות בשטחי מערב אירופה: בגרמניה אוסטריה ואיטליה. במחנות החל תהליך של שיקום: לשם הגיעו שליחים מהישוב היהודי בארץ, חיילי הבריגדה היהודית ונציגי ארגונים מארה"ב.

פעולות שיקום שנעשו במחנות ומטרתם:

במסגרת שיקום החיים וניסיון לחזור ל"נורמליות".	{	— כתיבת עיתונות והפצתה.
		— הקמת בתי כנסת ומוסדות דת.
		— פעילויות תרבות ופעילויות מפלגה.
		— קיום מערכת חינוך.
		— קיום קורסים להכשרה מקצועית.
		— נסיונות לאתר קרובים.

במסגרת שיקום החיים / מציאת מענה לבדידות / "נקמה מתוקה"	{	— נישואים בהיקף רחב.
		— הולדת ילדים.

— כתיבת זכרונות — כחלק מניסיון התייעוד וההנצחה.

— לימוד עברית — במסגרת ההכנה לעלייה לא"י

— התארגנות להעפלה

"הבריחה" - התארגנות להגירה בלתי חוקית (העפלה) של כשלוש מאות אלף ניצולי שואה לא"י. מרבית ניצולי השואה רצו לעלות לארץ-ישראל וכך החלה בריחה של ניצולים מרחבי אירופה. ההמונים נדדו ממזרח אירופה למרכז ודרומה. שליחים מא"י פעלו באירופה במטרה לעזור ליהודים להתארגן לעליה לארץ, ואף עשו הסכמים עם ממשלות למתן מעבר ליהודים. החשיבות של ארגון הבריחה:

- אנושית, מוסרית- הצלת מאות אלפי יהודים שלא מצאו מקלט באירופה והגיעו למקלט בא"י.
 - יצירת תקווה לבניית חיים חדשים לאחר הסבל הנורא בזמן השואה.
 - חלק מהמאבק נגד בריטניה לפתיחת שערי הארץ.
- הבורחים שולבו במאבק להעפלה ואח"כ במלחמת השחרור. תנועה זו יצרה בארה"ב ובאירופה דעת קהל אוהדת, שתבעה לבטל את הספר הלבן ולאפשר עלייתם לארץ. דעת קהל זו השפיעה על מהלכים מדיניים שהביאו להחלטה בכ"ט בנובמבר.

חלק שלישי: מיישוב הארץ להקמת מדינה בארץ-ישראל

בחלק זה יש חזרה לקורות הישוב בארץ החל מהמאה ה-19.

הישוב החדש

בשנים 1882—1914 השתנה היישוב היהודי בארץ ישראל. לצד היישוב הישן אשר המשיך להתפתח, צמח היישוב החדש עם עלייתם של יהודים שהגיעו ארצה עם שאיפות לאומיות ארוכות טווח, שהאמינו כי יצליחו להביא אחריהם עוד רבים מן העם היהודי, ויצליחו לשקם את מצבה של הארץ העזובה ולבנות בה חברה חדשה, שונה מזו שהכירו בגולה וביישוב הישן. עולים אלו הקימו חברה אשר הושתתה על אידיאולוגיות מודרניות של לאומיות, חיזקו התיישבות עירונית מחוץ לארבע ערי הקודש, הקימו יישובים חקלאיים יהודיים, חידשו את השימוש בשפה העברית כשפת דיבור, פיתחו חינוך לאומי-ציוני, והחלו לקדם את מעמד הנשים. חלק מהעולים גם פעלו כדי לקדם ערכים סוציאליסטיים ושיתופיים ולקדם את ערך העבודה העברית, ובמיוחד עבודת הכפיים החקלאית. היישוב החדש היה אשכנזי באופיו אף שהצטרפו אליו גם יהודים מארצות האסלאם. הבולטים ביניהם היו יהודי תימן.

היישוב החדש נבנה בידי עולים משתי עליות בעלות מאפיינים שונים: **העליה הראשונה והעלייה השנייה.**

העליה הראשונה (1882-1904)

עד העליה הראשונה, הגורם העיקרי לעלייה היה דתי. מהעליה הראשונה נוסף גם הגורם הלאומי. רצון היהודים לחיות ולבנות מקום משלהם ולעבוד בחקלאות. העליה מנתה 60,000 איש כשרוב העולים היו מבוגרים ובעלי משפחות. בעיקר מרוסיה, רומניה ותימן. רוב העולים בעלייה זו היו דומים לאנשי היישוב הישן, הם התיישבו בערים ועסקו במסחר ובמלאכה.

העולים שיצרו שינוי ממשי באופיו של היישוב היהודי בארץ היו עולי חילת ציון. קבוצה מיוחדת מבין העולים היו הבילויים שבתוסף לדגל הציונות ועבודת הכפיים הדגישו את ערכי הצדק החברתי והשוויון. עולי חילת ציון התפרנסו מעבודה חקלאית וחדשו את צורת ההתיישבות - המושבה. במושבות שייסדו 32 במספר ומנו 5000 איש הקימו מוסדות הנהגה מקומיים, פיתחו מוסדות חינוך לאומיים, הנהיגו את השפה העברית וקידמו את מעמדם של הנשים בתחום החינוך כתלמידות

וכמורות. בכך תרמה העלייה הראשונה להחדרת רעיונות לאומיים ומודרניים לישוב היהודי בארץ ישראל.

קשיי המושבות: אנשי המושבות סבלו מעוני וממצוקה כיוון שכספם אזל עקב קניית האדמות וחוסר הניסיון החקלאי שגרם להפסדים רבים. גם מחלת קדחת הביצות, המלריה שפשטה במושבות הפילה חללים רבים. השלטון העות'מאני אסר על עלייה ועל בניית בתים במושבות וערביי הכפרים פגעו בשדות וביבול. ניתן לשער כי בלא סיוע היו המושבות ננטשות, אלא שהברון רוטשילד נענה לבקשות העזרה. הברון שכונה 'הנדיב הידוע' ו'אבי היישוב' השקיע במושבות סכומי כסף גדולים במשך 18 שנים, אולם למרות זאת המושבות לא הגיעו לידי עצמאות כלכלית, ולא הפכו לרווחיות. העברת ניהול המושבות ב 1900 לידי חברת יק"א הצליחה להעמיד את המושבות על רגליהן.

עליה שניה (1904-1914)

מנתה כ-35,000 איש, רובם מרוסיה וגם מתימן. רוב העולים היו דומים באופיים לקבוצה המרכזית בעליה הראשונה אך הקבוצה הבולטת בעלייה השנייה, זו שהטביעה חותם על היישוב החדש, הייתה של צעירים סוציאליסטים. הם היו בעיקר גברים חילונים רווקים וחסרי הון פרטי. בתוך קבוצות הפועלים היו גם נשים, שנאבקו על מעמדן. הפועלים והפועלות האמינו בערכי הסוציאליזם - רצו לייסד בארץ מעמד פועלים ודרשו תנאים הולמים לפועלים, בערך העבודה - ראו בעבודת הכפיים חשיבות גדולה, ובמיוחד בעבודת האדמה ובסוציאליזם, רצו שיתופיות ושוויון בכל תחומי החיים.

פעולות בני העליה השניה למימוש מטרותם: **כיבוש העבודה**- הם ניהלו מאבק נגד העסקת פועלים ערבים במושבות, והיו בעד עבודה עברית בלבד.

כיבוש השמירה- נאבקו על שמירה יהודית במושבות. לשם כך, הקימו את ארגון 'בר גיורא', ולאחריו את ארגון 'השומר'.

והתיישבות שיתופית- ערך השיתופיות התממש בהתיישבות שיתופית הקבוצה (בהמשך נקרא קיבוץ) שתואמת את ערך השוויון שבו דגלו. בקבוצה השיתופיות הקיפה את כל תחומי החיים: הקבוצות הוקמו על קרקע לאומית. האדמות לא היו שייכות לאדם פרטי, אלא לכלל הקבוצה. הכלכלה בקבוצות הייתה שיתופית. כל ההחלטות התקבלו באספות חברים על ידי חברי הקבוצה כולם, ואפילו חדר האוכל היה משותף.

מאבק על השפה העברית - עולי העלייה השנייה הצטרפו למהפכה של החייאת השפה העברית בה עסקו אישים בעלייה הראשונה ובראשם אליעזר בן יהודה. כתוצאה ממלחמת השפות שהתנהלה בשנים 1913-1914, קמה בארץ מערכת חינוך עצמאית שלא נתמכה בידי חברות זרות והשפה העברית הפכה לשפה השלטת במערכת החינוך ובחיי היומיום בישוב החדש.

האידיאולוגיה של העלייה השנייה יצאה לפועל בעזרת המפלגות כמו "פועלי ציון" (1906) המפלגות כיוונו את חבריהם למקומות עבודה ודאגו לצוריהם הבסיסיים ו"הפועל הצעיר" (1905) על ידי הקמת מטבחי פועלים, קופת חולים, דיור לפועלים וכדומה. מבין מנהיגי אותן מפלגות, בני העלייה השנייה, נוכל למצוא רבים שמילאו שנים רבות לאחר מכן תפקידים בהנהגה של התנועה הציונית ושל מדינת ישראל

גלי העלייה מתימן - בין העולים ארצה בעליה הראשונה ובעליה השנייה היו כ-5000 מיהודי תימן. העלייה מתימן החלה בשנת 1881 ומאז המשיכה טיפין טיפין. העולים הגיעו בשני גלים עיקריים. הגל הראשון של העלייה (1881-1908) מכונה "אעלה בתמר".

הגורמים לעלייתם היו בעיקר אמונה משיחית וגזרות חדשות שגזר השלטון בתימן נגד יהודים. הם סבלו קשיים רבים בבואם ארצה יותר מן העולים האחרים: העדות בארץ לא הכירו בהם בשל ייחודיותם ומנהגיהם והם סבלו מעוני קשה וממצוקת דיור. הקשיים מהם סבלו גרמו להם להסתגר בתוך עצמם.

הגל השני לעלייה מתימן החל בשנת 1912 בעקבות פעילותו של השליח הציוני שמואל יבנאלי. גם עולים אלו סבלו מניכור, מעוני ומאחוז תמותה גבוה יחסית לכל קבוצה אחרת בישוב. בעקבות כך הוקמו בשנים 1912-1913 שכונות וישובים ליהודים תימנים בלבד: מחנה יהודה בפתח תקווה, נחליאל בחדרה וכן שכונות בזכרון יעקב וביבנאל. גם מוסדות החינוך של עולי תימן שלימדו במתכונת שבה חינכו בתימן, הבליטו את העובדה שהם לא התערו בעדות האחרות.

הצביון הדתי של הישוב

בגלל ההבדלים בין הישוב הישן לישוב החדש היו יחסים מתוחים ביניהם שבאו לידי ביטוי בסוגיות הקשורות לשאלת אופיו של הישוב החדש, בין מסורת לחידוש.

דוגמא לכך היה הפולמוס=ויכוח על שמירת השמיטה במושבות החקלאיות.

פולמוס שמיטה

בשנת 1889 היתה שנת שמיטה. נוצרה מחלוקת בישוב, האם המושבות שהקימו הישוב החדש צריכות לשמור על מצוות השמיטה ולא לעבוד את האדמה במשך שנה או להמשיך ולעבוד את האדמה כדי לא לפגוע במושבות שהתבססו על חקלאות.

הפתרון לכך היה "היתר מכירה" כך שמכרו את האדמה לערבים לזמן מוגבל וכך אנשי המושבות יכלו להמשיך לעבוד את האדמה (כמו שעושים "מכירת חמץ" בפסח) הסיבות להיתר מכירה היו בעיקר כדי להבטיח שהחקלאים היהודים יצליחו לשמור על מצב כלכלי סביר ובכל זאת להבטיח ששנת השמיטה תישמר בתודעת אנשי היישוב החדש שהיו חקלאיים. ברוב המושבות פעלו ע"פ ההיתר מכירה ומכרו את הקרקע במושבות לערבים וכך יכלו להמשיך לעבד את האדמה בשנת השמיטה.

חלק מהישוב הישן (רבנים האשכנזים) התנגד לפתרון זה ואסר לעבוד את האדמה למרות ה"היתר מכירה", כיוון שחששו לביטול מצוות השמיטה שזו מצווה התלויה בארץ ובגלל איסור "לא תחנם", איסור לאפשר לגויים בעלות על קרקע בארץ-ישראל.

היתר המכירה הפך למנהג ברוב ההתיישבות החקלאית בשנים הבאות, אך הוויכוח על כך המשיך.

מינוי רבנים בישוב החדש

הישוב החדש מינה את הרב קוק כדי שיפסוק בבעיות שנוצרו בארץ בעקבות התפתחות הישוב החדש.

הרב אברהם הכהן קוק ומסע הרבנים

הרב אברהם הכהן קוק נולד בשנת 1865 למד בישיבת וולוז'ין, ושימש ברבנות בקהילות זימל ובויסק. הרב עלה לא"י בשנת 1904 בעקבות פנייתו של קהילת יפו בבקשה לכהן בה ברבנות. שימש כרב של יפו והמושבות עד לשנת 1914. במסגרת היותו רבן של המושבות, החל להתמודד עם שאלות הקשורות במצוות התלויות בארץ - וכתב את הספר שבת הארץ על השמיטה, בו בין השאר הביע את תמיכתו בהיתר המכירה שכתבו רבנים שקדמו לו. הרב קוק התמודד עם משבר הדת בחיי החלוצים שהגיעו בעליה השניה, וניסה למצוא שפה משותפת בין החילונים לדתיים. הרב קוק תמך בחלוצים הציונים ואהבם, וראה בהם אנשים שחיפשו אידיאלים גדולים, ובכלל ראה בציונות חלק מתהליך הגאולה של שיבת עם ישראל לארצו. בעקבות כך קמו לו מתנגדים מקרב חוגי הקנאים והישוב הישן, בעיקר ירושלים. אולם, כמעט כל רבני דורו העריכוהו והחשיבוהו מאד, אף אלו הקנאים. הרב יזם את הקמת בית הספר "תחכמוני" ששילב בין לימודי קודש ללימודי חול. האמין כי יש להתקדם עם רוח הזמן. בשנת 1919 מונה לרבה של ירושלים והקים בה את ישיבת "מרכז הרב" שלמדו בה בשפה העברית חידוש של אותם ימים וכן כיון את תלמידיו לעשייה ציבורית.

העקרונות שהנחו את הרב קוק היו: אהבת ישראל, אהבת א"י ואמונה בתהליך הגאולה.

יחסו של הרב קוק לחלוצים- הרב קוק העריך את מפעל ההתיישבות ואת מסירות נפשם של החלוצים למען בניין הארץ וראה בהם חוליה חשובה בתהליך הגאולה. הוא טען כי יש בהם ניצוץ אפילו שלא מדעתם. אולם הפריעה לו העובדה שהם היו מנותקים מהדת ועל כך הצטער מאוד. הוא השתדל לקרב את החלוצים לעבודת ה' בדרכי נועם (לא בחרמות כפי שהיה מקובל באותם הימים), ביטוי לרצונו בכך הוא "מסע הרבנים".

מסע הרבנים

כחלק מעשייתו של הרב קוק לקירוב הבבות בין חילונים לדתיים בא לידי ביטוי מסע הרבנים. מסע זה אשר צורפו אליו ארבעה רבנים חרדים, ביישובים החדשים בשומרון ובגליל נמשך ארבעה שבועות. הרבנים התרכזו בשלוש מטרות: חינוך, שבת, ומצוות התלויות בארץ. אחד ההישגים של מסע זה היה הפרשת תרומות ומעשרות שנעשה ע"י הרבנים ברוב הישובים אליהם הגיעו. ביישובים הסוציאליסטיים (דגניה, כנרת). הם התקבלו בכבוד אך נדחתה בקשתם להכשיר את המטבחים ולשמור שבת. היו ישובים בהם הוחלט לשנות ולו במעט את החינוך בכיוון היהודי ולקבל עליהם מצוות מעטות.

למסע זה שתי מטרות מרכזיות:

- קירוב לבבות בין היישוב הישן לבין הישוב החדש.
- ניסיון להשפיע על המושבות להתחזק מבחינה רוחנית-דתית, ע"י שיפור בחינוך שילוב מורים דתיים בהוראה שמירת שבת ושמירת מצוות התלויות בארץ.

היישוב היהודי במעבר משלטון עותומני לשלטון המנדט הבריטי

הצהרת בלפור 1917

מאורע חשוב בתולדות הציונות, זהו מכתב ששלח שר החוץ הבריטי בלפור אל הלורד רוטשילד בשנת 1917 בו הודיע על תמיכתה של ממשלת בריטניה בהקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל.

תוכן ההצהרה: ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה ייסוד בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל ותעשה מיטב מאמציה להקל הגשמת מטרה זו, תוך הבנה ברורה, שלא יעשה דבר, העלול לפגוע בזכויות האזרחיות או הדתיות של עדות לא יהודיות, הקיימות בארץ ישראל או בזכויות ובמעמד המדיני והאזרחי מהם נהנים יהודים בכל ארץ אחרת.

חשיבותה: זו הייתה פעם ראשונה בה ניתנה הכרה בין-לאומית לזכותו של עם ישראל על ארץ-ישראל מצד מעצמה עולמי (כפי שהרצל חלם וניסה להשיג צ'רטר). רבים האמינו שגאולתו המדינית של עם ישראל קרבה לבוא. עם זאת הכנסת הסעיף האומר שהבית הלאומי יוקם בתנאי שלא יפגעו הזכויות האזרחיות או הדתיות של עדות לא יהודיות הקיימות בארץ ישראל, אפשר לבריטים לסגת לאחר מכן מהמחויבות שלהם להקמת הבית הלאומי. הערבים ראו בהצהרה הבטחה מנוגדת למכתבי מק מהון.

הגורמים להצהרה:

- בריטניה רצתה להחזיר טובה ליהודים על עזרתם במאמץ במלחמת העולם הראשונה, הכוונה לעזרה של ניל"י, של הגדודים העבריים ושל חיים וויצמן.
- בריטניה רצתה למשוך לצידה את יהדות ארצות הברית, כדי שהם יפעילו את השפעתם על ממשלת ארצות הברית, שתצטרף למלחמת העולם הראשונה לצד בריטניה נגד גרמניה.

- פניה של מנהיגים ציונים כחיים ויצמן, לבריטניה שתתמוך במטרות התנועה הציונית ותכיר בזכותם של היהודים על ארץ-ישראל

לבריטים הייתה סימפטיה ליהודים. הם האמינו שהיהודים שהם עם התנ"ך, סבלו מספיק. כמו-כן בלפור, שר-החוץ הבריטי האמין בשיבת ציון ותמך בציונות.

תקופת המנדט הבריטי (1920-1948)

לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה התפרקה האימפריה העות'מאנית ושלטונם במזרח התיכון פסק. בארמון ורסאי התכנסה ועידת שלום למצוא הסדר לכל הבעיות השנויות במחלוקת ולמנוע מלחמות בעתיד. מיעוטים לאומיים שונים הופיעו בפני הוועדה והציגו את דרישותיהם, ביניהם היהודים. הוועדה אימצה את שיטת המנדט.

מהו המנדט הבריטי?

"מנדט" הוא אישור לשליטה על שטח שהמעצמה השלטת מתחייבת להכין את יושביו לקראת עצמאות. "חבר הלאומים" (ארגון של המדינות שניצחו במלחמת העולם הראשונה), הוא שמאשר את המנדטים למעצמות המנצחות בוועידת "סאן רמו" 1920, שבה חולקו שטחי האימפריה העות'מאנית שהתפרקה במלחמת העולם. כך אושר המנדט הבריטי על ארץ-ישראל כשמטרתו: **"המנדט יהיה אחראי לכך שהארץ תפעל בתחום מדיני, כלכלי, ובטחוני שיבטיח הקמת בית לאומי לעם היהודי"**. כתב המנדט העניק לבריטניה את הזכות לחלק את שטחה של א"י, כך הפרידה בריטניה ב-1922 את עבר הירדן המזרחי מא"י. (ירדן של היום).

הסיבות לנתינת המנדט על ארץ ישראל לבריטניה:

- 1) בריטניה כבשה במלחמת העולם הראשונה את רוב שטחי ארץ ישראל- וכנבשת היא בקשה לקבל את המנדט.
- 2) בריטניה הצהירה את הצהרת בלפור- ובכך הודיעה על רצונה לעזור ליהודים במימוש שאיפותיהם הלאומיות בארץ ישראל, היהודים בעולם לחצו על "חבר הלאומים" לתת את המנדט לבריטניה כי היא תביא את א"י לעצמאות יהודית.

תוכנו של כתב המנדט:

- 1 – הכרה בקשר ההיסטורי של העם היהודי לא"י ותמיכה בהצהרת בלפור.
- 2 – פיתוח תנאים מדיניים, כלכליים ובטחוניים שיבטיחו את הקמת הבית הלאומי היהודי.
- 3 – הכרה בסוכנות היהודית כמוסד פומבי שמייצג את הישוב ויפעל בשיתוף המנדט הבריטי בעניינים כלכליים וחברתיים. ברטניה שולחת מטעמה נציב עליון שיהיה אחראי על הארץ.
- 4 – הקלה על עלייה יהודית והתיישבות

הערבים בארץ-ישראל ומרכיבי זהותם עד מלחמת העולם הראשונה

עד מלחמת העולם הראשונה היו מרכיבי הזהות של ערביי ארץ-ישראל מורכבים מזהויות שונות.

זהות דתית: רוב ערביי א"י השתייכו לדת המוסלמית ומיעוטם לנצרות. המוסלמים תושבי א"י לא ראו עצמם בעלי זהות ייחודית בגבולות מסוימים.

זהות עותומנית: זה מרכיב טכני בזהות הערבית. בגלל שערביי א"י היו תחת השלטון של האימפריה העותומנית הם ראו עצמם שייכים מבחינה מנהלתית לזהות העותומנית.

זהות אזורית: ערביי א"י ראו את עצמם כחלק מממלכת "סוריה הגדולה" שכללה את סוריה, לבנון, ירדן וארץ-ישראל. הם רצו להיות יחד במדינה גדולה "סוריה הגדולה" שבירתה בדמשק.

זהות שבטית: הערבים הרגישו שייכים לקבוצת אנשים מאותו מוצא וראו עצמם כחמולה גדולה.

מדוע חל שינוי בזהות ערביי א"י לאחר מלחמת העולם הראשונה?

1. לאחר מלחמת העולם הראשונה והתמוטטות האימפריה העותומנית הוחלט בוועידת סאן-רמו שיהיה שליטה, (מנדט) לצרפת על סוריה ומנדט בריטי בארץ. זה פיצל את השליטה בין סוריה לארץ-ישראל וערביי א"י הבינו שחלום "סוריה הגדולה" לא יתקיים. ולכן כבר לא היה טעם בזהות אזורית. לכן הם מבינים שהם צריכים להתארגן בעצמם בארץ ולדרוש עצמאות וזהות משלהם, הזהות הפלסטינאית.

2. הצהרת בלפור גרמה לערבים רצון למנוע את הקמת הבית הלאומי היהודי והתנגדות לצינונת הופכת להיות חלק ממרכיב הזהות של ערביי א"י. כאשר מתחיל המנדט הבריטי בארץ הערבים חוששים שהבריטים יממשו את הצהרת בלפור ומפתחים זהות פלסטינאית.

ההתעוררות הלאומית של הערבים בארץ-ישראל וגורמיה:

בשנות ה-20 החלו ערביי ארץ-ישראל שקראו לעצמם פלשתינאים להתארגן בדרישות למדינה שלהם ובמקביל לפגוע ביהודים בצורה אלימה. הם נימקו את התנגדותם להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל בכך שרוב היישוב בארץ מוסלמי, המוסלמים הם בעלי רוב הקרקעות ואלו שחיו פה מדורות. כדי להביע את מחאתם ארגנו גלי פרעות ומהומות. אירועים אלו נקראו מאורעות.

מה היו הסיבות להתעוררות הלאומיות הערבית בשנות ה-20 ?

סיבה שמושפעת מהחברה הערבית: במדינות הערביות השכנות היתה ההתעוררות לאומיות וכאשר ערביי א"י ראו שלעמים הערבים האחרים מתחילות להיות מדינות, הם גם רצו מדינה פלסטינית. בנוסף רעיון "סוריה הגדולה" שבו רצו הפלשתינאים להסתפח לסוריה ולהיות חלק ממדינה ערבית גדולה לא אפשרי כי צרפת קיבלה מנדט לשלוט בסוריה וגירשה את פייסל השליט הערבי. ולכן הבינו ערביי א"י שעליהם להשיג מדינה משל עצמם בארץ-ישראל.

סיבה פנימית: הגעתם של עולים יהודים רבים (בעליה השלישית והרביעית), גרמה לערבים לפחד שאם הם לא יתעוררו אז היהודים ישתלטו על הארץ. בנוסף הצהרת בלפור גרמה לערבים לחשש שהבריטים יעזרו ליהודים להקים בא"י מדינה ולהם לא יהיה כלום. הערבים בא"י (הפלשתינאים) ראו בהצהרת בלפור נסיגה ממכתבי מק-מהון שהבטיחו לערבים עצמאות.

התפתחות הבית הלאומי בארץ-ישראל

הגוש הדתי הגוש הדתי ייצג את שומרי המצוות בארץ. מטרת הגוש הדתי היתה לדאוג שהמדינה ההולכת ונבנת תהיה מדינה יהודית באופיה, כחלק מגאולת ישראל. הגוש הדתי נחלק למחנות שונים בנוגע לאופי המדינה, היה בויכוח, האם המדינה תהיה סוציאליסטית או קפיטליסטית, היחס לבריטים ולערבים ועוד.

המפלגה הוותיקה ביותר בגוש הדתי ציוני היא **תנועת המזרחי**. התנועה הוקמה ע"י הרב ריינס תוך התנועה הציונית ולאחר שהחל המנדט הבריטי עבר המרכז העולמי של התנועה לירושלים. חברי תנועת המזרחי חיו בערים והשקיעו רבות בתחום החינוך הדתי והרבנות בארץ. (הרחבה בעמ' 20)

תנועת הפועל המזרחי

רוב העולים בעליה השלישית (שהחלה בתקופת המנדט) היו חילוניים. אחרי שעלו לארץ הם הקימו לעצמם ישובים ומסגרות לעזרה הדדית כמו "ההסתדרות". אבל בעליה השלישית הגיעו לארץ גם חלוצים דתיים. החלוצים הדתיים לא מצאו את מקומם בין החלוצים החילוניים כיון שרצו להמשיך ולשמור על אורח חיים דתי. הם לא מצאו את מקומם גם בין הדתיים שחיו בארץ ובתנועת המזרחי שאנשיה גרו בדרך כלל העיר ולא רצו לעבוד בחקלאות או להקים כאן מדינה סוציאליסטית שוויונית. החלוצים הדתיים היו זקוקים למסגרת שתעזור להם להסתדר בארץ ולהתיישב במקומות שונים ולכן הם הקימו את תנועת **הפועל המזרחי**. התנועה נקראה בשם זה כדי לסמל את הקשר של החברים לשתי הקבוצות. הפועל – להדגיש את הקשר לשאר הפועלים חברי תנועת "ההסתדרות" שהיו חילונים ו"המזרחי" – להדגיש את הקשר לתנועת המזרחי של הציונים הדתיים.

האידיאולוגיה של תנועת הפועל המזרחי

אנשי הפועל המזרחי הכריזו על "מרד קדוש" הם אמרו שהם מורדים בשני דברים:

- מרד בגלות ובמה שהיא מסמלת מבחינת אורח חיים וצורת פרנסה. צורת הפרנסה בגולה לא היתה יצרנית ולכן נראתה להם לא נכונה. לפי תנועת הפועל המזרחי צריך לעלות לארץ ולעבוד כאן בעבודות כפיים וחקלאות.
- מרד בתנועת המזרחי שלדעתם המשיכו בארץ את הגלות. הם התגוררו בעיר ועסקו באותן עבודות בהן עסקו בחו"ל. אנשי הפועל המזרחי האמינו שלעבודת האדמה יש ערך קדוש וזו דרך החיים ע"פ התורה. המרד נקרא קדוש כיוון שלדעתם עבודת האדמה היא ערך קדוש, מצווה בעלת ערך עליון.

מנהגיה ויוזמיה של התנועה היו ר' שמואל חיים לנדאו (שח"ל) ור' ישעיהו שפירא שנקרא בפני החלוצים הדתיים "האדמו"ר החלוץ". (היה אחיו של האדמו"ר מפיאסצ'נה שנספה בשואה).

סיסמתם של אנשי הפועל המזרחי היתה תורה ועבודה: הם האמינו שיש להיות יהודי דתי ולהקפיד

על המצוות ובמקביל לעבוד את האדמה. הם ראו בבנין הארץ מטרה והאמינו בחברה שמתנהלת בצדק ללא ניצול אחר. כפי שכתוב: "קדש חייך בתורה וטהרם בעבודה. "כלומר ראו בעבודה דבר טהור שהוא חלק עיקרי בתורת ישראל. עבודת כפיים ועמל כמו שהיו אבות האומה.

ההתיישבות של תנועת הפועל המזרחי

אנשי הפועל המזרחי רצו מאוד להקים ישובים משלהם כיוון שהקיבוצים והמושבים שהוקמו באותה תקופה בידי חלוצי העליה השלישית היו חילוניים. הם רצו להקים ישובים חקלאיים שבהם ישלבו את הרעיון של תורה ועבודה. בשנת 1927 הוקם המושב הראשון של התנועה, מושב שדה יעקב בעמק יזרעאל. בהמשך הוקמו עוד כמה מושבים במקומות שונים בארץ. טירת צבי, שהוא הקיבוץ הראשון של התנועה הוקם בשנת 1937 ליד בית שאן. גם בקיבוצים וגם במושבים משלבים את הרעיון של תורה ועבודה. אנשים חיים לפי התורה, שומרים מצוות ולומדים תורה וגם חיים ומתפרנסים מעבודה חקלאית.

התיישבות אנשי תנועת הפועל המזרחי היתה מבוססת על העקרונות הבאים:

- רעיון שילוב תורה ועבודה: שימרה על תורה ומצוות בשילוב עם עבודת אדמה
- רעיונות סוציאליסטיים של שוויון ושיתוף
- יצירת סוג חדש של יהודי לא גלותי שעמל למחיתו באופן יצרני (המרד הקדוש)
- התיישבות גושית: הקמת גושי התיישבות ולא קיבוצים בודדים - הוקמו שלושה גושי התיישבות עיקריים בעמק בית-שאן, גוש-עציון וצפון הנגב.

אחת הפעולות של הפועל המזרחי היתה הקמת תנועת בני-עקיבא

שהאותיות ת-תורה ו-ע-עבודה מיוצגות על דגלה, תנועת הנוער החלוצית-דתית. עם השנים צברה "הפועל המזרחי" כוח רב יותר ממפלגת המקור "המזרחי".

מה ההבדל בין תנועת "המזרחי" לתנועת "הפועל המזרחי"?

תנועת המזרחי דאגה לאינטרסים הדתיים לחינוך הדתי ומינוי רבנים. התנועה פנתה להתיישב בערים ובמושבות וחבריה השתייכו למעמד הבינוני ולגוש האזרחי. לעומתם תנועת "הפועל המזרחי" היתה תנועה של פועלים ועודדה חלוציות ופעילות מעשית-התיישבותית. התנועה דגלה בהתיישבות שיתופית והקימה את הקיבוצים והמושבים הדתיים. חברי התנועה האמינו בעבודת אדמה, רעיונות הסוציאליזם והגשמת התורה בעבודה.

המשותף לשתי התנועות הוא היותם מפלגות דתיות-ציוניות.

מאורעות תרצ"ו – תרצ"ט (1936-1939)

המאורעות בעצם היו מרד ערבי לאומני מאורגן שכונן נגד היהודים ונגד הממשל הבריטי הפרו ציוני שתמך ביישוב א"י והקמתו של הבית היהודי בא"י.

המרד הערבי הערבים החלו במרד נגד היהודים והבריטים באפריל 1936 במשך שלוש שנים. המרד הערבי כלל שביתה כללית (שנמשכה רק חצי שנה) ומרד פיזי (מאורעות אלימים) שהופנה גם כלפי הבריטים.

מהם הגורמים למרד שקשורים למדיניות הבריטית: א. בשנות ה-30 הבריטים חזרו במ מהגבלות הספר הלבן השני. הערבים כעסו על ביטולו החלקי של הספר הלבן השני באגרת מקדונולד והאשימו את הבריטים כמסייעים ליהודים. ב. למרות המלצת הנציב העליון ב-1935 להקים מועצה מחוקקת בארץ עם רוב ערבי, הבריטים בטלו הצעה זו וזה גרם לכעס רב והפניית המרד גם כלפי הבריטים.

גורמים נוספים למאורעות - לפרוץ המרד הערבי:

- באותה תקופה התחזקו בעולם מדינות תוקפניות כמו גרמניה הנאצית ואיטליה הפאשיסטית הערבים מושפעים ורואים שדרך הטור מביאה להישגים.

- התחזקות היישוב היהודי בתקופת העלייה החמישית וחששות הערבים מכך. הם רצו להחליש את היהודים ולהפסיק את העלייה.

- ביטול ההצעה להקמת מועצה מחוקקת- הנציב הבריטי העליון ארתור ווקופ העלה הצעה שתוקם מועצה מחוקקת שבה יהיו 11 ערבים ו 5 יהודים. עפ"י הצעתו, הערבים יהוו את הרב במועצה. אך בסופו של דבר ההצעה בוטלה. הרוחות הערביות סערו וזה חיזק את ידיהם של ראשי המרד הערבי לפעול.

- השפעת המאבקים הלאומיים של מדינות ערביות ליד א"י כמו עירק שזכו לעצמאות.

המאורעות החלו בשביתה כללית של הערבים ובמקביל טרור.

השביתה הכללית מטרת השביתה הכללית:

- ללחוץ על הבריטים לקיים את תנאיהם.
- לשתק את החיים הכלכליים בארץ ולשבש את מהלך החיים התקני בארץ.
- למוטט את היישוב היהודי שהיה קשור למשק הערבי עד כדי תלות.
- וליכוד הערבים: הם רצו ללכד את הערבים סביב הרעיון הלאומי וההנהגה הלאומית בראשותו של חא'ג אמין אל-חוסני.

מדוע בסופו של דבר נכשלה השביתה: היהודים החלו לעבוד בעצמם: השביתה עודדה את היהודים להשתחרר מהתלות במשק הערבי, לעבוד בעצמם ולהקים מוסדות עצמאיים שלא תלויים בעבודה ערבית וכן נזקים לערבים: השביתה הסבה נזקים למגזרים שונים בחברה הערבית ולכן ככל שהתארכה, כך היה קשה לערבים רבים והם נותרו ללא פרנסה. כמו-כן התגובה הבריטית הקשה נגד מפרי החוק הערבים הקשתה והם לא קיבלו תמיכה ממדינות ערב כפי שהובטח על ידי המדינות.

טרור ערבי כנגד היהודים-

במקביל לשביתה הערבית, הופעל טרור כנגד היהודים. זה התבטא בכך שכנופיות ערביות ירו על יהודים בערים מעורבות, הפעילו מכוניות תופת, התקיפו יישובים מבודדים, שרפו והשחיתו יבול, עקרו עצי פרי והציתו תבואה. הם פשטו גם בדרכים, פגעו בכלי רכב שנעו בדרכים, חסמו כבישים באבנים וסלעים, ושיבשו את התחבורה.

ערביי ישראל זכו גם בתמיכה מהארצות השכנות, הם קיבלו נשק ולוחמים מאומנים. עידן חדש בא לערביי א"י – קצין סורי בשם אל- קאוקג' הגיע לארץ קבע את בסיסו בג'נין, ארגן כנופיות ערביות, הציב מפקדים, קבע שיטות אימונים, סיפק מזון ותחמושת והורה על התקפות על היישוב היהודי ועל הצבא הבריטי.

תכנית החלוקה של שנת 1937

לאחר תקופה של מאורעות שלחו לארץ הבריטים את ועדת פיל, שחקרה את הסיבות למאורעות והציעה את תכנית החלוקה שתחלק את הארץ בין מדינה יהודית ב-17% משטח הארץ, ומדינה ערבית ב-75% מהשטח באזור רצועת ההר ושטח קטן בשליטת בריטניה בירושלים ובית לחם.

1. מה היה הרקע להקמתה של ועדת פיל?

תשובה: א. המרד הערבי והשביתה הכללית שפרצה ב-1936 - והופנה גם נגד הבריטים.

ב. רצון לפתור את הבעיה הערבית-יהודית מן השורש. לתת פתרון לבעיה אחת ולתמיד.

2. מה היו ההמלצות של תכנית החלוקה / ועדת פיל בשנת 1937?

תשובה: א) שאיפותיהם הלאומיות המנוגדות של שני העמים אינן מאפשרות לחיות יחד

ב) המנדט הבריטי אינו בר-ביצוע, הוא רק מעורר את האיבה בין העמים

ג) יש לחלק את ארץ-ישראל בין שני העמים: להקים שתי מדינות עצמאיות. אחת יהודית (באזור מישור החוף) והשנייה ערבית. בתוך ארץ ישראל יש להקים שטח קטן (מובלעת) שיהיה של הבריטים. והוא יכלול את ירושלים ושטח מירושלים עד הים.

שאלה: תכנית החלוקה של 1937 עוררה ויכוח ביישוב היהודי. הבא שני נימוקים לעמדת המחייבים ושני נימוקים לעמדת השוללים.

תשובה: עמדות התומכים * בזכות החלוקה תתאפשר הצלת יהודים, שכן נוכל לקלוט במדינה שלנו כמה שיותר יהודים

* בזכות החלוקה נזכה להקמת מדינה עצמאית שתהא מוכרת על-ידי העמים.

עמדות המתנגדים * התכנית היא הפרה של המנדט.

* היו כאלו שהיתה להם התנגדות עקרונית לחלוקת הארץ

* ירושלים אינה כלולה במדינה היהודית ולכן לא רצו להסכים לתכנית

* האזור המוצע הוא קטן ולכן לא יוכל לקלוט את כל העולים היהודים בעתיד.

מה היה יחס הערבים לתכנית החלוקה?

הם התנגדו לכל רעיון חלוקה. הם תבעו את כל ארץ-ישראל לעצמם.

בסופו של דבר בטלו הבריטים את ההצעה והמאורעות נמשכו עד 1939. בשנה זו כתבו הבריטים את הספר הלבן השלישי שבו ניתן לראות את השפעת התוקפנות והמרד הערבי על הבריטים.

הספר הלבן השלישי (הספר הלבן של מקדולנד):

הספר הלבן השלישי הוא ספר הנחיות של הבריטים ביחס למדיניות שלהם בארץ ישראל. היה זה הספר הקשה ביותר מבחינת היהודים. הספר נכתב בשנת 1939.

מדוע? 1. לפי ספר זה הבריטים כבר לא מחויבים לממש את הצהרת בלפור להקים ליהודים בית לאומי. ארץ ישראל תהפוך למדינה פלשתינאית עצמאית תוך עשר שנים.

2. לפי ספר זה הבריטים קבעו שיש להגביל את עליית היהודים לארץ.

3. לפי ספר זה הבריטים אסרו על היהודים לרכוש קרקעות ברוב שטחה של הארץ.

סעיף שתוכנו משותף לספר הלבן השני והשלישי- צמצום העלייה, והגבלה על רכישת אדמות ע"י יהודים ברוב שטחי א"י.

סעיף ייחודי לספר הלבן השלישי- א"י מערבית לירדן תיהפך בהדרגה תוך עשר שנים , למדינה עצמאית הקשורה בבריטניה, מדינה עם רוב ערבי.

משמעותו של הספר הלבן השלישי

• נסיגה מלאה ובטוחה של בריטניה מההתחייבות וההבטחות שנתנה לתנועה הציונית בהצהרת בלפור ובטופס המנדט, ביטוי למדיניות הפרו ערבית (בעד הערבים) של בריטניה .

• חיסול מוחלט של הבית הלאומי היהודי. במקום להקים בית לאומי יהודי בא"י הופכת בריטניה החלטה זו על פניה ומחליטה להקים מדינה ערבית.

מדוע הבריטים החליטו להיות קשוחים יותר כלפי היהודים בשנת 1939 ולכתוב כזה ספר לבן?

1. הערבים הפעילו לחץ כבד על הבריטים והבריטים נזקקו לתמיכת ארצות ערב כדי להגן על המזרח התיכון בכלל ועל תעלת סואץ בפרט (שיקולי נפט) בגלל המצב הבינלאומי המתוח באירופה.

2. היתה זו תקופה ערב מלחמת העולם השנייה. הבריטים ידעו שהיהודים יהיו לצידם בכל מקרה, מתוך התנגדות לגרמנים.

תגובת היהודים למאורעות: הבלגה מול תגובה

תגובת היהודים באה לידי ביטוי במישורים שונים- הצבאי, בהעפלה, ובהתיישבות.

התגובה במישור הצבאי

הישוב היהודי התלבט כיצד להגיב לטרור הערבי בתקופת המאורעות.

נוצרו שתי קבוצות: א. ההגנה ובראשה דוד בן-גוריון שתמכו בהבלגה.

ב. האצ"ל שהוקם מקבוצה שפרשו מההגנה כיוון שלא הסכימו להבלגה.

נימוקים בעד ההבלגה = הימנעות ממעשי טרור כלפי האוכלוסייה הערבית ופגיעה רק באחראיים לטרור.

• על היישוב לשמור על יחסים טובים עם בריטניה בגלל שעתיד העלייה וההתיישבות קשור בבריטים.

• היישוב יוכל לזכות בתמיכת דעת קהל העולמית בכלל ושל בריטניה בפרט.

• ההבלגה תראה לבריטים את ההבדלים בין הטרור הערבי ללוחמה היהודית.

האצ"ל ראה בהבלגה אסון. לכן תמך בתגובה, ביוזמה טרור מול טרור.

נימוקים נגד ההבלגה ובעד תגובה נגד הערבים טרור מול טרור

• רק מדיניות של עין תחת עין תוכל להפסיק את הטרור הערבי. הפגנת חולשה כלפי הערבים תגרום להם להמשיך בטרור ולפגוע בנו יותר.

• השארת היוזמה בידי הערבים מחלישה את היישוב, יש לשמור על הכבוד היהודי

• אם לא ננקוט בדרך התקפית הבריטים יראו שהיהודים חלשים ויסירו מאתנו את תמיכתם.

הבריטים שסבלו ממחסור בכח אדם הדרוש לדכא את המרד הערבי, הסכימו להכיר בארגון ההגנה ולהעזר בו. וכך הוקמו שני סוגי כוחות:

א. **כוח ליגאלי** שהורכב מכוחות יהודים שאומנו וקבלו ציוד מהבריטים. כאשר הבריטים נעזרו בכוח היהודי לשמירת הבטחון בארץ.

לדוגמא: **הנוטרים** שהיה כוח שוטרים עברי ששמר על הסדר והביטחון בישובים היהודים וסייע בשמירה עליהם כדי להקל את העומס מהבריטים **פלוגות הלילה** שהיה כוח צבאי שאומן ע"י קצין בריטי אוהב יהודים בשם וינגייט. הכוח אומן ללחימה בלילה ביחידות קטנות.

ב. במקביל פעל גם **כוח בלתי ליגאלי** שפעל ללא רשות הבריטים כאשר ההגנה עברה לתפיסה המכונה "היציאה מהגדר" מארבים והתקפות. לדוגמא: הנודדת שהתקיפה כנופיות ערבים והפז"ש-יחידות שדה ששמשו ככוח הגנה ארצי מוביל.

התערערות מצב היהודים בארצות האיסלאם בתקופה שבין שתי מלחמות העולם

ה"פרהוד" בעיראק

לאחר סיום המנדט הבריטי בעירק ב-1932, הוכתר המלך פייסל הראשון למלך עיראק. בין השנים 1939-1942 שררה תקופה של חוסר יציבות שלטונית בעקבות מאבקים בין כוחות ערביים שתמכו בגרמניה הנאצית לבין כוחות שתמכו בבריטים. בתקופה זו התרחשו פרעות קשות ביהודי בגדאד. הפרהוד (=בערבית שוד, ביזה) הוא שמן של פרעות שנערכו באוכלוסייה היהודית בבגדאד, עיר הבירה של עיראק, בחג השבועות ו' בסיוון-ז' בסיוון תש"א, 1-2 ביוני 1941. בפרעות נרצחו לפחות 179 יהודים, 2,118 נפצעו, 242 ילדים היו ליתומים, ורכוש רב נבזז. הנרצחים נקברו בקבר אחים בבגדאד. במהלך ההתערבות המאוחרת של הצבא לעצירת הפרעות נהרגו כמה עשרות עד כמה מאות מוסלמים ולא-יהודים אחרים. האירועים שימשו כגורם מאיץ לצמיחתה של המחתרת הציונית בעיראק ולתהליך שבסופו של דבר הביא לעליית יהודי עיראק לארץ ישראל במבצע עזרא ונחמיה, 10 שנים לאחר מכן.

מדיניות ממשלת ברטניה לאחר המלחמה

לאחר השואה האמינו ראשי היישוב שהיחס של הבריטים ישתנה לטובתם אך שר החוץ הבריטי, בוויין לא אפשר את כניסת ניצולי השואה לארץ והמשיך את המדיניות הקשה של הספר הלבן השלישי שהגביל עליה והתייחסות ופעל להקמת מדינה בשלטון ערבי, מדיניות אנטי-ציונית.

מהם העקרונות של בריטניה לאחר מלחמת העולם השנייה ביחס לארץ-ישראל:

1. תשובה: הבעיה היהודית נוצרה כתוצאה מן השואה (העקורים) על כן הפתרון צריך להיות באירופה, ויש לאפשר ליהודים לשוב לארצות מוצאם באירופה ולהיקלט בהן.

2. למנדט הבריטי יש מחויבות כפולה: גם כלפי היהודים וגם כלפי הערבים, ומכיוון שהערבים מתנגדים לרעיון הציוני, אין להחליט החלטה משמעותית ללא התייעצות עם מדינות ערב.

3. מדיניות "הספר הלבן" נמשכת באשר להגבלת העלייה. לא נותנים היתרים לעלייה יהודית.

- הגורמים למדיניות נגד הישוב: א. רצון לרצות את הערבים ולהיות עמם ביחסים טובים
ב. טענה שיש לעשות הפרדה בין שאלת העקורים למדיניות הבריטית בא"י.
ביטויי מדיניות הבריטים: א. הגבלת העליה ב. איסור מכירת קרקעות ליהודים ברוב הארץ.

תגובת הישוב למדיניות הבריטית: תנועת המרי-העברי

הישוב היהודי התאכזב מאוד ומנהיגות הישוב החליטה שיש לעשות מאבק צבאי כדי להוציא את הבריטים מהארץ. דוד בן-גוריון יזם איחד של 3 המחזרות: הגנה, אצ"ל ולח"י. איחוד המחזרות מביא להקמת **תנועת המרי-העברי**. התנועה פעלה נגד מטרות בריטיות בכדי להוכיח לבריטים כי ביכולתם של היהודים להילחם וכי על בריטניה לבטל את הספר הלבן ולפעול למען עליית יהודים. הסיבות להקמת התנועה:

(1) אכזבה של כל הישוב ממדיניות בריטניה והמשך היישום של הספר הלבן.

(2) איחוד הארגון והכוחות של כל הישוב למאבק בבריטים.

הפעולות של תנועת המרי העברי נגד בריטניה : (יש ללמוד היטב שתי דוגמאות)

(1) ליל הרכבות – 1945, חיבלו ופוצצו מסילות ברזל ב- 200 נקודות ברחבי הארץ.

(2) ליל הגשרים – 1946, פוצצו 10 גשרים של רכבות שמרביתם קישרו בין א"י לשכנותיה.

(3) פריצה לכלא עתלית – לאחר שחתכו את הגדר והתגברו על השומרים הבריחו מהכלא 200 מעפילים שהועלו על משאית ונשלחו לקיבוץ יגור.

איך מגיבים הבריטים לפעולות אלו? "**השבת השחורה**" – יוני 1946, יום שבת, ערכו הבריטים מבצע שבו שותפו 15 אלף חיילים. הם חיפשו אחר מקומות מחבוא של נשק, בקיבוץ יגור תפסו נשק ופצצות. הם ביצעו מעצר המוני והעצורים נשלחו למחנות מעצר. הם איתרו מסמכים שנועדו לחשוף את תכניות תנועת המרי בהסתדרות הציונית בירושלים.

תנועת האצ"ל מחזירה תגובה על השבת השחורה ומפוצצת את מלון המלך דוד.

מלון המלך דוד היה מרכז השלטון הבריטי בארץ, המקום היה מאובטח ובו מסמכים חשובים (גם כאלו שהוחרמו בשבת השחורה). 7 אנשי אצ"ל הצליחו לחדור למלון ובידם כדי חלב מלאים בחומר נפץ. הארגון הזהיר את אנשי המלון מפני הפיצוץ כדי לאפשר פינוי של אנשים. הבריטים לא פינו את המלון והוא פוצץ על 7 קומותיו. 82 איש מתו מרביתם ערבים ובריטים ומעט יהודים.

פירוקה של תנועת המרי: לאחר הפיצוץ במלון המלך דוד גינו חברי "ההגנה" את הפיצוץ, הם הגדירו את מלחמתם בכך שלא יפגעו באנשים. לאחר הפיצוץ החלה מחלוקת בתוך תנועת המרי העברי בין המחזרות בנוסף חשבו "ההגנה" שהמאבק המשותף לא הביא לשינוי במדיניות בריטניה, להיפך הוא עלול לסכן את המפעל הציוני כולו, בגלל התגובה הבריטית החריפה כמו שהיה בשבת-השחורה, והתנועה התפרקה לאחר עשרה חודשי פעילות.

המשך פעילות המחזרות לאחר פירוק התנועה

ההגנה-ההגנה העדיפה לחזור למאבק הצמוד כלומר: הצמדות למטרות המפעל הציוני ופעילות למטרות העפלה והתיישבות ללא פגיעה בבריטים עצמם.

נימוקים למאבק הצמוד:

- הקמת מדינה יהודית תובטח רק על-ידי פעולות מתואמות בארץ-ישראל ובזירה המדינית, בהנחיית מוסדות התנועה הציונית, הקמת המדינה היהודית מותנית בהתמקדות בעלייה ובהתיישבות. מאבק רצוף יפגע באופי המוסרי של המאבק ויצמצם את התמיכה במפעל הציוני.

אצ"ל ולח"י - לא קבלו את עמדת ההגנה המשיכו בפעולות צבאיות נגד הבריטים, ולכן כונו "**הפורשים**". הם האמינו במאבק צבאי ללא הפסקה נגד הבריטים שיביא את סילוקם מהארץ. גישת האצ"ל והלח"י מכונה **מאבק רצוף**. פעולות:

(1) ניתוק קשר טלפוני - אנשי האצ"ל ניתקו את קווי הטלפון בין המטה הבריטי בארץ לבין המטה הבריטי בארצות השכנות, וכך הקשו על הבריטים את עבודתם.

(2) מתקפה על כוחות ביטחון - אנשי האצ"ל תקפו כוחות צבא ומשטרה באזור ירושלים.

(3) פריצה לכלא עכו - בכלא עכו עצרו הבריטים את אנשי המחתרות, 23 אנשי אצ"ל התחפשו לחיילים בריטים ופרצו לכלא, הוציאו 41 אסירים ו-200 ערבים שהיו בכלא. במהלך הבריחה עצרו הבריטים שלושה מהפורצים שנידונו למוות.

העפלה מאירופה ומאמצות האסלאם

לאחר המלחמה הבריטים סגרו את שערי א"י בפני עולים ויהודים אלו נקראו מעפילים שזה כינוי לעליה לא חוקית לפי חוקי המנדט הבריטי כפי שנקבע בספר הלבן.

המאבק הבריטי בהעפלה :

70,000 מעפילים ניסו לעלות לא"י בשנים 1945-1947 כ- 50,000 מעפילים נתפסו.

מה עשו הבריטים עם מי שתפסו?

1. גרשו בחזרה לאירופה

2. נשלחו למחנות מעצר בעתלית (על יד חיפה).

3. כשלא היה יותר מקום- נשלחו למחנות מעצר באי קפריסין.

מה עשו הבריטים כדי למנוע העפלה :

1. שמירה על חופי א"י ותפיסת המעפילים והעברתם למחנה מעצר בעתלית או לקפריסין.

2. הפעלת תחנות רדאר ומטוסי סיור כדי לאתר ספינות בים.

3. פנייה למדינות אירופה שימנעו מפליטים להשתמש בנמליהם.

אילו גורמים יהודים סייעו ליהודים לעלות במסגרת העפלה?

1. "המוסד לעלייה ב'" - אנשי ההגנה שנשלחו לאירופה לטפל במכלול נושאי ההעפלה.

2. אנשי הבריגדה היהודית שנמצאו באירופה והיו הראשונים שפגשו את הפליטים.

3. אנשי הישוב היהודי בארץ - סייעו בהורדת המעפילים מהספינות והסתרתם בארץ.

מפעל ההעפלה מארצות האיסלאם

א. העפלה מארצות המזרח – מפעל ההעפלה הגיע גם לסוריה ולבנון, אמנם לא במספרים גדולים. ממצרים ומעירק עלו גם כן קבוצות קטנות. בהתחלה נעזרו במבריחים ערבים ומאוחר יותר למדו את הנתבים ודרכי המדבר. 100 מעפילים מעירק הגיעו במטוס לארץ. נהוג לכנות עלייה זו "עליית כנף".

ב. העפלה מארצות צפון אפריקה באוניות. ג. עליה יבשתית דרך גבול הצפון ממדינות קרובות.

שאלת בגרות: מדוע עלו לארץ יהודי ארצות המזרח במסגרת "העפלה" (1945 – 1948)?

תשובה: א. גם הם סבלו מהגזירות והרדיפות. במיוחד לאחר מלחמת העולם השנייה שבחלק מן המדינות שרר בהם משטר עוין ורע ליהודים.

ב. בעקבות החרפת המאבק בין יהודים לערבים בא"י, החריף גם המתח שבין יהודי ארצות המזרח לערבים בארצות אלו. לכן יהודים רבים ביקשו לעלות ארצה.

ג. יהודי ארץ ישראל רצו להראות שהם פועלים לא רק למען ניצולי השואה, אלא למען כל היהודים

העברת שאלת א"י לאו"ם

מדוע העבירה בריטניה את הדיון בשאלת ארץ ישראל לאו"ם? כתוב שני הסברים.

1. הבריטים רצו "להפטר" מארץ-ישראל. המרד הערבי, המחתרנות היהודיות הקשו עליהם. במיוחד לאחר מלחמת-העולם-השנייה: הבריטים יצאו ממנה פגועים וללא כסף, לכן הם רצו להפטר מארץ ישראל שהיתה משא כבד ומיותר מבחינתם

2. לחץ דעת הקהל העולמית למדיניות הברטית הקשה נגד היהודים

3. כשלון המשא-ומתן המדיני עם היהודים והערבים.

כ"ט בנובמבר

ב- 29 בנובמבר 1947 התקיימה ההצבעה בעצרת הכללית של האו"ם וההחלטה על ההצעה התקבלה באו"ם ברוב גדול (33 בעד, 13 נגד, 10 נמנעות).

עיקרי ההחלטה באו"ם:

- סיום המנדט הבריטי בא"י בהקדם האפשרי (לא יאוחר מאוגוסט 1948).
- הקמת 2 מדינות בשטח של ארץ ישראל- מדינה יהודית ומדינה ערבית (יתקיים איחוד כלכלי בין שתי המדינות)
- ירושלים תהיה אזור בשליטה בינלאומית.

הגורמים לתמיכת מדינות העולם בהקמת מדינה יהודית:

1. השפעת השואה- "פיצוי" על העוול שנגרם ליהודים.
2. פתרון רצוי לבעיית העקורים.
3. הפתרון הרצוי לשני העמים בארץ ישראל- שתי מדינות לשני עמים.

היישוב היהודי בארץ הגיב בהתפרצות גדולה של שמחה, החלטה זו היתה אישור רשמי להקמת מדינה. הערבים התנגדו להצעת החלוקה של האו"ם ועוד באותו לילה פרצה מלחמת העצמאות.

מלחמת העצמאות

תקופה ראשונה של המלחמה: למחרת כ"ט בנובמבר ועד יום הקמת המדינה:

בתקופה זו היו הבריטים עדין בארץ והתארגנו לעזיבה. הבריטים העדיפו את הצד הערבי ורצו שהעולם יראו שהמצב בארץ לא יציב. במשך חמישה וחצי חודשים אלו ניהלו המחותרות של הישוב היהודי בארץ ישראל מלחמה כנגד כנופיות של ערביי ארץ ישראל. הלחימה באה לידי ביטוי בערים המעורבות, ביישובים המבודדים, בדרכים ובמצור שהוטל על העיר ירושלים. הערבים החלו במלחמה: ירו על אוטובוסים, והחלו לשבש דרכי תחבורה ולתקוף יהודים בערים מעורבות. בשלב זה צבאות ערב עדיין לא פלשו לארץ ישראל בשל העובדה שהבריטים עדיין שולטים בה, והעלייה היהודית עדין מוגבלת בגלל גזרות הספר הלבן השלישי. תקופה זו הסתיימה ביום עזיבת הבריטים את הארץ- ה' באייר תש"ח.

התקופה השנייה למלחמה: מיום הקמת המדינה בה' באייר תש"ח (1948) ועד שנה אחרי כאשר נחתמו הסכמי שביתת הנשק בין ישראל למדינות ערב.

המאבק על ירושלים החל מיד לאחר החלטת האו"ם. בשלב זה ניצלו הערבים את שליטתם על הדרכים באמצעות כפריים ערביים שהיו ליד והתקיפו את התחבורה היהודית כל הזמן. דרך לחימה זו סיכנה במיוחד את ירושלים, שבה התגוררו כחמישית מתושביה היהודיים של א"י.

הציגי שני קשיים לישוב היהודי בשלב הראשון של המלחמה?

קושי בטחוני: שיבושי דרכים בתחבורה, מארבים לכלי-רכב ושיירות, מחסור בנשק

ניתוק ירושלים, גוש-עציון, הגליל המערבי, התקפת יהודים בערים מעורבות

קושי מדיני: נסיון של הערבים לבטל את ההחלטת האו"ם.

הציגי שתי יתרונות לכח היהודי הלוחם בשלב הראשון של המלחמה?

לאנשי היישוב היהודי הייתה מוטיבציה אדירה להתגייס למאבק ומנהיגות ברורה. כמו כן לישוב היה נסיון צבאי ופיקודי עוד מתקופת המנדט בעוד שללוחמים הערבים לא היה נסיון צבאי וההנהגה הערבית היתה מפוצלת.

המצור על ירושלים: מכיוון שהערבים השתלטו על כל הדרכים לירושלים לא ניתן היה להכנס ולצאת מירושלים ובעיר היה מחסור במים, רעב, מחסור בציד רפואי ונשק.

אילו קשיים היו בהגנה על ירושלים? תשובה: ניתוק בין השכונות בירושלים, תנאי שטח קשה, וצבא בריטי שהיה לטובת הערבים, והשתלטות של הערבים על הדרכים. ניסו להגיע לירושלים בשיירות אך רבים נפגעו בדרך.

השיירות לירושלים

כדי להתגונן מהתקפות בדרכים, נסעו היהודים בשיירות ממוגנות, שרכבין חוזקו בלוחות פלדה כבדים מלווים בלוחמים. אבל זה לא עזר, השיירות הותקפו בידי לוחמים ערביים שהתגוררו בכפרים הסמוכים לדרך והוזעקו בידי צופה ערבי לרדת אל הדרך לחסום את השיירה היהודית באבנים על הכביש ולהרוג את אנשי השיירה.

במיוחד החמיר המצב בדרך לירושלים לנוכח המצור הכבד. הערבים המשיכו במאמציהם לניתוק העיר, מתוך ידיעה כי הכנעת ירושלים העברית תהיה בבחינת מכה אנושה ליישוב היהודי. בינתיים התקיפו הערבים את שיירת "הדסה", שהייתה שיירת משוריינים שהסיעה יהודים בדרכם להר הצופים. השיירה כללה עובדי רפואה של בית החולים הדסה הר הצופים, עובדי האוניברסיטה

העברית, אנשי ההגנה מגיני ההר, חולים, מבקרים ואזרחים. בעת שעברה בשכונה הערבית שיח' ג'ראח, הותקפה השיירה בידי פורעים ערבים, שרצחו 77 מנוסעי השיירה.

עוד שיירות שהותקפו בחודש מרץ 1948 והושמדו ברובם היו: שיירת "נבי דניאל" בדרכה חזרה מגוש עציון, שיירת "יחיעם" בדרכה מנהריה אל קיבוץ יחיעם, ושיירת "חולדה" בדרכה לירושלים. הכישלונות בחודש זה עוררו ספק ביכולתו של הישוב היהודי להגן על עצמו והועלו הצעות באו"ם לחזור מתכנית החלוקה ושיוקם בארץ ישראל משטר נאמנות.

הנהגת היישוב החליטה לפרוץ את הדרך לירושלים ויהי מה. בראשית אפריל 1948 התקבלה החלטה על יציאה למבצעי התקפה על הכוח הערבי, מבצע נחשון שהוא חלק מתוכנית ד'.

תוכנית ד'

תכנית זו הייתה תכנית של התקפה ולא הגנה, לא עוד הגנה בלבד על מקומות אלא מעבר לנטילת יוזמה ולהתקפה נגד הכוח הערבי. לכן תכנית זו היא שינוי גדול במדיניות הצבאית של הישוב בארץ.

תכנית זו גררה איתה שינוי במערך הצבאי של הישוב בכך שהשתמשו בכוח צבאי גדול ולא בכוחות קטנים.

המטרות של תוכנית ד':

1. תפיסת נקודות חשובות לאורך דרכים כדי למנוע גישת ערבים אליהם וכך לתת לישובים הגנה קבועה.

2. כיבוש השטח של המדינה היהודית לפי החלטת האו"ם.

3. כיבוש ערים מעורבות.

4. נטילת היוזמה מהערבים ורצון להוכיח לארה"ב שאנו מסוגלים להקים מדינה, ואין צורך לדחות את ההכרזה על הקמת המדינה, כפי שארה"ב בקשה.

מבצע נחשון : דוגמא למבצע שהתנהל על פי עקרונות תוכנית ד' :

מבצע "נחשון" סימל פתיחת שלב חדש במלחמה - נטילת היוזמה בידי הכוח היהודי וראשית הפעלתו במתכונת של צבא סדיר. במהלך המבצע הועברו מספר שיירות לירושלים, ובהמשך נערכו המבצעים "הראל" ו"מכבי" לתפיסת משלטים בדרך ולהעלאת שיירות. במסגרת המבצעים הועלו מספר שיירות גדולות לירושלים. דוד בן-גוריון, אשר החזיק בתיק הביטחון באותה עת, ואשר ראה את ירושלים כמרכז הכובד של המערכה כולה, הורה לרכז כוח גדול של כ-1,500 לוחמים למבצע זה, לעתים תוך דילול גזרות אחרות מלוחמים ומנשק. ערב המבצע טען בן-גוריון, כי הכנעת ירושלים תהיה מכה אנושה ליישוב היהודי, ולכן יש לצאת למבצע, למרות הסיכונים. המבצע, אשר נועד ליצור ציר מאובטח לעיר, התאפשר בעזרת הגעת כמות גדולה של נשק. כ-1500 לוחמים רוכזו ופתחו במתקפה משולבת בעיקר על הקסטל שהיה המפתח להצלחת המבצע. במבצע נהרג מפקד הכנופיות הערביות, עב אל קאדר אל חוסייני. נכבש הקסטל והדרך לירושלים נפתחה אך לזמן קצר. שלוש שיירות הגיעו עם אספקה לירושלים. בכל שיירה היו למעלה מ-200 משאיות. לאחר מבצע נחשון היו עוד מבצעים לכיבוש הדרך לירושלים כגון מבצע הראל ומבצע מכבי.

היוזמה היהודית נמשכה ובמהלך אפריל ועד אמצע מאי נפלו לידי כוחותינו טבריה, חיפה, יפו וצפת. שופר מצבנו במרחב ירושלים, וחבלי ארץ נרחבים, ובהם עשרות כפרים ערביים, עברו לשליטתנו. הגורם הערבי המקומי הובס, המנהיגות התפוררה ורוב המנהיגים נמלטו. החלה תנועת בריחה של ערבים שהפכו לפליטים, והערבים המקומיים חדלו להיות גורם צבאי של ממש.

מרבית יעדיה של תכנית ד' הושגו, אך היו גם כישלונות כגון: הדרך לירושלים נחסמה שוב, בעיקר בגלל מחסור בכוחות שיחזיקו בה באופן קבוע.

נפילת גוש עציון :

בעקבות החלטת האו"ם אזור גוש עציון הוצא מתחומי השטח המיועד למדינה יהודית ולכן הגוש היה במצור מאז שהחלה הלחימה. בגוש עציון היו ארבעה קיבוצים מהם שלושה דתיים. היה קושי גדול בהעברת אספקה לגוש ונגרמו עקב כך אבידות רבות כגון בשיירת נבי דניאל. הגוש לא פונה כי הוא חסם לערבים את הדרך לירושלים.

בג' באייר תש"ח, יום אחד לפני ההכרזה על קום המדינה, התחולל הקרב המכריע על הגוש. הלגיון הירדני פתח במתקפה גדולה ועד הערב כפר עציון נותק משאר היישובים. הקיבוץ ומגיניו אשר עמדו ימים רבים תחת מצור חלקי והתקפות כבדות, ולבסוף, לאחר שאיבדו לוחמים ונשק רב לא נותר להם אלא להיכנע. רבים מהם נטבחו, לאחר שנכנעו, על ידי ערביי האזור. בקרבות גוש עציון נהרגו 242 חברים ולוחמים ישראלים רק ארבעה ניצלו ונלקחו בשבי. בקרב האחרון על גוש עציון היה מספר הלוחמות הגבוה ביותר שנפלו בקרב אחד בכל תולדות מערכות ישראל בקרב זה נפלו 22 לוחמות, למרות הכניעה הלגיון ערך טבח באנשי כפר עציון. בה' באייר שאר היישובים בגוש נכנעו. נשים וילדים פונו ע"י הצלב האדום והשאר הלכו לשבי הירדני.

דוגמאות לשאלות בנושא:

מה מאפיין את התקופה הראשונה של המלחמה?

בשלב זה נלחמו נגד הישוב ערביי ארץ-ישראל וכוחות מתנדבים ערביים מבחוץ. הערבים שחיו באזור ההר רכזו את רוב הלחימה בדרכי תחבורה והשתלטו על הדרך לירושלים, לגוש-עציון, לגליל ולנגב וכן התמקדו בלחימה בערים מעורבות.

מה הייתה המטרה של תוכנית ד' ובמה זה ביטא שינוי במלחמת העצמאות?

מעבר ממצב של הגנה להתקפה. עד אז הישוב התרכז בהגנה על מקומות ושמירה על דרכים אך מתוכנית ד' החלו לתקוף ולתפוס נקודות חשובות לאורך הדרכים. מבצע נחשון שמטרתו היתה פריצת הדרך לירושלים התנהל ע"פ עקרון זה. תוכנית זו יצרה שינוי לטובת היישוב.

הסבר את הקושי של מתיישי גוש עציון במלחמת העצמאות?

הבידוד של יישובי הגוש והעובדה שהיו מוקפים ביישובים ערבים עוינים גרמו לניתוק ממקורות אספקה ונשק, ולהיות נתון במצור. שיירות שניסו להגיע לגוש כמו שיירת נבי-דניאל הותקפו ונפגעו.

מה היתה החשיבות של גוש-עציון?

1) הגוש ישב על הדרך הראשית בין באר-שבע וחברון.

2) הגוש נמצא בדרך לירושלים ולכן תפקדו היה לחסום את הכניסה לירושלים מהירדנים

הכרזת המדינה

מרגע שהכריזו הבריטים על כוונתם לעזוב את הארץ ב-15 במאי 1948 החלו ההכנות לקראת הכרזת המדינה. בינתיים ארצות-הברית לחצה על מנהיגי הישוב לא להכריז על מדינה בגלל המצב הקשה של המלחמה. היה ברור שלאחר ההכרזה יצטרפו ללחימה של ערביי א"י גם מדינות ערב והמלחמה תהיה קשה יותר.

מה היו השיקולים בעד ההכרזה?

נימוקים בעד: הקמת המדינה זו הזדמנות שאסור להחמיץ, צריך לקבוע עובדה בשטח ברגע שהבריטים עוזבים. וכן הקמת מדינה תאפשר עליה והתיישבות חופשית.

נימוקים נגד: הקמת המדינה תגרום לפלישת צבאות ערב וגם היה מחסור בנשק ולוחמים ארה"ב חששה שאם תקום מדינה היא לא תחזיק מעמד ולכן התנגדה לכך.

לאחר הצבעה בעד ונגד הכרזה על הקמת המדינה ביום עזיבת הבריטים, הוחלט לקיים את ההכרזה וכך ביום שישי אחה"צ בה' אייר תש"ח 14/5/1948 באולם רוטשילד בת"א התכנסו חברי מועצת העם ומוזמנים שונים לטקס ההכרזה.

דוד בן-גוריון קרא את מגילת העצמאות ובסוף הכריז על הקמת המדינה.

הקמת צה"ל: תוך כדי הקרבות הוקם צה"ל. בן-גוריון פרסם פקודה שזה הצבא היחיד במדינה. משמעות הקמת צה"ל: פירוק המחתרות ואיחוד כל הכוחות במסגרת אחת, הקמת צבא סדיר שמבוסס על גיוס חובה ואיסור קיום של כוח לוחם חוץ מצה"ל.

תוצאות המלחמה

1. מדינת ישראל הרחיבה את גבולותיה ושטחה גדל מעבר למה שנקבע בהחלטת האו"ם.
2. ירושלים, שעל פי תוכנית החלוקה הייתה אמורה להיות עיר בינלאומית, נחלקה לשניים כאשר ישראל התבססה בחלקה המערבי וירדן כבשה את החלק המזרחי, שכלל את העיר העתיקה, הר הבית והכותל המערבי.
3. חלק גדול מערביי ארץ ישראל ברחו או גורשו למדינות ערב ורובם חיו במחנות פליטים.
4. יהודים שחיו במדינות ערב נרדפו, חלקם ברחו בעקבות גל פרעות שנפתח כנגדם בעקבות המאורעות שנילוו להקמת מדינת ישראל. ורבים מהם עלו ארצה בעקבות הקמת המדינה.

מה היה השינוי בכוחות הלוחמים של היהודים והערבים לאחר הכרזת המדינה?

בצד היהודי: המחתרות פורקו וצה"ל הוקם.

בצד הערבי: לכוח הערבי של ערביי א"י וכנופיות הצטרפו צבאות מדינות ערב.

באיזה שלב במלחמה הוקם צה"ל וכיצד?

צה"ל הוקם בשלב השני של המלחמה לאחר הכרזת העצמאות. המחתרות פורקו.

וצה"ל קיבל את הנשק של כל המחתרות, הוא התחזק והפך להיות צבא העם. משמעות השם צה"ל, היא שהצבא הוא המשך של ארגון "ההגנה", וכן שזה צבא שמטרתו הגנה ולא התקפה. בעקבות הצעד של הקמת צה"ל יכלו לרכז את כל ענייני הביטחון וניהול המלחמה בידי רשות ממשלתית אחת וזה איפשר התארגנות יותר טובה ויעילה ולא שכל מחתרת תפעל לבד, דבר שיפגע במאמצי המלחמה.

מדוע הצטרפו מדינות ערב למלחמה ובאיזה שלב?

מדינות ערב הצטרפו לערביי א"י במלחמה לאחר שדוד בן-גוריון הכריז על הקמת המדינה בה' באייר (ביום זה עזבו הבריטים את הארץ). מיום זה החל השלב השני במלחמה שהיה קשה יותר ונמשך כשנה. מדינות ערב הצטרפו כי התנגדו להקמת מדינה יהודית ורצו לתפוס שטחים נוספים בישראל כדי להגדיל את שטחם.

מתי וכיצד הסתיימה המלחמה?

כעבור כשנה מהכרזת המדינה הסתיימה המלחמה כאשר ישראל חתמה על הסכמי שביתת נשק עם מצרים, לבנון, ירדן וסוריה. מדינות ערב היו מותשות מהמלחמה וחששו שישראל תכבוש עוד שטחים. למדינת ישראל היה אינטרס להפסיק את המלחמה כדי להתפנות לקליטת המוני העולים שבאו ולהפסיק להוציא כסף למימון המלחמה.

הסבר מדוע הצליחה מדינת ישראל הצעירה לנצח במלחמה?

לחילי ישראל היתה מטרה להלחם למען המדינה בעוד שלוחמי המדינות הערביות היו חסרי מוטבציה ומטרה ברורה. בנוסף הצבאות של המדינות הערביות פעלו בנפרד ללא תיאום והדבר הקשה עליהם מאוד. צה"ל הצליח למצוא פתרונות לשינויים ולהפתיע את הערבים.

עם מי חתמה ישראל על הסכמי שביתת הנשק וכיצד זה השפיע על גבולות המדינה?

הסכם עם מצרים: ישראל מוותרת על רצועת עזה וישראל מקבלת שליטה ברוב הנגב.
הסכם עם ירדן: ישראל מקבלת לידיה את אזור המשולש - ואדי ערה והירדנים מקבלים שליטה על יהודה ושומרון. ירושלים מחלוקת כשהצד המזרחי בשליטת ירדן.
הסכם עם סוריה: נסיגה של ישראל מזרחה לירדן, סוריה קבלה זכויות שימוש במים מירדן למרות שזה בשליטת ישראל.
לבנון: ישראל תיסוג מהשטחים שכבשה בתוך לבנון וזה יביא לסיום המלחמה בין ישראל ללבנון.

מה היתה המשמעות של הסכמי שביתת הנשק מבחינת ישראל?

ההסכמים הוספו לשטח של ישראל עוד שטחים כמו הגליל המערבי וכל הנגב כך שנוצר רצף טריטוריאלי. וההסכמים ביטלו את המדינה הערבית שהיתה אמורה לקום ע"פ הצעת החלוקה של האו"ם.

השפעת מלחמת העצמאות על ערביי ארץ ישראל

המפסידים הגדולים במלחמה היו הפלסטינים. הם נותרו ללא מדינה. כ- 600 אלף עזבו את הארץ בזמן הקרבות, מתוך הנחה שיחזרו כמנצחים עם הצבאות הפולשים. אחרים ברחו מפחד הכוחות הישראליים, ורבים אחרים גורשו ממקומות ישיבתם. בסיום המלחמה הם מצאו את עצמם מפוצלים בין מספר מדינות, כאשר השטח שהוקצה למדינה הפלסטינית נתפס בידי מדינות ערב. מיעוטם ישב במדינת ישראל, ואילו ירדן ומצרים, סוריה ולבנון, לא היו מוכנות לקלוט אותם בתוך שטח מדינותיהן, אלא רק במחנות **פליטים** בגבול עם מדינת ישראל. במחנות הפליטים הם חיים בתנאי מחיה קשים ביותר, כשהם מקוויים כי בקרוב ישובו לבתייהם. בגלל התבוסה הצבאית ובעיית הפליטים מכנים הערבים את מלחמת 1948 בשם – **"אל – נכבה"**, שפירושו בערבית – האסון.

עליה קליטה והתיישבות במדינת ישראל

מדינת ישראל מוגדרת כמדינה קולטת עלייה של יהודים מהתפוצות. כך מוזכר במגילת העצמאות ובהמשך מופיע בחוק השבות. מדינת ישראל עסקה בשנותיה הראשונות בעליה המונית, קליטה והתיישבות.

העליות בשנים הראשונות לאחר קום המדינה:

רוב העולים הגיעו מאירופה לאחר השואה, עולים רבים הגיעו גם מארצות האסלאם שם התדרדר המצב והיתה החמרה ביחס הערבים ליהודים לנוכח התגברות הסכסוך הערבי-ישראלי והקמת המדינה. עליה זו נקראת העליה ההמונית- בתוך פחות משלוש שנים בין 1948-1951 האוכלוסייה בארץ הכפילה את עצמה.

היו קהילות שהיה צריך להצילן כיוון שהיו בסכנה ולכן עלייתן היתה "עליית הצלה".

היו מספר מבצעי הצלה מרכזיים:

העלאת העולים הבלתי ליגאליים שגורשו לקפריסין.

העלאת "שארית הפליטה" ממחנות העקורים מאירופה, ניצולי שואה.

העלאת יהודי תימן – "כנפי נשרים"

העלאת יהודי עירק- "מבצע עזרא ונחמיה"

הגל השני לעליה מ-1953: מאחר ובארץ היה מצב כלכלי קשה ממדי העליה ירדו במקצת ועלו בעיקר יהודים מארצות האסלאם ומדינות במזרח אירופה כפולין ורומניה.

כיצד פעלה ממשלת ישראל והסוכנות היהודית בארגון העלייה לארץ בשנותיה הראשונות

1. "עקרון חיסול הגלויות": קהילות יהודיות בארצות האיסלם היו בסכנה ולכן מדינת ישראל עשתה הכל כדי להוציא אותם משם במהירות. דוגמה: מבצע עזרא ונחמיה.

2. עקרון "העלייה הסלקטיבית": מדינת ישראל קבעה סדרי עדיפויות, את מי להעלות קודם לפי הסדר הבא: "שארית הפליטה", יהדות בבל (עירק), תימן ולוב הנמצאות בסכנה.

המטרה הייתה לפתור את בעיית הקליטה של היהודים שכבר עלו ורק אח"כ להעלות ולקלוט בצורה מסודרת עולים נוספים.

מדיניות "כור ההיתוך"

לאחר הגעת העולים הרבים מתרבויות שונות החליטה ההנהגה בארץ שיש ליצור דמות של ישראלי חדש "צבר" כדי להכניס את העולים במהירות לחברה הישראלית. ממשלת ישראל פעלה לעיצוב החברה במדינה לפי מדיניות כור ההיתוך. לפי מדיניות זו, ביקשה המדינה לשלב את העולים, שהגיעו מארצות שונות ומתרבויות שונות, בתרבות אחידה אחת, וכך ליצור זהות ישראלית משותפת. מדיניות כור ההיתוך התעלמה במכוון ממגוון התרבויות שהביאו אתם העולים מארצות שונות גם בגלל החשש שהעולים ישלטו על התרבות הישראלית שביקשה המדינה לפתח ולהטמיע בקרב העולים, גלותיות, עדתיות ומיושנות. התרבות הישראלית שביקשה המדינה לפתח ולהטמיע בקרב העולים, התבססה בעיקר על התרבות שהתפתחה ביישוב בארץ ישראל. באמצעות הפניית העולים לחינוך אחיד כדי שיקלטו אותם ערכים ציוניים ושילובם בצה"ל יישמו את מדיניות "כור ההיתוך".

העליות לארץ בשנות ה-70 ובשנות ה-90 של המאה העשרים

העליה מברית-המועצות בשנות השבעים

רקע: בברית המועצות התקיים במאה ה-20 שלטון קומוניסטי טוטליטרי שיצר בכפייה שוויון כלכלי בין כל אזרחיו. כחלק מדרישת השוויון, ניסה משטר זה לדכא את הרגשות הלאומיים והדתיים של אזרחיו. השלטון הטיל פחד ואימה והפעיל משטרה חשאית ורשת מחנות ריכוז ועונשין לאזרחים שלא הלכו בתלם. לאחר הקמת מדינת ישראל התקיימו קשרים כלכליים ופוליטיים בין ברית המועצות למדינת ישראל הצעירה. עם זאת, השלטון הסובייטי-קומוניסטי לא התיר לתנועה הציונית לפעול בתחומי ברית המועצות וסגר את שערי ההגירה בפני יהודים שרצו לעלות ארצה.

ראשי השלטון בברית המועצות החזיקו בדעה שתפיסת העולם הקומוניסטית היא תפיסת עולם אידיאלית, ולכן שאיפת אזרחים להגר אל מחוץ לתחומי המדינה היא מעשה של כפיות טובה ושל בגידה במולדת. למרות הגבלות השלטון, חלק מיהודי ברית המועצות ראו במדינה היהודית החדשה יעד שיש לשאוף אליו, ועוררו בשל כך את זעמו של השלטון הסובייטי.

בשנת 1952 הוקם ארגון "נתיב" במסגרת "המוסד". תפקידו היה להגיע אל היהודים בברית המועצות ולשמר את זיקתם ליהדות ולארץ. פעולות אלה היו כרוכות בסיכון רב. בתקופת נשיאותו של ניקיטה חרושצ'וב, בשנים 1958-1964, נרדפו היהודים אשר הביעו עניין בציונות, ולכן בשנים אלה התנהלה הפעילות הציונית במחתרת. ניצחון ישראל במלחמת ששת הימים יצר גל של התעוררות לאומית בקרב יהודי ברית המועצות. יהודים רבים הגישו בקשות הגירה מברית המועצות לישראל אך נאלצו להתמודד עם הליכים ביורוקרטיים ממושכים אשר בפועל מנעו מהם לצאת מתחומי המדינה. השלטונות פגעו ביהודים אשר ביטאו תמיכה בישראל או בציונות. רבים מהתומכים איבדו את מקום עבודתם נחקרו על ידי השירותים החשאיים ואף נאסרו לשנים רבות במחנות עבודה. כתגובה, פנו יהודי ברית המועצות בעצומות לרשויות בברית המועצות ובישראל וכן למוסדות הבין-לאומיים ותבעו בגלוי את זכותם לשוב למולדתם ההיסטורית. פעילות זו התגברה בשנת 1970 בעיקר בארה"ב, בריטניה וצרפת בעקבות הניסיון של צעירים יהודיים בברה"מ לחטוף מטוס כדי להגיע לישראל. (מבצע חתונה). דרישות אלו זכו לתמיכה בין-לאומית, ונערכו הפגנות בכל רחבי העולם בעד מאבקם של יהודי ברית המועצות – תחת הקריאה **"שלח את עמי"** ההפגנות הרבות והלחץ הבין-לאומי עשו את שלהם, ובשנים 1969-1973 התיר השלטון הסובייטי את עזיבתם של כמאה וחמישים אלף יהודים בקירוב. בשנות השמונים התיר השלטון הסובייטי לעוד כשלושים אלף יהודים לעזוב את ברית המועצות. במקביל לגלי העליות, המשיך המאבק לשחרורם של "אסירי ציון" – היהודים שנכלאו על ידי השלטון הסובייטי באשמת התעניינותם ביהדות, בציונות ובעלייה. בעיני הציבור בעולם נתפסו "אסירי ציון" כלוחמי זכויות אדם ועל ברית המועצות הופעל לחץ רב למען שחרורם, אף מצד ממשלות. אנשי רוח, אמנים, אישי ציבור ופוליטיקאים הצטרפו למאבק למען "אסירי ציון", והפגנות נערכו למענם בארץ ובעולם. גם במקרה זה הלחץ הבין-לאומי פעל את פעולתו והשלטון הסובייטי שחרר את אסירי ציון מכלאם. בין "אסירי ציון" המפורסמים ניתן למנות את אידה נודל, נתן שרנסקי, יולי אדלשטיין ויוסף מנדלביץ ונוספים.

נתן שרנסקי שהיה פעיל ציוני בברה"מ וישב שנים בכלא הסוביטי שוחרר לאחר מאבק ממושך ועלה לארץ ב- 1986 וכיהן כשר בממשלת ישראל וראש הסוכנות.

אידה נודל: ביקשה להגר מברית המועצות, אך בקשתה נדחתה פעמים רבות. ניהלה מאבק נגד הפגיעה בזכויות האדם בברית המועצות. נידונה לארבע שנות מאסר בסיביר. לאחר ששוחררה עלתה לארץ.

החלה משנות ה-90 לאחר התמוטטות ברית-המועצות והמשטר הקומוניסטי. יהודים רבים החלו לעלות לארץ ולהתקרב חזרה ליהדות.

העליה מאתיופיה

הקהילה היהודית באתיופיה היא קהילה עתיקה וייחודית המכונה גם "ביתא ישראל" בני הקהילה חשו לאורך הגלות זיקה עמוקה לארץ ישראל וציינו זאת כל שנה בחגיגת חג הסיגד בכ"ט בחשוון- יום צום, תפילות וכיסופים לירושלים. ניסיון עלייה של בני הקהילה התרחש בשנת 1862 בהנהגתו של אבא מהרי, אך נכשל. קהילה יהודי אתיופיה הייתה מרוחקת ומנותקת כמעט לגמרי מהקהילות היהודיות האחרות בעולם. עקב כך היא שמרה על מסורת דתית והלכתית שהייתה שונה מזו שהייתה מקובלת בשאר הקהילות היהודיות.

התנועה הציונית לא פעלה באתיופיה להפצת הרעיון הציוני ולכן כנראה שהקמת מדינת ישראל לא גרמה לתנועת עלייה מקרב יהודי "ביתא ישראל". ניתוקה של קהילה זו והבדלי המסורת שהתפתחו בין יהודי אתיופיה ליתר היהודים בעולם עוררו בקרב יהודים רבים ספקות ושאלות ביחס למוצאם של יהודי אתיופיה וזהותם. בשנות ה-70 חלו שינויים באתיופיה ובמדינת ישראל שהובילו לעלייתם של קהילת "ביתא ישראל" למדינת ישראל.

המסע לארץ ישראל של יהודי אתיופיה

בשנות השישים עלו לארץ כמה מאות מיהודי אתיופיה באופן חשאי. בשנות ה-70 גבר התהליך עם פסיקתו של הרב עובדיה יוסף בשנת 1973 שקבע כי יהודי אתיופיה הם יהודים לכל דבר. בעקבות פסיקה זו בשנת 1975 החליטה המדינה להחיל את חוק השבות על עולים אלו. לכל זה התווסף מניע ערכי - דתי אשר הושפע מפעולתם של הקייסים (כהני הדת) שפעלו רבות לשמירת הדת וחיזוק הקשר לארץ ישראל. ראש הממשלה מנחם בגין החליט על הגברת העלייה מאתיופיה והמוסד הפעיל את "מבצע אחים" להעלאת יהודים מאתיופיה דרך סודאן. עד שנות ה-80 עלו לישראל כ-5,000 יהודים מאתיופיה. בהמשך משנות ה-80 התבצעו "מבצע משה" ו"מבצע שלמה" להעלאת יהודי אתיופיה לישראל.

הקשיים עמם התמודדו יהודי אתיופיה

- מצב קשה של בצורת והרעב
- היהודים סבלו מרדיפות קשות והשלטון אסר על היהודים לקיים את חוקי הדת היהודית
- ילדים בני 12 גויסו לצבא
- נאסרו היציאה מאתיופיה ומעבר של אזרחים מאזור לאזור בתוך המדינה.

מבצע משה

ממשלת ישראל החליטה להציל את יהודי אתיופיה ולהעלות אותם ארצה. המבצע היה מסובך מכיוון שהמשטר באתיופיה אסר על יציאת אזרחים מן המדינה, וגם מעבר של אזרחים מאזור לאזור היה בלתי חוקי. בתנאים אלה צריך היה למצוא ליהודים נתיב בריחה סודי מאתיופיה לסודאן, ומשם

להעביר אותם לאירופה – ולישראל. כדי לאפשר את המבצע וגם לזכות בשיתוף פעולה מצד שלטונות סודאן, נערך המבצע, שנקרא "מבצע משה", בסודיות גמורה במשך כמה שבועות.

רוב יהודי אתיופיה חיו בכפרים, וכדי להגיע לסודאן הם נאלצו לעבור ברגל מרחק של מאות קילומטרים, בהדרכתם של מורי דרך מקומיים שהובילו אותם תמורת תשלום. במשך ימים ושבועות

צעדו בדרך קשה ומסכנת גברים ונשים, זקנים וילדים. הם הלכו בעיקר בלילה, ובמשך היום הסתתרו מהשמש הלוהטת וגם מהמשטרה, מהצבא ומכנופיות שודדים. רבים מהם לא עמדו במסע הקשה ומתו בדרך מרעב, מחולשה או ממחלות. היו גם כאלה שנתפסו בדרך בידי אנשי צבא או שודדים, נאסרו או נהרגו. יהודי אתיופיה נאלצו להשאיר מאחוריהם את כל רכושם, וגם כאשר הגיעו לסודאן – נאלצו לחכות במחנות פליטים עד להטסתם לאירופה – ומשם לישראל.

במהלך "מבצע משה" (1984 – 1985) עלו לארץ כ- 7,000 עולים מאתיופיה. בשנות השמונים עלו לארץ כ 17,000 מיהודי אתיופיה.

שש שנים אחר כך, בגלל מלחמת אזרחים מתמשכת באתיופיה, הוחלט על מבצע נוסף - **"מבצע שלמה"**. ישראל עשתה הסכם עם אתיופיה ב- 1991 ותמורת 40 מיליון דולר ששילמה מדינת ישראל לאתיופיה הוטסו 14,000 יהודי אתיופיה ישר לארץ.

מבצע זה הביא לאיחוד בין בני המשפחות שעלו במבצע משה והמתו 7 שנים לבואם של בני משפחותיהם שנותרו באתיופיה.

עם עלייתם של יהודי אתיופיה הם נתקלו בקשיי קליטה גדולים אשר נבעו מהשוני בתרבות המערבית לבין התרבות המסורתית שממנה הגיעו העולים.

דמויות בולטות בעליית יהודי אתיופיה

יונה בוגאלה: מחנך ואיש ציבור שעשה רבות למען עליית הקהילה היהודית באתיופיה למדינת ישראל. נשלח כילד לארץ-ישראל וחזר לאתיופיה כאיש חינוך. לאחר שנשקפה סכנה לחייו באתיופיה בגלל רדיפת מורים היהודים עלה לישראל
הרב משה סלומון : עלה לארץ מאתיופיה כשהיה בן שמונה לאחר מסע רגלי מפרך במבצע משה. פעל רבות להשתלבותם של בני הקהילה בחברה הישראלית
פנינה תמנו-שטה: עורכת דין, עיתונאית ופעילה חברתית לקידום של עולי אתיופיה. הייתה חברת הכנסת ראשונה מבין בנות העדה האתיופית

יחסי מדינת ישראל והעולם הערבי

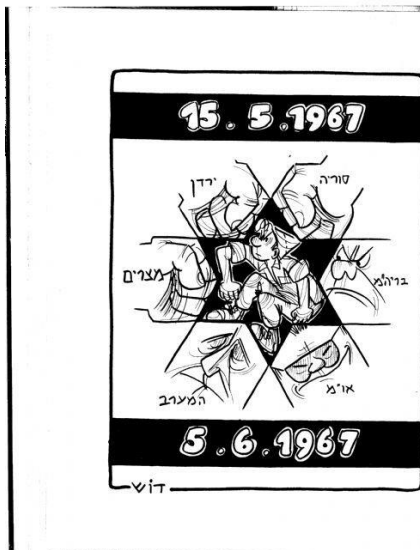
מיד לאחר הקמת המדינה סרבו הערבים להכיר במדינת-ישראל. לסכסוך היו ביטויים שונים כהתחמשות צבאית של מדינות ערב, חרם על חברות שקיימו כלכליים עם ישראל ומלחמות.

הרקע למלחמת ששת הימים

בשנים שבין מלחמת סיני ב-1956, למלחמת ששת הימים נמשכו פעולות האיבה של מדינות ערב נגד ישראל, הערבים הצהירו שאינם משלימים עם קיומה של מדינת ישראל, והם יעשו "סיבוב נוסף" של מלחמה. תהליך זה הוביל לפרוץ המלחמה.

גורם למתח בחזית ירדן לפני המלחמה:

פעולות טרור של אש"ף, שהביאו לפעולות תגמול של ישראל. גורם למתח בחזית מצרים לפני המלחמה:

- סילוק כוחות האו"ם מהגבול המצרי.
- סגירת מיצרי טיראן על ידי המצרים.
- ריכוז צבא מצרי בחצי האי סיני.
- כריתת ברית הגנה בין מצרים לסוריה.

גורם למתח בחזית סוריה לפני המלחמה:

- הטיית מקורות הירדן על ידי הסורים.
- כריתת ברית הגנה בין מצרים לסוריה.
- ירי על יישובי הגליל העליון.
- הפעלת מסוקי קרב סוריים, בתגובה על הירי.

לקראת המלחמה

ביום העצמאות ה-19 של מדינת ישראל בחודש אייר תשכ"ז – 1967 החלו להגיע ידיעות ראשונות על הכנות אפשריות למלחמה מצד מצרים. צעדים מאיימים לא איחרו לבוא: גמאל עבד אל-נאצר, נשיא מצרים, הודיע על סגירת מיצרי טיראן ובכך מנע מעבר של אוניות לנמל אילת וממנו. במקביל הביא נאצר להוצאת כוח האו"ם מחצי האי סיני, והכניס לשם כוחות גדולים של הצבא המצרי.

זאת ועוד: מצרים חתמה על הסכמי הגנה עם סוריה, ירדן ועיראק, וגם מדינות אלה החלו בצעדים צבאיים נגד ישראל. המתיחות בין ישראל לשכנותיה הערביות הלכה וגברה. ממשלת ישראל החליטה על גיוס חיילי המילואים וצה"ל החל בהכנות למלחמה.

תקופת ההמתנה: כבר באמצע מאי, צה"ל הועמד בכוונות, וגיוסו כוחות מילואים. ישראל נכנסה לתקופת המתנה לבקשת ארה"ב, שביקשה לחפש פתרון מדיני לעימות. בינתיים המשק שותק, תושבים אגרו מצרכי מזון והכינו מקלטים. בד בבד עם ההכנות הצבאיות עסקה ממשלת ישראל בפעילות דיפלומטית קדחתנית בניסיון לבטל את הצעדים המאיימים של הערבים ולהביא להרפיית המתיחות בין ישראל למצרים. אך כל המאמצים הדיפלומטיים לא הועילו. תחושת האיום המתקרבת הייתה קשה, בעיקר לנוכח המצור הערבי, שהלך והתהדק סביב מדינת ישראל הקטנה. בקרב תושבי ישראל ויהודי העולם הייתה חרדה גדולה לגורלה ולהמשך קיומה של מדינת ישראל.

וכך, באין ברירה, החליטה ממשלת ישראל על מתקפת מנע לפני שמצרים סוריה וירדן יתקיפו. בבוקר יום שני, כ"ו באייר תשכ"ז (5 ביוני 1967) יצא חיל האוויר הישראלי לפעולה, ובתוך שלוש שעות השמיד את רוב מטוסי הקרב של מצרים וסוריה, והוציא מכלל פעולה את מרבית שדות התעופה שלהן. גם מטוסים ירדניים ועיראקים הושמדו במתקפת הפתע של חיל האוויר. במקביל, יצאו כוחות היבשה של צה"ל לקדם את הכוחות המצריים בסיני, וגם בחזית הצפון החלו קרבות ראשונים עם הסורים.

המלחמה בירושלים

ממשלת ישראל ניסתה למנוע את המלחמה עם ירדן – ללא הצלחה. כבר בשעות הראשונות של המלחמה התברר, כי אי אפשר לעצור עוד את ההתדרדרות בחזית הירדנית: צבא ירדן השתלט על ארמון הנציב, הבניין שבו היו כוחות האו"ם, ואיים על הר הצופים, שהיה מובלעת ישראלית בירושלים המזרחית, ועל מקומות נוספים במרחב ירושלים.

ממשלת ישראל החליטה להשיב מלחמה, וצה"ל קיבל הוראה לתקוף בחזית הירדנית. חטיבת הראל, בפיקודו של אלוף משנה אורי בן ארי, כבשה את המוצבים הירדנים שמצפון ליישובי פרודור ירושלים, ואחרי קרבות קשים כבשה את אזור נבי סמואל ובכך סיכלה את האפשרות של הירדנים לתקוף את ירושלים מכיוון רמאללה. עוד באותו לילה הצטרפה ללחימה בירושלים חטיבת הצנחנים, בפיקודו של אלוף משנה מוטה גור. החטיבה פרצה לירושלים המזרחית וניהלה קרבות מרים ועקובים מדם באזור שיח ג'ראח, בבית הספר לשוטרים ובגבעת התחמושת.

העיר העתיקה, נכבשה בידי צה"ל בכ"ח באייר תשכ"ז – 7 ביוני 1967. מיד בתום המלחמה הופלו הגדרות וחומות הבטון שבתירו רחובות ושכונות, פורקו הביצורים והוסרו המוקשים. ריבונות ישראלית (שלטון ישראלי) הוחלה על מזרח ירושלים, ושני חלקי העיר אוחדו מוניציפלית תחת עיריית ירושלים.

תוצאות המלחמה

בחזית הירדנית: שחרור ירושלים. והוספת שטחי יהודה ושומרון למדינת ישראל.

בחזית המצרית: סיפוח חצי האי סיני ורצועת עזה

בחזית הסורית: כיבוש רמת-הגולן

תוצאות בתחום החברתי: גאווה לאומית ועליית כוחה של ישראל בקרב יהודי התפוצות

בתחום הצבאי: ישראל הפכה להיות בעלת כוח הרתעה חזק ובעלת גבולות בטוחים

בתחום המדיני: איחוד ירושלים והרחבת שטחי ישראל, הוספת יהודה, שומרון ועזה (יש"ע) ורמת הגולן.

השלכות המלחמה:

א.החל ויכוח קשה בין ישראל לפלשתנאים על שטחי יהודה ושומרון.

ב.ההתנחלויות שהוקמו בשטחים גרמו למחלוקת בחברה הישראלית

ג.החלה מלחמת התשה קשה עם מצרים

